

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KADINLARIN KAYIT DIŞI İŐTİHDAMININ
GELİR VERGİSİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA SADIK

KOCAELİ, 2021

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KADINLARIN KAYIT DIŞI İŐTİHDAMININ
GELİR VERGİSİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA SADIK

DANIŐMAN: DOÇ. DR. VEDAT CENGİZ

KOCAELİ, 2021

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KADINLARIN KAYIT DIŞI İŐTİHDAMININ
GELİR VERGİSİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Esra Sadık

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:

07072021/16

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Mehmet YÜCE

İmza:

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Vedat CENGİZ

İmza:

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Hanife BIDİRDİ

İmza:

KOCAELİ, 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VI
TABLO VE ÇİZELGE LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE KAYIT DIŞI EKONOMİ VE İSTİHDAM.....	3
1.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ.....	3
1.1.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı.....	3
1.1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Kalemleri.....	3
1.1.3.Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri.....	5
1.1.3.1.Kayıt Dışı Ekonominin İçsel Nedenleri.....	5
1.1.3.2.Kayıt Dışı Ekonominin Dışsal Nedenleri.....	8
1.1.4. Kayıt Dışı Ekonominin Görünümü.....	9
1.2. KAYIT DIŞI İSTİHDAM.....	16
1.2.1. Kayıt Dışı İstihdam Kavramı.....	16
1.2.2. Kayıt Dışı İstihdamın Kalemleri.....	19
1.2.2.1.Çalıştıklarına Dair Hiç Bildirim Yapmayanlar.....	19
1.2.2.2.Çalıştıklarına Dair Eksik Bildirim Yapanlar.....	24
1.2.3.Kayıt Dışı İstihdamın Tesirleri.....	25
1.2.3.1.Olumlu Tesirleri.....	25
1.2.3.2.Olumsuz Tesirleri.....	26
1.2.4.Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri.....	31
1.2.5.Kayıt Dışı İstihdamın Sonuçları.....	33
1.2.6. Kayıt Dışı İstihdamın Görünümü.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

2.TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAYIT DIŞI İSTİHDAM.....	43
2.1.TÜRKİYE'DE İSTİHDAMIN YAPISI.....	44
2.1.1. Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri.....	48
2.1.1.1.İktisadi Nedenler.....	49
2.1.1.2.Toplumsal Nedenler.....	52
2.1.1.3.İşletmeden Kaynaklanan Nedenler.....	54
2.1.1.4.İdareden Kaynaklanan Nedenler.....	56
2.1.1.5.Vergi ve Sosyal Güvenlik Sisteminden Kaynaklanan Nedenler.....	57
2.1.1.6.Sosyal Yardım Sisteminden Kaynaklanan Nedenler.....	59
2.1.2.Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdam Kalemleri.....	60
2.1.2.1.Çalıştıklarına Dair Bilgi Vermeyenler.....	61
2.1.2.2.Çalıştıklarına Dair Eksik Bilgi Verenler.....	64
2.1.2.3.Mevzuat Nedeniyle Kayıt Dışı Kalanlar.....	66
2.1.3.Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu.....	67
2.1.4.Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdamı Önlemeye Yönelik Yapılan Çalışmalar.....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.KADINLARIN KAYIT DIŞI İSTİHDAMI VE GELİR VERGİSİNE ETKİSİ.....	77
3.1.TÜRKİYE'DE GELİR VERGİSİ	77
3.1.1.Gelir Vergisi Tarihçesi.....	77
3.1.2.Gelir Vergisi Unsurları.....	78
3.1.3.Gelir Vergisinde Uygulanan Tarifeler.....	87
3.1.4.Vergi Yüğü Olgusu ve Ülkeler Arasında Karşılaştırması.....	89
3.1.5. Türkiye'de Vergi Yüğüünün Kayıt Dışı İstihdama Etkisi.....	97
3.1.5.1. Dolaylı ve Dolaysız Vergi Yapısının Kayıt Dışı İstihdama Etkisi.....	97

3.2.TÜRKİYE’DE KADINLARIN KAYIT DIŞI İSTİHDAMI.....	100
3.2.1. Kadının Toplumdaki Yeri ve Pozitif Ayrımcılık.....	100
3.2.2.İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranlarında Ülkeler Arası Karşılaştırma.....	104
3.2.3.Çocuklara ve Muhtaç Yetişkinlere Bakmak için İşinden Ayrılan Kişilerin Karşılaştırılması.....	106
3.2.4.Kadınlar ve Erkeklerin İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranlarının Karşılaştırılması.....	108
3.2.5. Kadınların Çalışma Hayatını Etkileyen Faktörler.....	109
3.2.6. Kadınların Kayıt Dışı İstihdamı.....	110
3.2.7.Aldıkları Ücret Bakımından Kadınlar ve Erkeklerin Karşılaştırılması.....	113
3.2.8. Kadınların Kayıt Dışı İstihdamının Vergi Gelirine Etkisinin Hesaplanması.....	115
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	122
ÖZGEÇMİŞ.....	130

ÖZET

Kayıt dışı istihdam kısaca, yasal kayıt olmadan çalışanların oluşturduğu istihdamdır. Türkiye ekonomisinde 1980’li yıllarda özel kesimin etkisi ile ortaya çıkmıştır. Özellikle kadınların, çocukların, mültecilerin ve emeklilerin kayıt dışı olarak düşük ücretle, sigortasız ve yasal korunak olmadan çalıştırıldığı görülmektedir. Ayrıca kayıt dışı olarak ikinci bir işte çalışanlar da bulunmaktadır.

Kayıt dışı istihdam belirli nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi iktisadidir ve işsizlik, enflasyon, gelir dağılımında adaletsizlik ve işletmelerin rekabet gücünün düşük olmasından ileri gelmektedir. Toplumsal nedenler ise nüfus artışı ve çarpık kentleşme, çalışma hayatındaki değişimler, eğitim ve bilgi eksikliğinden oluşmaktadır. İdareden kaynaklı nedenler arasında ise kamu kuruluşları arasındaki uyumsuzluk, vatandaşların kamuya güven duymaması ve sosyal güvenlik sistemi yer almaktadır.

Kayıt dışı istihdamın hem olumlu hem de olumsuz tesirleri vardır. Gelir ve istihdam da artışa yol açması olumlu, vergi gelirlerini düşürmesi ve gelir dağılımını bozması ise olumsuz etkileri arasında sayılabilir. Kayıt dışı olarak istihdam edilen en önemli kesimlerden birisini kadınların oluşturduğu görülmektedir. Hem tarım sektörü ve hem de sanayi sektörü içerisinde kayıt dışı istihdam edilen kadınların oranı erkeklere göre yüksektir.

Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranlarına bakıldığında tarım sektöründeki kayıt dışılık oranının, tarım dışı sektörlerle göre bir hayli fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadın işçilerin kayıt dışı çalışmasının en önemli nedeni kadınların sosyal güvenliğinin özellikle sağlık açısından sigortalı eş, çocuk ya da ebeveynleri tarafından sağlanıyor olmasıdır. Çoğu ülkede olduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliği söz konusu iken kadınlar istihdamda arka planda kalmakta ve daha çok çocuk bakımı ve aile ile ilgili sorumlulukları üstlenmektedir. Kayıt dışı istihdam nedeniyle devletin önemli düzeyde vergi kayıpları söz konusu olmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye özelinde veriler değerlendirildiğinde kayıt dışı istihdamın oldukça yüksek olduğu ve buna bağlı olarak gelir vergisinde ortaya çıkan kayıpların da yine aynı ölçüde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kayıt dışı istihdam, Vergi Kaybı, Gelir Vergisi, Gelir EŐıtsizliĐı.

Jel Sınıflandırma Kodu: E27, H2, D31.

ABSTRACT

Unregistered employment, in short, is employment created by employees without legal registration. It has emerged in Turkish economy with the influence of the private sector in the 1980s. It is observed that especially women, children, refugees and retirees are employed informally at low wages, without insurance and without legal protection. In addition, there are also employees working in a second job informally.

Unregistered employment occurs for certain reasons. One of these is economics and stems from unemployment, inflation, income inequality and low competitiveness of businesses. Social reasons consist of population growth and unplanned urbanization, changes in working life, lack of education and knowledge. Government sourced reasons include incompatibility between public institutions, citizens' lack of trust in the public and the social security system.

Unregistered employment has both positive and negative effects. It be counted among its positive effects that it causes an increase in income and employment, while it decreases tax revenues and distorts income distribution. It is seen that women constitute one of the most important groups employed informally. The proportion of women in unregistered employment is higher than men in both the agricultural and non-agricultural sectors.

Informality rate in the agricultural sector in Turkey is much compared to non-agricultural sectors. The most important reason why female workers work informally is that women's social security is provided by their spouse, child or parents, especially in terms of health. As in most countries, while gender inequality, is in question, women stay in the background in employment and take on more childcare and family-related responsibilities. As a result, when the data for Turkey are evaluated, it is concluded that unregistered employment is quite high and the losses in income tax are equally high.

Key words: Unregistered Employment, Tax Loss, Income tax, Income Inequality.

Jel Classification Code: E27, H2, D31.

TABLO VE ÇİZELGE LİSTESİ

TABLO 1.1: 2003-2015 Yılları Arasında AB(28) Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Görünümü (%)	10
TABLO 1.2: 2003-2015 Yılları Arasında Avrupa Birliği Üye Statüsünde Olmayan Avrupa Ülkelerinin Kayıt Dışı Ekonomi Görünümü (%)	11
TABLO 1.3: 2003-2015 Yılları Arasında Avrupa Birliğine Üye Olmayan Bazı Gelişmiş Ülkelerin Kayıt Dışı Ekonomi Görünümü (%)	12
TABLO 1.4: AB(12) Üyesi Ülkelerdeki Kayıt Dışı İstihdamın Görünümü	13
Çizelge 1.1: Kayıt Dışı İstihdamın Faktörleri	18
TABLO 1.5: 1974-1998 Yılları Arasındaki Dönemde Bazı OECD Ülkelerinin Kayıt Dışı İstihdamı Görünümü (%)	35
TABLO 1.6: Gelişmiş Ülkelerin Sektörlere göre Kayıt Dışı İstihdamı	36
TABLO 1.7: Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım Dışındaki Sektörlerin Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)	38
TABLO 1.8: AB(12) Üyesi Ülkelerde Kayıt Dışı İstihdam/GSYİH oranı (%)	40
TABLO 1.9: AB'ye Sonradan Katılan Ülkelerde Kayıt Dışı İstihdam/GSYİH Oranı (%)	41
TABLO 2.1: Bazı Ülkelerde İşgücüne Katılım Oranları (%)	45
TABLO 2.2: Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdamın Oluşmasının Nedenleri	48
TABLO 2.3: Sosyal Sigortalar Kanunu'nun Kayıt Dışı Bıraktığı Çalışmalar ...66	
TABLO 2.4: Kayıt Dışı İstihdam Oranlarının 2003-2020 Yılları Arasındaki Görünümü (%)	68
TABLO 2.5: 2009-2020 Yılları Arasında Kayıt Dışı İstihdam Oranlarının Sektörlere Dağılımı (%)	70
TABLO 2.6: 2009-2020 Yılları Arasında Kayıt Dışı İstihdamın Bölgelere Göre Dağılımı (%)	72
TABLO 3.1: Gelir Vergisi Kanununun 37. Maddesinde Ticari Kazanç Olarak Sayılan Bazı Özel Faaliyetler	80
TABLO 3.2: Gelir Vergisi Kanununun 52. Maddesi'nde Zirai Kazanç Olarak Sayılan Bazı Özel Faaliyetler	81
TABLO 3.3: Gelir Vergisi Kanununa Göre Ücretin Unsurları	81
TABLO 3.4: Gelir Vergisi Kanununa Göre Bir Faaliyetin Serbest Meslek Kazancı Sayılabilmesi İçin Taşınması Gereken Unsurlar	82
TABLO 3.5: Türkiye Ekonomisinde Yürürlükteki Gelir Vergisi Tarifesi (2021 yılı)	87
TABLO 3.6: OECD Ülkelerinde Vergi Yükünün GSYİH Üzerindeki Görünümü (%)	90
TABLO 3.7: OECD Ülkelerinde Kişisel Gelir Vergisi Yükünün GSYİH Üzerindeki Görünümü (%)	93
TABLO 3.8: OECD Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Katkı Paylarının GSYİH İçerisindeki Oranı (%)	95
TABLO 3.9: Ülkelere göre İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranları (%)	105
TABLO 3.10: Yıllara göre İşinden Zorunlu Nedenlerle Ayrılan Kadın ve Erkeklerin Karşılaştırılması	107

TABLO 3.11: 2014-2019 arası İşgücüne Dahil Olamayan Kadınların Sayısı.....	107
TABLO 3.12: 2014-2019 Yılları Arasında Kadın ve Erkeklerin İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranları (%).....	108
TABLO 3.13: 2014-2019 Yılları Arasında 15-24 Yaş Arasında Kadın-Erkek İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranları (%).....	109
TABLO 3.14: Eğitim Düzeyine göre Kadın ve Erkek Arasındaki İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranları (%).....	110
TABLO 3.15: Toplam İstihdam İçerisindeki ve Ücretli ve Yevmiyeli Olarak Çalışanlarda Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%).....	111
TABLO 3.16: 2014-2019 Arasında Kadınlar ve Erkeklerin Tarım Sektörü ve Tarım Dışı Sektörde Kayıt Dışı İstihdam Oranı Karşılaştırılması (%).....	111
TABLO 3.17: 2014-2019 Yılları Arasında Kadınların Haftalık Olarak Çalışma Süreleri ve Kayıt Dışı İstihdam Miktarı.....	112
TABLO 3.18: Sürekli ve Geçici Olarak Çalıştırılan Kadınların Kayıt Dışı İstihdam Oranları(%).....	113
TABLO 3.19: Kadın-Erkek Eğitim Düzeyine göre Ücrette Yaşanan Farklılaşmaların Oranları (%).....	114
TABLO 3.20: 2021 Yılı İtibariyle Net Asgari Ücret Hesabı ve Devletin Bir Çalışan Kişiden Elde Edeceği Gelir Miktarı (Aylık).....	115
TABLO 3.21: Bir İşçinin İşverene Maliyeti (Aylık).....	116

GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam hakkında net olarak bir tanımlama mevcut olmamakla birlikte küresel ölçekte her ülkede benzer nedenlerle ortaya çıkmaktadırlar. Fakat ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre etkileri değişmektedir. Ülkeler, farklı yöntemlerle bu etkilerin boyutlarını ölçmeye çalışmakla birlikte tam anlamıyla gerçek büyüklüğü hesaplanamamakta ve yaklaşık değerlere ulaşabilmektedir.

Bazı ülkelerde özellikle gelişmekte olan ülkelerde yapısal bir problem olarak karşımıza çıkan kayıt dışı istihdam devletlerin uyguladıkları katı vergi politikaları ve sigorta primi kesintisine yönelik politikalar sonucu ortaya çıkabilmektedir. Kayıt dışılığın artmasının önlenememesi ve kayıt dışı istihdama yönelik istikrarsız politikaların uygulanması sosyal olarak telafi edilemeyecek problemler yaratmaktadır. İşveren ve çalışanlar üzerindeki mali yükümlülüklerinin azaltılması ve vergilemede adaletin sağlanması, kayıt dışı istihdamla mücadele önemli uygulamalardır.

Bu çalışmanın amacı, kayıt dışı istihdam konusunu teorik açıdan inceleyerek, Türkiye'de kayıt dışı istihdamın boyutlarını ortaya koymak ve kadınların kayıt dışı istihdamının gelir vergisi üzerindeki etkisini hesaplayarak yorumlamaktır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam hakkında teorik bilgiler verilecektir. Bölüm içeriği olarak, kayıt dışı ekonomi çeşitlerinden başlayarak, kayıt dışı ekonominin ortaya çıkış nedenleri, kayıt dışı ekonominin yıllar itibariyle durumu, kayıt dışı istihdamın kalemleri, ortaya çıkış nedenleri, tesirleri ve kayıt dışı istihdamın sonuçlarına değinilmiştir ve Türkiye dışındaki ülkelerde kayıt dışı istihdam hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, kayıt dışı istihdamın Türkiye boyutu hakkında bilgi verilmektedir. Ülkemizde kayıt dışı istihdamın ortaya çıkış nedenleri, kalemleri, kayıt dışı istihdamın boyutları tablolar üzerinden açıklanmış ve son olarak kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir.

Son bölümde ise ilk olarak, Türkiye’de kadınların kayıt dışı istihdamı ve gelir vergisi konusu işlenmiştir. Bölümün ilk alt başlığında, gelir vergisi üzerinde durulmuştur. Gelir vergisi alt başlığının içerisinde ilk konu olarak gelir vergisi tarihçesi anlatılmış, ikinci olarak gelir vergisi unsurları ayrıntılı biçimde alt başlıklar olarak incelenmiş, üçüncü konu olarak gelir vergisi tarifeleri üzerinde durulmuş ve son olarak, vergi yükü açıklanarak ülkeler arasında karşılaştırma yapılmıştır. İkinci alt başlıkta, ilk olarak, ülkeler arası işsizlik, istihdam ve işgücüne katılım oranı karşılaştırması yapılmış ve daha sonra zorunlu nedenlerle işinden ayrılan kişiler üzerinde durulmuştur. Daha sonra kadınlar ve erkeklerin işsizlik, istihdam ve işgücüne katılım oranı karşılaştırılması yapılmıştır. Ayrıca kadınların çalışma hayatını etkileyen faktörlere yer verilerek kadınların kayıt dışı istihdamı, tablolar yardımıyla incelenmiştir. Son olarak kayıt dışı istihdam edilen kadınların vergi gelirlerine etkisi hesaplanarak yapılan değerlendirmeler ve politika önerileri ile çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVEDA KAYIT DIŞI EKONOMİ VE İSTİHDAM

1.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ

Bu bölüm içerisinde ilk olarak kayıt dışı ekonominin tanımlaması yapılacaktır. Ayrıca kayıt dışı ekonominin çeşitleri, ortaya çıkıŐı nedenleri ve yıllar itibariyle kayıt dışı ekonomi hakkında bilgi verilecektir.

1.1.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı

Kayıt dışı ekonomi olgusu, tüm dünyada görölmekte ve ölkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklılaşan etkileri olan fakat, benzer nedenler sebebiyle meydana gelen ekonomik bir sorundur. Kayıt dışı ekonomi literatürde birçok adlandırma yapılarak karşımıza çıkmakta ve genel kabul görmüş bir tanımı bulunmayan kapsamı geniş olan bir kavramdır (Erkuş ve Karagöz, 2009: 128). Kayıt dışı ekonomi genel olarak yapılan mevcut faaliyetlerin gizlenmesiyle yapılıyorsa gizli ekonomi, yeraltı ekonomi; yapılan faaliyetler kanun dıŐıysa illegal ekonomi, gri ekonomi; faaliyetler hakkında devlet bilgilendirilmiyorsa enformel ekonomi; yapılan faaliyetler Gayri Safi Milli Hasıla içerisinde yer almıyorsa ikincil ekonomi olarak farklı farklı isimlendirmeler kullanılmaktadır (Azaklı, 2009: 3).

1.1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Kalemleri

Kayıt dışı ekonomi, genel itibariyle ekonomik faaliyetlerinin kısmen ya da tamamen devletin ilgili makamlarına bildirim yapılmadan gerçekleştirilmesi ve bu sebeple GSYİH'nın olması gerektiği seviyeden daha düşük çıkmasına neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonomi yeraltı ekonomisi, kısmen kayıtlı ekonomi ve tamamen kayıt dışı ekonomi şeklinde üçe ayrılmaktadır (Sarılı, 2002: 3).

Kayıt dışı ekonomi bileşenlerinden biri olan yeraltı ekonomisi genel olarak yasalara uyulmadan yapılan faaliyetlerden oluşmaktadır. Yasalara uyulmadan yapılan faaliyetler neticesinde kazanılan gelir veya kazançlar, kanun koyucular tarafından yasaklı olmakla birlikte bir suç unsuru olarak sayılmıştır. Bu nedenle yasalara uyulmadan yapılan bu faaliyetler kayıt dışı olmaktadır. Buna örnek vermek gerekirse; uyuşturucu üretimi ve satışı, silah kaçakçılığı, kaçak kıymetli maden ve tarihi eserler, yasa dışı vize ve pasaport oluşturmak, zimmete para geçirmek, tefecilik yapmak ve organların ticaretini yapmak gibi sayısı giderek artan faaliyetler vardır (Aydemir, 1994: 14). Yasalara uyulmadan yapılan faaliyet bir katma değer yaratmalı yani sadece gelir sağlaması onu kayıt dışı olduğunu göstermemektedir. Buna örnek verecek olursak; gasp, hırsızlık, kumar gibi alanlardan elde edilen gelirler yapılan faaliyeti kayıt dışı yapmamaktadır (Önder, 2012: 8). Yasalara uymadan yapılan faaliyetler neticesinde elde edilen kazançların ekonomik değerine kara para denmektedir. Bu ekonomik değeri bir kazanç dönüştürme işlemine “kara paranın aklanması” olarak ifade etmek mümkündür (Yandık, 2017: 7).

Kısmen kayıtlı ekonomide yapılan faaliyetler kanunlara uygun olmasına karşın kazanç elde edenler bu kazançlarını kısmen ya da tamamen beyan etmemektedir. Kısmen kayıtlı ekonomi bu sebeple “Beyan dışı ekonomi” olarak da anılmaktadır. Böylece kazançlar üzerinden daha az miktarda vergi ödenmekte ya da hiç ödenmemektedir. Beyan dışı ekonomi, yeraltı ekonomiden en önemli farkı yasalara uygun olmasıdır. Ayrıca, vergi kanunlarından kaynaklanan vergi istisnası ve vergi muafiyeti sonucu beyana gereksinim olmayacağı için beyan dışı ekonomi kapsamında değerlendirilmemektedir (Önder, 2012: 10).

Tamamen kayıt dışı ekonomi, yapılan ekonomik faaliyetlerin yasalara uygun olmasına karşın vergi dairesine faaliyet hakkında bildirim yapılmaması sonucu oluşan kayıt dışı ekonomi çeşididir. Buna örnek verecek olursak, işportacılık, hamallık, iş yeri olmamasına rağmen küçük çaplı imalat-ticaret yapanlar gibi yerlerde yapılmaktadır. Bu faaliyetlerin idarelerce tespiti zor olmakta, küçük ölçekte olmalarına rağmen kayıt dışı ekonomi de önemli bir paya sahiptir (Sarılı, 2002: 35).

1.1.3.Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin oluşmasının nedenlerinden birisi, kişilerin gelir seviyelerini yükseltmek istemesidir. Kişiler gelirlerini kayıt dışı olarak yani, kısmen ya da tamamen beyan ederek daha az vergi ödemekte ya da hiç vergi ödemedi artırmaktadır. Kayıt dışı ekonominin boyutu ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bunun nedeni ülkelerin gelişmişlik düzeyindeki farklılıktır. Bununla birlikte küresel olarak ortak nedenlere bağlıdır. Gelişmiş ülkelerde kayıt dışılığın varlığı vergisel ve emek piyasasına yönelik değişimler gibi faktörlere dayanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bunlara ilaveten nüfus artışı ve kentsel göç gibi demografik faktörlerde de etkili olmaktadır (Önder, 2012: 13).

Bu nedenlerin tespitinde kayıt dışı faaliyetleri engellemeye yönelik düzenlemeler ve tedbirler önem taşımaktadır. Kayıt dışı ekonominin nedenlerini içsel ve dışsal nedenler olarak iki grupta sınıflandırabiliriz. Ancak bu nedenlerin ekonomik büyüme üzerinde nasıl bir etki bıraktığına dair bulgu olmakla birlikte kesin değildir. Çünkü bazı araştırmacıların bulguları kayıt dışı ekonominin büyümeyi negatif etkilediği, bazı araştırmacıların bulguları da tam tersi olarak büyümeyi pozitif etkilediğini göstermektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde kayıt dışı ekonomide görülen %1'lik bir artış, kayıtlı ekonomiye %5'lik bir negatif etki oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkeler açısından baktığımızda elde edilen bulgular, kayıt dışı ekonomide görülen %1'lik bir artışın, kayıtlı ekonomiyi %8 ile %10 arasında büyüteceğini göstermektedir (Ay vd, 2014: 25).

1.1.3.1.Kayıt Dışı Ekonominin İçsel Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin oluşmasının içsel nedenlerine baktığımızda, iktisadi ve mali, sosyal, siyasi, hukuki ve idari konular kayıt dışı ekonominin içsel nedenlerini oluşturmaktadır.

Önce iktisadi ve mali nedenleri ele alalım. Kayıt dışı ekonomiyi oluşturan nedenlerden biri vergisel düzenlemelerdir. Gelişmiş ülkelerin vergi oranları gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında daha düşük kalmaktadır (Tekinarslan, 2011: 17). Bu sebeple gelişmiş ülkelerde olan vergisel düzenlemelerden kaynaklanan kayıt dışı ekonominin gelişmekte olan ülkelere daha az olduğu sonucu ortaya

çıkılmaktadır. Buna ek olarak, işgücü maliyetlerini artıran sosyal güvenlik primi ve vergi ödemeleri gibi mali yükümlülükler sonucu kayıt dışı ekonomi artmaktadır. Böylece kişiler yapmaları gereken bu yükümlülükleri yerine getirmeyerek bir avantaj elde etmektedir. Çünkü kayıtlı ekonomik faaliyette bulunan kişilere kıyasla fırsat maliyeti azalmaktadır (Sarılı, 2002: 39-40).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin oluşmasının bir diğer nedeni enflasyondur. Fiyatlar genel düzeyindeki artış sonucu cari gelirlerde artış olmakta ve uygulanmakta olan artan oranlı gelir vergisi tarifelerinde vergi dilimlerinde bir üst vergi dilimine kayma oluşmaktadır. Enflasyon sonucu oluşan fiktif karların vergilendirilmesi sonucu kişilerin üzerindeki vergi yükünde bir artış oluşacaktır.

Fiktif karları tanımlamak gerekirse “Enflasyon olduğu zamanlarda, geçmiş senelerde yapılan bazı giderlerin satın alma gücünün aynı olduğu para birimlerine kıyasla ölçümü yapılamadığı için hesaplarda gösterilemeyen harcamalar sebebiyle işletmelerin reel olarak kazandıklarından daha fazla görünmekte olan karını” ifade etmektedir. Kısaca cari gelirden bir artış meydana gelirken reel gelirin artış göstermemesi bireylerin satın alma gücünün düzeyini küçültecek böylece bireyler vergiden kaçınma yolunu seçecektir (Işık ve Acar, 2003: 120). Kurumsal biçimde faaliyette bulunmayan küçük ve orta boy işletmelerin ekonomi içerisinde geniş bir yer tutması da kayıt dışı ekonomiye sebep olmaktadır. Küçük ve orta boy işletmelerin dış finansman kaynağı elde etmesinin imkanının az olması ve risk sermayesinin yatırım ortaklığı, küçük ve orta boy işletmelerin borsaları, kredi garanti fonu gibi kurumların ülke ekonomisinde yeteri kadar yer bulamamaları nedeniyle bu işletmeler faaliyetlerini daha az vergi ödeyerek finanse etme yoluna gitmektedir. (Işık ve Acar, 2003: 120).

Bir ülkede tarım sektörünün payı ne kadar fazla olursa kayıt dışı ekonomi bundan etkilenmektedir. Çünkü tarım ve hizmet sektörlerinin idarece takip edilip, değerlendirilmesi zor olması sebebiyle kayıt dışı olarak faaliyet göstermeye en yatkın sektörlerdir (İpek, 2014: 168).

Kayıt dışı ekonominin toplumsal nedenleri de vardır. Nüfusu artmakta olan ülkelerde, 15-64 yaş aralığındaki nüfus artışına bağlı olarak işgücü de doğrudan artmaktadır. İşgücünde meydana gelen bu artışı karşılayacak yeni istihdam alanları açılma olanağının az olması işsizliği beraberinde getirmektedir. Nüfus artışı problemi iş bulamayan kişiler kayıt dışı çalışmaya yönelmektedir. Okuma-yazma oranının yüksek, teknik ve mesleki eğitimler için gerekli altyapısı olan ülkelerde kayıt dışılık oranı düşüktür. Fakat okuma-yazma oranının düşük, teknik ve mesleki eğitimler için gerekli altyapısı olmayan ülkelerde kayıt dışılık oranı yükselmektedir. Eğitim seviyesinde gelişme gösteren ülkelerde teknoloji kullanım oranı artacaktır. Ancak eğitim seviyesinin düşük olması sonucu, vergi bilincinde gelişimin ve yaygınlaşmasının ve vergi yükümlülüğü başta olmak üzere diğer mali yükümlülüklerin gerektiği gibi yerine getirilmesi zorlaşacaktır (Metin, 2011: 25).

Bir diğer toplumsal neden ise ülke içi göç hareketidir. Kırdan kentlere doğru yapılan bu göçler nedeniyle niteliksiz olan emek arzı artacaktır. Ayrıca kadın işçiler daha düşük bir ücret karşılığı ve sosyal güvencesi olmadan çalışmayı kabul etmek zorunda kalacaktır (Bakkalcı ve Işıkoğlu, 2011: 22).

Kayıt dışı ekonominin siyasi nedenleri de bulunmaktadır. Ülkelerde seçim yapılacağı zamanlarda hali hazırda iktidar olanlar yeniden seçilebilmesini sağlamak için potansiyel oylarının seçmen kitlesini zor şartlara mahkum etmemek için yasalara uyulmadan yapılan faaliyetlerin bir kısmını görmezden gelmektedir. Oy kullanacak kitlelerinin çoğunluğunu küçük ölçekli çiftçilerin ve esnaftan meydana geldiği ülkelerde yasa dışı yapılan faaliyetler görmezde gelindiğinde oluşacak problemlerin sonucu ağır olacaktır. Ülkemizde kayıt dışı ekonomi götürü usul ve basit usul ile birlikte günümüze kadar bazı ölçülerle yasal olarak koruma altına alınmıştır (Işık ve Acar, 2003: 122). Ülkelerde görülmekte olan siyasi iktidarların yeterli ölçüde güven vermemesi ve siyasi açıdan yaşanan istikrarsızlıklar kayıt dışı ekonomiyi oluşturmaktadır. Bu nedenle devletlerin saygınlıklarını yeniden kazanmaları gerekmektedir (Ay vd., 2014: 25).

Kayıt dışı ekonominin nedenleri arasında hukuki ve idari nedenler de yer almaktadır. Kamu otoritesindeki hantallaşan bürokrasi, kurumlar arası

koordinasyonun yetersiz olması, idarenin denetiminin yetersiz çalışması kayıt dışı ekonomi nedenlerinden bir tanesidir (Ay vd., 2014: 25). Yasa koyucular tarafından çıkarılan vergi afları ne kadar sık olursa kayıt dışı ekonomi o kadar artar. Cezalardaki caydırıcılık faktörü olmayışı ve vergi affı beklentisi artışı kayıt dışılık problemine yönelik çözüm arayışlarını olumsuz yönde etkilenmektedir. Vergisini ödeyen kişiler ile vergisini geciktiren kişilerin gecikme cezalarının affı olunca vergilemede adalet ilkesine ters düşer. Bu durumda vergisini zamanında ödeyen kişi bu olayı gördüğünde bir sonraki dönemlerde vergi ödemeyi geciktiren yollara başvurmaktadır (Tekinarslan, 2011: 21).

Vergi sisteminde iyileştirmeler yapılarak kayıt dışı ekonominin azalması sağlanabilir. Bu sebeple, iyi bir vergi sisteminin vergileme ilkelerine uygun olmalıdır. Bu ilkeler şunlardır; Adalet ilkesi, eşitlik ve genellik ilkesi, belirlilik ve açıklık ilkesi, ödeme gücüne göre vergi alınması ilkesi, kanunilik ilkesi vb. ilkeler ile düzenlenen vergi sistemi vergi idaresinin verimli ve denetimli çalışmaları ile kayıt dışı ekonomi azalacaktır (Yandık, 2017: 11).

1.1.3.2. Kayıt Dışı Ekonominin Oluşmasının Dışsal Nedenleri

Kayıt dışı ekonomiyi etkileyen dışsal nedenlere baktığımızda bunlar; finansal küreselleşme, e-ticaretin gelişimi ve yaygınlaşması ve vergi cenneti ülkelerin çoğalması olarak üçe ayrılmaktadır.

1980 yılından itibaren küreselleşme ile birlikte üretimin, uluslararası ticaret için önemi artmıştır. Sermayenin serbest hareketliliği sonucu ulusal emek gücü piyasalarında dışsal bir etki oluşturmuştur. Sermaye piyasası ve finans piyasasının küreselleşmesi yoğun olmuştur. Bu sürecin içerisinde, uluslararası firmalar ki bu firmalar kayıt altına alınmış ve kayıt dışı faaliyet yürüten küçük firmalar vardır. Küreselleşmenin hızının artması ile doğru orantılı olarak kayıtlı sektörün içerisinde kayıt dışılığa yönelim artmıştır. Kayıtlı sektörler maliyetleri düşürmek gayesiyle kayıt dışı sektöre bağımlılığı sonucu bu sektörlerin varlığı pekişmiştir. Küreselleşme ile aşır rekabet oluşmuş ve firmalar maliyet minimize etmek için yöntem arayışına girmiştir. Firmaların kayıt dışılığa yönelimi sonucu, kayıt dışı istihdamın oluştuğu merdiven altı üretim şekli ortaya çıkmıştır (İpek, 2014: 169).

Küresel çapta teknolojinin gelişimi ve yayılması ile birlikte e-ticarete (elektronik ticaret) ilgi artışı yaşanmıştır. Bütün alanlar da günden güne artış sergileyen internet kullanıcı sayısı ile e-ticaretin de her alana yayılıp hızla büyümesi kayıt dışı ekonomiyi olumsuz etkileyen dışsal nedenlerdendir (Çetinkaya, 2016: 235).

Ekonominin küreselleşmesi ile birlikte çok uluslu firmalar yaptıkları faaliyetlerini vergi cenneti ülkelere yönlendirerek elde ettikleri karlarını bu ülkelerde biriktirme yolunu seçmektedir. Vergi cenneti ülkelerde vergi oranları oldukça düşüktür. Ayrıca bu ülkeler vergiden kaçınma gibi yöntemlere başvurulmaktadır. Bu ülkeler ile yapılan uluslararası ticarete ithalatın maliyeti oldukça yüksek, ihracatın maliyeti ise düşüktür. Gelişmekte olan ülkeler bu ülkeler yüzünden kayıp yaşamakta, bu kayıp yapılan tahminlere göre gelişmiş ülkelerden alınan yardımların neredeyse üç katı olmaktadır (Öztürk ve Ülger, 2016: 243-244).

1.1.4. Kayıt Dışı Ekonominin Görünümü

Tüm ülke ekonomileri kayıt dışılık ile karşılaştıklarında bu olgunun nereden çıktığı gerçeğini araştırmaya başlamış ve bulmuşlardır. Bazı araştırmacıların görüşüne göre kayıt dışı ekonomi olgusu modern devletlerin oluştuğu dönemlere kadar uzanmaktadır. Bunun aksine bazı araştırmacılar ise kayıt dışı ekonomi olgusunun ilkel toplumlara kadar uzandığını söylemektedir. İkel toplumlarda liderlere hediye verilmesi gibi bir vergi ödemesi olarak görülmekte iken, bu yükümlülüğü bazı kişiler yerine getirmekten kaçınmaktaydı (Yurdakul, 2014: 4).

II. Dünya Savaşı zamanlarında kayıt dışı ekonomi olgusu hakkındaki ilk araştırmaları Cagan tarafından yapılmıştır. Beyan edilmeyen gelirler II. Dünya Savaşı zamanlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde parasal yöntemler ile tahmin edilmiştir (Işık ve Acar, 2003: 117). Kayıt dışı ekonomi üzerinde yapılan araştırmalar 1970 yılı sonrası küresel çapta artış göstermiştir. Gutmann tarafından 1977 yılında yayımlanan makale ile kayıt dışı ekonomi olgusu bilimsel olarak ilgi odağı haline gelmiştir. Kayıt dışı ekonomi hakkında ilk uluslararası konferans 1983 yılında

Almanya’da yapılmıştır. Konferansta bu olgu tanımlanmak istenmiş fakat ortak karara bağlı bir tanım belirlenememiştir (Savaş, 2009: 51-52).

Kayıt dışı ekonomiye karşı ilgiler, kayıt dışılık-büyüme arasındaki bağlantı ve kayıt dışılık ile yoksulluk ve eşitsizlik arasındaki bağlantılar nedeniyle yeniden ortaya çıkmıştır (Yandık, 2017: 17).

Tablo 1.1: 2003-2015 Yılları Arasında AB(28) Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Görünümü (%)

Ülke/Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Avusturya	10,8	11,0	10,3	9,7	9,4	8,1	8,5	8,2	7,9	7,6	7,5	7,8	8,2
Belçika	21,4	20,7	20,1	19,2	18,3	17,5	17,8	17,4	17,1	16,8	16,4	16,1	16,2
Bulgaristan	35,9	35,3	34,4	34,0	32,7	32,1	32,5	32,6	32,3	31,9	31,2	31,0	30,6
Hırvatistan	32,3	32,3	31,5	31,2	30,4	29,6	30,1	29,8	29,5	29,0	28,4	28,0	27,7
Çek Cumhuriyeti	19,5	19,1	18,5	18,1	17,0	16,6	16,9	16,7	16,4	16,0	15,5	15,3	15,1
Danimarka	17,4	17,1	16,5	15,4	14,8	13,9	14,3	14,0	13,8	13,4	13,0	12,8	12,0
Estonya	30,7	30,8	30,2	29,6	29,5	29,0	29,6	29,3	28,6	28,2	27,6	27,1	26,2
Finlandiya	17,6	17,2	16,6	15,3	14,5	13,8	14,2	14,0	13,7	13,3	13,0	12,9	12,4
Fransa	14,7	14,3	13,8	12,4	11,8	11,1	11,6	11,3	11,0	10,8	9,9	10,8	12,3
Almanya	17,1	16,1	15,4	15,0	14,7	14,2	14,6	13,9	13,2	12,9	12,4	12,2	12,2
Yunanistan	28,2	28,1	27,6	26,2	25,1	24,3	25,0	25,4	24,3	24,0	23,6	23,3	22,4
Macaristan	25,0	24,7	24,5	24,4	23,7	23,0	23,5	23,3	22,8	22,5	22,1	21,6	21,9
İrlanda	15,4	15,2	14,8	13,4	12,7	12,2	13,1	13,0	12,8	12,7	12,2	11,8	11,3
İtalya	26,1	25,2	24,4	23,2	22,3	21,4	22,0	21,8	21,2	21,6	21,1	20,8	20,8
Letonya	30,4	30,0	29,5	29,0	27,5	26,5	27,1	27,3	26,5	26,1	25,5	24,7	23,6
Litvanya	32,0	31,7	31,1	30,6	29,7	29,1	29,6	29,7	29,0	28,5	28,0	27,1	25,8
Lüksemburg	9,8	9,8	9,9	10,0	9,4	8,5	8,8	8,4	8,2	8,2	8,0	8,1	8,3
Malta	26,7	26,7	26,9	27,2	26,4	25,8	25,9	26,0	25,8	25,3	24,3	24,0	24,3
Hollanda	12,7	12,5	12,0	10,9	10,1	9,6	10,2	10,0	9,8	9,5	9,1	9,2	9,0
Polonya	27,7	27,4	27,1	26,8	26,0	25,3	25,9	25,4	25,0	24,4	23,8	23,5	23,3
Portekiz	22,2	21,7	21,2	20,1	19,2	18,7	19,5	19,2	19,4	19,4	19,0	18,7	17,6
Romanya	33,6	32,5	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	29,1	28,4	28,1	28,0
Slovenya	26,7	26,5	26,0	25,8	24,7	24,0	24,6	24,3	24,1	23,6	23,1	23,5	23,3
Güney Kıbrıs	28,7	28,3	28,1	27,9	26,5	26,0	26,5	26,2	26,0	25,6	25,2	25,7	24,8
İspanya	22,2	21,9	21,3	20,2	19,3	18,4	19,5	19,4	19,2	19,2	18,6	18,5	18,2
Slovakya	18,4	18,2	17,6	17,3	16,8	16,0	16,8	16,4	16,0	15,5	15,0	14,6	14,1
İsveç	18,6	18,1	17,5	16,2	15,6	14,9	15,4	15,0	14,7	14,3	13,9	13,6	13,2
Birleşik Krallık	12,2	12,3	12,0	11,1	10,6	10,1	10,9	10,7	10,5	10,1	9,7	9,6	9,4
Ortalama	22,6	22,3	21,8	21,1	20,3	19,6	20,1	19,9	19,6	19,3	18,8	18,6	18,3

Kaynak: Schneider, 2015: 6.

Tablo 1.1’e baktığımızda 2003-2009 yılı arasında Avrupa Birliğine üye bazı ülkelerdeki kayıt dışı ekonomi yıllar içerisinde düşüş göstermiştir. Estonya, Birleşik Krallık ve Lüksemburg’un kayıt dışı ekonomi oranları bazı yıllarda artış

göstermesine rağmen genel olarak düşüş yaşamıştır. Buna ek olarak, Lüksemburg ve Birleşik Krallık, Avrupa Birliği üyesi olup kayıt dışı ekonomi oranının en düşük olduğu ülkelerdir. 2009 yılına gelene kadar Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin genel ortalamasına baktığımız da kayıt dışı ekonomi oranının yıllar itibariyle azaldığı görülmektedir. 2009 yılında tüm AB üyesi olan ülkelerin kayıt dışı ekonomi oranında artış gözlemlenmiştir. Bunun nedeni, 2008 yılında meydana gelen küresel krizin oluşturduğu etkilerin küresel çapta en fazla hissedildiği yıl olmasıdır. 2009 yılı sonrasına baktığımızda, kayıt dışı ekonomi oranı bazı ülkelerde bazı yıllarda artış göstermekle birlikte genel olarak düşüş eğilimindedir. Avrupa Birliği üyesi olan ülkelerin kayıt dışı ekonomi genel ortalamasının düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir.

Tablo 1.2: 2003-2015 Yılları Arasında Avrupa Birliği Üye Statüsünde Olmayan Avrupa Ülkesinin Kayıt Dışı Ekonomi Görünümü (%)

Ülke/Yıl	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Norveç	18,6	18,2	17,6	16,1	15,4	14,7	15,3	15,1	14,8	14,2	13,6	13,1	13,0
İsviçre	9,5	9,4	9,0	8,5	8,2	7,9	8,3	8,1	7,8	7,6	7,1	6,9	6,5
Türkiye	32,2	31,5	30,7	30,4	29,1	28,4	28,9	28,3	27,7	27,2	26,5	27,2	27,8
Ortalama	20,1	19,7	19,1	18,3	17,6	17,0	17,5	17,2	16,8	16,3	15,7	15,7	15,8

Kaynak: Schneider, 2015: 7.

Tablo 1.2 Avrupa Birliği üyesi olmayan üç ülkenin kayıt dışı ekonomi oranlarını vermektedir. Tablo incelendiğinde bir önceki tabloya benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Her üç ülkede de kayıt dışı ekonomi oranları 2003-2009 yılları arasında azalma eğilimindedir. 2009 yılında bir önceki yılda meydana gelen küresel kriz nedeniyle bir artış meydana gelmiş olsa da, 2009 yılı sonrasında üç ülkenin kayıt dışı ekonomi oranı zamanla azalmıştır.

Tablo 1.3: 2003-2015 Yılları Arasında AB'ye Üye Olmayan Bazı Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Görünümü (%)

Ülke/Yıl	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Avusturya	13,7	13,2	12,6	11,4	11,7	10,6	10,9	10,3	10,1	9,8	9,4	10,2	10,3
Kanada	15,3	15,1	14,3	13,2	12,6	12,0	12,6	12,2	11,9	11,5	10,8	10,4	10,3
Japonya	11,0	10,7	10,3	9,4	9,0	8,8	9,5	9,2	9,0	8,8	8,1	8,2	8,4
Yeni Zelanda	12,3	12,2	11,7	10,4	9,8	8,4	9,9	9,6	9,3	8,8	8,0	7,8	8,0
ABD	8,5	8,4	8,2	7,5	7,2	7,0	7,6	7,2	7,0	7,0	6,6	6,3	5,9
ORTALAMA	12,2	11,9	11,4	10,4	10,1	9,6	10,1	9,7	9,5	9,2	8,6	8,6	8,6

Kaynak: Schneider, 2015: 7.

Tablo 1.3'de Avrupa Birliği üyesi olmayan bazı gelişmiş ülkelerin kayıt dışı ekonomi oranları görülmektedir. Buna göre 2003-2009 yılları arasındaki dönemde ülkelerin kayıt dışı ekonomi oranları azalma eğilimindedir. 2008 küresel krizinin etkilerinin en fazla hissedildiği yıl olan 2009 yılı bir önceki yıla göre artış göstermiş ve bu artış 2009 yılı sonrasında yerini azalışa bırakmıştır. Kayıt dışı ekonomi oranları bakımından en düşük orana sahip ülkenin ABD olduğu görülmektedir.

Tablo 1.4: AB(12) Üyesi Ülkelerdeki Kayıt Dışı İstihdamın Görünümü

Ülkeler	Kayıt Dışı Çalışma Çeşitleri	Kayıt Dışı İstihdamın Sektörlere göre Dağılımı	Kayıt Dışı İstihdama Yönelik Alınan Tedbirler
Almanya	<ul style="list-style-type: none"> • Kaçak göçmenler • İki işte çalışanlar • Emekli/Yaşlılar • Öğrenciler	<ul style="list-style-type: none"> • İnşaat • Taşımacılık • Otel ve Restaurant • Temizlik • Eğlence	<ul style="list-style-type: none"> • Denetimlerin artırılması • Kullanılan yasal araçların gücünü artırmak
Avusturya	<ul style="list-style-type: none"> • Çalışanların %10'u ikinci işte çalışmakta • Yabancılar	<ul style="list-style-type: none"> • İnşaat • Zanaat • Hizmet • Eğlence • Ticari ve Sinai	<ul style="list-style-type: none"> • Denetimleri artırmak • Düzenlemelerin basitleştirilmesi • Esnek çalışma süreleri • Kamusal prosedürlerin basit hale getirilmesi • Hizmet sektöründeki işsiz kişiler için yeni projeler yürürlüğe koymak • Çıraklık istihdamının azaltılması
Belçika	<ul style="list-style-type: none"> • Gençler • Erkekler • Niteliksiz İşçiler	<ul style="list-style-type: none"> • Perakendecilik • İnşaat • Tekstil • Ticaret • Tarım	<ul style="list-style-type: none"> • Belli sektörlerin denetimi artırılmış • İşgücü maliyetlerini azaltmak için çalışmalar yapılmış • Hizmetleri fişe bağlı hale getiren sistem geliştirildi
Danimarka	<ul style="list-style-type: none"> • Kopenhag dışında nitelikli işçi erkekler • Öğrenciler • İşçiler (niteliğine bakılmaksızın)	<ul style="list-style-type: none"> • İnşaat • Hizmet	<ul style="list-style-type: none"> • Marjinal vergilerin seviyesi azaltıldı • Evlerin bakım-onarımı ve tüketici hizmetleri için teşvik politikası uygulandı • Denetimler artırıldı

Kaynak: Karaaslan, 2010: 116-124.

Tablo 1.4: AB(12) Üyesi Ülkelerdeki Kayıt Dışı İstihdamın Görünümü (Devamı)

Ülkeler	Kayıt Dışı Çalışma Çeşitleri	Kayıt Dışı İstihdamın Sektörlere göre Dağılımı	Kayıt Dışı İstihdama Yönelik Alınan Tedbirler
Finlandiya	<ul style="list-style-type: none"> • Çoğu nitelikli erkekler	<ul style="list-style-type: none"> • İnşaat • Otelcilik • Perakende Ticaret • Emlakçılık	<ul style="list-style-type: none"> • Kişilere geçimleri için yardım yapıldı • Özel ev hizmetleri için teşvik verildi • İşsizlere yönelik denetim artırıldı • Mali yönden denetimler yeniden yürürlüğe konuldu • Mevzuatta değişiklikler • Sanayi ve ticari sektörlerinin entegrasyonu • Bürokrasinin işverenlere yönünden basitleştirilmesi • Ülke çapında bilgilendirme
Fransa	<ul style="list-style-type: none"> • Göçmenler	<ul style="list-style-type: none"> • Hizmet • İnşaat • Diğer	<ul style="list-style-type: none"> • Mevzuatın etkin hale getirilmesi • Hizmet fişi uygulaması • Emek piyasası idareleri ile diğer idari bölümler arasındaki koordinasyonun artırılması • Mevsimlik işçilere yönelik tarımda prosedürlerin basitleştirilmesi • Bürokrasinin faaliyetlerinin azaltılması • Kişilerin bilinçlendirilmesinin artırılması
İngiltere	<ul style="list-style-type: none"> • 22 ile 25 yaş arasındaki nitelikli erkekler	<ul style="list-style-type: none"> • İnşaat • Otelcilik • İşportacılık	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal yardımlara yönelik yapılan sahtekarlıklar için denetimlerin ve buna yönelik kontrol elemanlarının artırılması • Vergi mevzuatı tedbirleri
İspanya	<ul style="list-style-type: none"> • Kadınlar • Nitelikli işçiler • 25 yaş altındakiler • Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler	<ul style="list-style-type: none"> • Tarım • Hizmet	<ul style="list-style-type: none"> • A-tipik çalışmalar ile ilgili düzenlemelerde bazı değişiklikler

Kaynak: Karaaslan, 2010: 116-124.

Tablo 1.4: AB(12) Üyesi Ülkelerdeki Kayıt Dışı İstihdamın Görünümü (Devamı)

Ülkeler	Kayıt Dışı Çalışma Çeşitleri	Kayıt Dışı İstihdamın Sektörlere göre Dağılımı	Kayıt Dışı İstihdama Yönelik Alınan Tedbirler
İsveç	<ul style="list-style-type: none"> • Çoğunluğu kendi hesabına çalışanlar	<ul style="list-style-type: none"> • Hizmet • Restoranlar • Temizlik	<ul style="list-style-type: none"> • Mali denetim artırıldı • Marjinal oranları düşürüldü • Ev onarımı için vergi indirimler • Ücret dışı işgücü maliyetlerinin azaltılmasına yönelik önlemleri
İtalya	<ul style="list-style-type: none"> • Gençler • Kadınlar • Emekliler	<ul style="list-style-type: none"> • Tarım • İnşaat • Tekstil • Hizmet	<ul style="list-style-type: none"> • Vergilere yönelik denetimler artırıldı • Hizmetler için vergi indirimleri • Ücret dışı işgücü maliyetlerinin azaltılmasına yönelik tedbirler • İdari mevzuatların basitleştirilmesi • Yeni akitler yapıldı
Lüksemburg	<ul style="list-style-type: none"> • İnşaat İşçileri	<ul style="list-style-type: none"> •	<ul style="list-style-type: none"> • Tedbir yok
Yunanistan	<ul style="list-style-type: none"> • Göçmenler • Emekliler • Ev-eksenli çalışan kadınlar • Mevsimlik İşçiler	<ul style="list-style-type: none"> • Tekstil • Otelcilik • Hizmet • Taşımacılık	<ul style="list-style-type: none"> • Sıkı şekilde uygulanması • Vergi kaçırma imkanlarını azaltan vergi düzenlemeleri • Alım-Hizmet fişlerinin ibrazındaki vergi indirimleri • Göçmenlerin ülkede kalmasına yönelik imkanların iptal edilmesi tedbirleri

Kaynak: Karaaslan, 2010: 116-124.

1.2 KAYIT DIŞI İSTİHDAM

Bu bölümde kayıt dışı istihdamın tanımı hakkında bilgiler verilecek, kayıt dışı istihdamın çeşitleri, ortaya çıkıŐı nedenleri, etkileri, sonuçları ve son olarak diğer ülkelerdeki kayıt dışı istihdam durumu elde edilen verilerle incelenecektir.

1.2.1. Kayıt Dışı İstihdam Kavramı

Dar anlamda kayıt dışı istihdam, sosyal güvenlik kurumlarına bildirim yapılmaksızın ve gerekli yükümlölüklerin yerine getirilmemesi ile oluşan bir istihdam biçimidir. Bu açıdan bakıldığında, kayıt dışı istihdam sosyal güvenlik açısından kayıt dışı olgusunu kapsamaktadır. Geniş anlamda kayıt dışı istihdam ise ülkede çalışanların toplam işgücü içerisinde yer almayan kişilerin istihdamı şeklinde ifade edilir (Buyrukoğlu ve Kutbat, 2016: 251). Yani, kayıt dışı istihdam olgusu kayıt dışı ekonominin emek piyasasına yansımadır (Ümit ve Alkan, 2016: 1129). Kayıt dışı istihdam olgusunun işlevsel olarak tanımının kıstasları ve kayıt dışı olarak çalışan işçilerin çalışmakta oldukları mesleklere uygun belirlenmelidir. Birçok ülke ekonomilerinde işlevsel olarak kayıt dışı istihdam olgusu ifade edileceği zaman, sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla sigorta boyutunun yetersiz oluşu veya ödenen senelik veya hastalık izninin eksikliği kıstasları kullanılmaktadır (Yandık, 2017: 42).

Tüm ülkelerin toplumsal ve iktisadi sorunlarından biri istihdam konusudur. Ülkelerin gelişme düzeylerine ve istihdam alanı yaratma imkanları arasında bir ilişki bulunmaktadır. Kalkınma ve istihdam konularında kayıt dışı istihdam olgusunun gündem oluŐturmasıyla birlikte literatürde yoğun bir biçimde çalışmalar yapılmıştır. Bunun nedeni, tüm ülkelerin karşılaŐtıđı sorun olan kayıt dışı istihdam olgusunun sorun olmasıdır. Kayıt dışı istihdam ülkelerin toplumsal ve iktisadi yapılarına göre şekillenmektedir (Arslan, Bozkurt, Nakıpoğlu ve Gürsel, 2011: 12).

Toplam iŐgücünü aktif nüfus içerisinde çalışanlar ve cari ücret düzeyinde iş aramakta olan işsiz kişilerin sayısının toplamı oluşturmaktadır. İŞgücünün istihdam edilmesinin gelişmekte olan ülkelerde iki kalemi vardır. Bunlardan birincisi kayıtlı sektör, diğerisi ise enformel sektördür. Enformel sektörü kırdan kente göç edenler ve

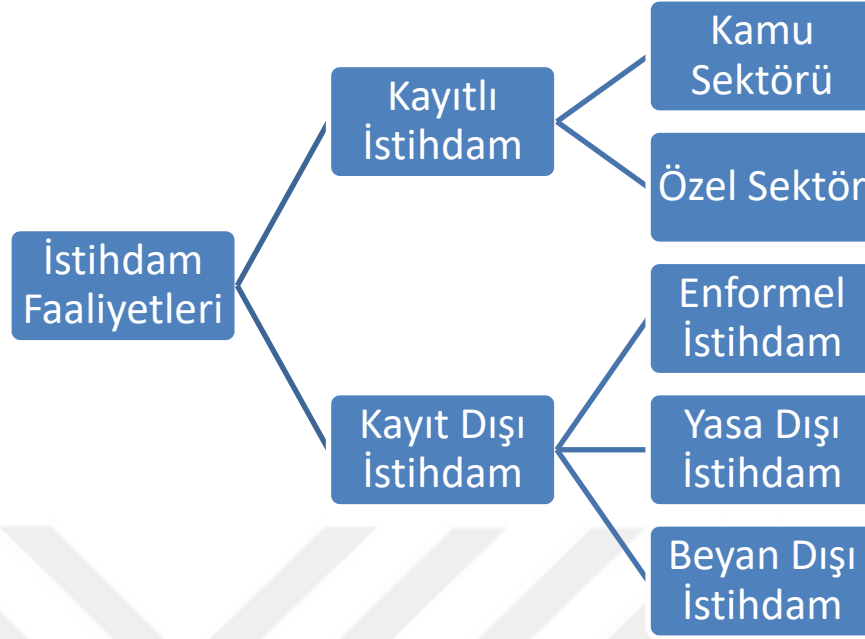
anında iş bulamayan yevmiye alarak ve geçici süre çalışan vasıfsız işçiler ve hizmetler sektöründe kendi adına çalışarak gelir elde eden kişiler oluşturmaktadır (İpek, 2014: 164).

Keith Hart Gana ülkesi için 1960'lı yıllarda kentsel istihdamın özelliklerini araştırdığı çalışmasında “Enformel Sektör” kavramını ilk kez kullanmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü, 1970 yılında düzenlediği “Dünya İstihdam Programı” kapsamında ele aldığı “Kenya Raporu”nda kayıt dışı istihdam kavramını “kayıt dışı sektör” kavramı ile açıklamıştır (Ekin, 1995: 35-36). Enformel sektör olgusu ile kayıt dışı istihdam olgusu anlam olarak farklı olmasına rağmen aralarında ilişki bulunmaktadır. Çünkü kayıt dışı istihdam olgusu enformel sektörden çıkarılarak geliştirilen bir kavramdır (İpek, 2014: 167).

Kayıt dışı istihdam olgusunun net bir tanımı olmamakla birlikte yapılan tanımlamaların birbirleriyle çelişmediği görülmektedir. Kayıt dışı istihdamı genel olarak “kendi nam ve hesabına veya bir işverene bağlı olarak çalışanların elde ettikleri gelir ve/veya kazançlarının vergi dairesi ve sosyal güvenlik kurumları gibi kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi veya gün/ücret olarak eksik olarak bildirim yapılması” olarak tanımlamak mümkündür (KADİM Projesi, 2006: 1).

Moroz vd. kayıt dışı ekonomi olgusunu “ Kayıt dışı olarak bir işverenle anlaşma veya düzensiz olarak serbest meslek erbabı olarak çalışma” olarak tanımlamıştır (Yandık, 2017: 20). Günümüzde çalışan kişilerin yüzde 55'i kayıt dışı istihdam edilmekte ve bu çalışanların da yüzde 45'i çalıştıklarına dair sosyal güvenlik kurumuna bildirilmediği tahmin edilmektedir (Karaaslan, 2010: 2). Kayıt dışı istihdamdan en çok etkilenen grupları kadınlar, çocuklar, yoksullar ve niteliksiz işgücü oluşturmaktadır. Kayıt dışı istihdamla iş güvenliği olmayan ve kontrol dışı koşullarda, esnek çalışma saatleri ve ağır iş yükü koşulları altında düşük bir ücret karşılığında çalışmak zorunda kalan gruplar yoksulluğu yeniden üretmektedir (İpek, 2014: 163).

Çizelge 1.1: Kayıt Dışı İstihdamın Faktörleri

Kaynak: Arslan vd., 2011: 12.

Kayıt dışı istihdam ile ülkelerin gelişmişlik seviyesi ters yönlü bir ilişki içerisindedir. Gelişmişlik seviyesi yüksek olan ülkenin kayıt dışı istihdam oranı düşük olmaktadır. Bunun nedeni işsizlik oranı ve enflasyon oranının oldukça düşük olmasıdır (Candan, 2007: 24-25). Neo-liberal akım, 1980 yılı sonrası ekonomilerin hızla küreselleşmesinin yolunu açmıştır. Neo-liberal akım sonucu uygulanan politikalar emek piyasalarını esnekletmiştir. Bu durum sonucunda emek piyasalarında kayıt dışı istihdam yaygınlaşmıştır. Ülke ekonomilerindeki konjonktürel dalgalanmaya göre kayıt dışı istihdam kendine özgü bir yapı oluşturmuştur (İpek, 2014: 171).

İktisadi etmenlere ek olarak sosyal, siyasi ve ahlaki değerler ile birlikte anılan kayıt dışı ekonomi için birden fazla çözüm önerisi olmasına karşın çözülemeyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayıt dışı ekonominin yarattığı sorunlar vardır. Bunlar; sosyal güvenlik sistemi ve çalışma hayatımızı düzene sokan hukuk kurallarına uyulmadan, kayıt ve beyan edilmeden kaçak yollardan işçi çalıştırılması ile yaratılan kayıt dışı istihdam sorunudur (Türkay, 2009). Kayıt dışı istihdamı, yasal yollarla üretim faaliyetinin yapılabildiği, ama bu faaliyetlerin kamusal yönden kayıt ve istatistiklerde olmadığı veya eksik olarak yer aldığı bir istihdam olarak da

tanımlayabiliriz. Türkiye ekonomisinde 1980’li yıllarda özel kesimin ekonomi üzerindeki etkisi ile ortaya çıkmış olan kayıt dışı istihdam o yıllardan itibaren büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır (Demir ve Yıldız, 2009: 10).

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)’nın yayımladığı bir rapora göre dünya ekonomisinde 3 milyar insan çalışmakta, fakat bunların % 60’ı kayıt dışı % 40’ı ise kayıtlı olarak çalışmaktadır. Bu raporda ayrıca az gelişmiş ülkelerde kadınlar başta olmak üzere, dünya ekonomisindeki çalışma gücünün %50’den fazlasının, iş güvenliği ve koruma olmadan çalışmakta olduğu, küresel ekonomik krizlerin bu durumu daha da kötüleştirmek de olduğu önemli bir kısım olarak ortaya konulmaktadır (Azaklı, 2009: 19).

1.2.2.Kayıt Dışı İstihdam Kalemleri

Kayıt dışı istihdamın çeşitlerine baktığımızda ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, çalıştıklarına dair hiç bildirim yapmayanlar, ikincisi ise çalıştıklarına dair eksik bildirim yapanlar şeklindedir.

1.2.2.1.Çalıştıklarına Dair Hiç Bildirim Yapmayanlar

Kişiler çalıştıklarını ilgili kamu kurumlarına bildirmemekte, kendi hür iradeleri ile kayıt dışı çalışmaktadır. Bu kişiler arasında, elde ettikleri gelirlerin kesinti yaşamasını istemeyen emekli aylığı, dul ve yetim aylığı ve malul aylığı alanlar, buna ilave olarak ek gelir elde etmek isteyen kadınlar, yaşlılar, çocuklar, erkekler ve yabancı kaçak işçiler yer almaktadır.

Yabancı kaçak işçiler, çalıştıkları ülkeye vatandaş bağı ile bağlı değildir. Bu kişiler çalışmak için gittikleri ülkenin emek arzını artırmakta ve ücretler bu sebeple düşmektedir. Kaçak olarak gelen yabancı işçilerin kendi ülkelerinde emek arzı azaldığı için ücretler yükselmekte ve bu da işçi maliyetlerini artırıcı etki yapmaktadır. Bunun sonucunda göç veren ülkenin toplam arzı azalmakta, enflasyon ortaya çıkmakta, bunun sonucunda da tüketim azalarak ekonomik büyüme oranları düşüşe geçmektedir (Aydın, 2013: 786).

Emek piyasasında arz ve talep dengesizliğinden kaynaklanan işsizlik sorunu, yabancı kaçak işçiler dolayısıyla büyümektedir. 2. Dünya Savaşı sonrası, Avrupa ülkelerine işçi göçü yaşanmış ve savaş sonrası Avrupa ülkelerinin ekonomisinin büyümesiyle işgücü dengesizliği kapanmıştır. 1945-1970 yılları arasındaki dönemde, Batı Avrupa ülkelerinin işgücü açıklarını Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İtalya gibi gelişmekte olan ülkeler karşılamıştır. Göç veren ülkelerin sanayisi, gelişmiş ülkelere göre daha az gelişim göstermiştir. Bu sebeple işgücü açıkları bu ülkelerden sağlanmıştır. İşgücü açıkları olan ülkeler, işsizlik oranlarının yüksek olduğu ve ekonomileri durgun olan ülkelere işgücü ithal etmişlerdir. İşgücü ihraç eden ülkelere baktığımızda, Türkiye, Fas ve Tunus gibi ülkelerdir. Bu göçler özellikle 1960 yılı sonrası Almanya ve Batı Avrupa ağırlıklı olmuştur.

Gelişmiş ülkeler 1974 yılına kadar resmi olarak işgücü sağlarken bu yıldan sonra kanuni yollar ile dört farklı şekilde işgücü açıklarını karşılamaya başlamıştır. Bu kanuni yollara baktığımızda; evlilik yoluyla işçi göçü, nitelikli işçilerin izinli olarak çalışmaları, mültecilerin taleplerinin değerlendirilerek çalışmaları ve son olarak öğrencilerin öğrenim gördükleri süre içerisindeki çalışmalarıdır. Bu gruplar içerisinde olmayıp, emek piyasasından ağırlıklı olarak en çok bulunan kesime baktığımızda yasa dışı olarak ülkede kalmaya çalışan kişilerdir. 1980-2000 yılları arasında işgücü göçündeki temel niteliklerden bir tanesi kayıt dışı göçmenlerin çoğunluğunun mültecilerden oluşmasıdır. Özellikle, 1989-1998 yılları arasında Avrupa kıtasına iltica başvurusu yapan kişi sayısının dört milyondan fazla olduğu ifade edilmiştir (Lordoğlu, 2007: 13).

Türkiye'nin işgücü piyasasında 1990 sonrası yabancı işgücü çalışmaya başlamıştır. Yabancı kişilerin işgücü olarak katılımı eski zamanlara dayanmaktadır. Buna örnek verecek olursak, Osmanlı İmparatorluğu zamanında açılan ilk fabrikalarda usta statüsünde nitelikli yabancılar çalıştırılmasını örnek gösterebiliriz. Fakat, usta olarak çalışmaya gelen yabancıların kalma süreleri yabancı işçilerden farklıdır (Lordoğlu, 2007: 14-15). Türkiye'ye yönelik göç hareketleri genellikle komşu ülkelerde yaşanan iç sorunlar sebebiyle olmaktadır. Kaçak göçmen işçilerin bu yönelimlerinin sebebi, ülkemizin dolaylı yollarla kaçak işçilerin göç etmesini kolaylaştırmasıdır. Bu da 1980 yılı sonrası uygulamaya konulan iktisadi politikalara

bağlı emek piyasasının dönüşümüne dayanmaktadır (Akpınar, 2010: 4). Türkiye’de göçmenlik konusu, düzensizlik ve kayıt dışı olarak çalışan işgücü söz konusu olduğu zaman birçok yönden özel bir durum olmaktadır.

18 yaş ve altında bulunan kişileri “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi” çocuk olarak saymaktadır. Literatüre baktığımızda esnafların ve sanatkarların yanlarında, sanayi sektöründe, aile işletmesi olanlar ailelerinin yanında, tarım sektöründe çalışan çocuklara “çocuk işçi” denilmektedir. ILO; ailesine maddi olarak destek olmak veya hayatını devam ettirebilmek için çalışan 15 yaşın altındakileri “çocuk işçi”, 15 ile 24 yaş aralığındaki çalışanlar ise “genç işçi” olarak ifade etmektedir. Ülkemizde yürürlükte bulunan, 4857 sayılı Türk İş Kanunu ILO’nun tanımını esas almıştır (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 12-13).

20 Kasım 1989 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş, ardından Eylül 1990 yılında Dünya Çocuk Zirvesi 71 ülkenin katılımıyla New York’da toplanmıştır. Tüm çocuklar için daha iyi bir gelecek sunma hedefiyle zirve de 27 hedeften oluşan evrensel bir çağrı yayınlanmıştır. Zirve bittikten sonra, çocuk işçiliğiyle mücadele konusu dünya gündemine girmiştir. Çocuk işçiliği küresel çapta görülebilen bir konudur (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 10).

Çocuk işçiliğinin nedenleri ikiye ayrılmaktadır. Çocukları emeklerini arz etmeye iten ilk faktör yoksulluktur. Çocukların çalıştırılması özellikle yaşamlarını sürdürmeye çalışan yoksul ailelerde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle yoksulluk arttıkça çocukların emek arzı da artmaktadır. Çocukların emek arzı ile yoksulluk olgusu arasından doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Bunun nedeninin, iktisadi çıkarları olan işverenlerin çocukların emek arzına yönelik tercihlerinin olduğunu gösteren araştırmalar vardır (Tunçcan, 2000: 244). Küresel çapta yoksulluk devam ettiği sürece çocuk işçiliği tercih edilmeye devam edecektir. Çocuk işçiliğindeki bu artışların önünü kesmek için bazı örgütler bulunmaktadır. Bu örgütler kısa vadede çocuk işçiliğiyle mücadele etme amacındadır. Uzun vadede ise çocuk işçiliğini küresel çapta engelleyecek ve bu şekilde tamamen ortadan kaldıracak stratejiler geliştirip bunları uygulama amacı gütmektedir (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 10-11).

1992 sonrası çocuk işçiliğini ILO önemli bir sorun olarak değerlendiren gözlem yapılması gerektiğine karar vermiştir. ILO tarafından yapılan araştırmalar sonucunda, iktisadi ve teknolojik gelişmelerin eşitsizliği doğrultusunda küresel olarak her gün biraz daha fazla çocuğun çalışmaya başladığı görülmüş ve bu sebeple 1992 yılında Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Ulusal Programını (International Programme on the Elimination of Child Labour)'nın uygulamaya konulmasına karar vermiştir (Küçükkalay, Dulupçu ve Turunç, 2000: 110). Çocukların hak ve çıkarlarını savunan çalışmalar yapılmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 9.maddesinde, ülkemizde 4058 sayılı Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 2.maddesinde , Avrupa Birliği'nin Genç İşçilerin Korunması yönergesi çocuk işçilerin hak ve çıkarlarını savunmaktadır.

Türkiye bu çalışmaları kabul etmek ile birlikte, Türk İş Kanunu'na göre asgari çalışma yaşını 15 olarak belirlemiştir. Ancak, 13 yaşını dolduran çocukların sağlıklı koşullarda, eğitimsel ve mesleğe yönelimini ve gelişimini sağlayacak şekilde çocukların durumlarına zararı olmayan hafif iş koşullarında çalışmalarına izin verilmiştir (Küçükkalay vd., 2000: 106-107). Diğer bir neden ise işverenlerin emek taleplerini neden çocuklardan karşılamak istemeleridir.

Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan, mevzuat gereği prim karşılığında ya da tazminat gereğince aylık olarak gelir sağlayan kişiler, aylıklarında ya da gelirlerinde bir kesinti yaşanmaması için kayıt dışı olarak istihdam edilmeyi kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu çalışan kesimin içerisinde emekliler, dul ve yetimler ve maluller yer almaktadır (Karaaslan, 2010: 35).

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa göre:

Yasalarla kurulu sosyal güvenlik kurumlarından malullük veya emekli aylığı almakta iken bu yasaya tabi sigortalı bir işte çalışanların 78'inci maddeye göre tespit edilen prime esas kazançları üzerinden 63'üncü madde hükmüne göre sosyal güvenlik destek primi kesileceği belirtilmektedir.

Kişiler erken emeklilik hakkını elde ettikten sonra emekli olup çalışmaya devam etmektedir. Bu çalışan kesim, emekli aylıklarında kesinti yaşamamak ve sosyal güvenlik kurumunun hizmetlerinden yararlanmak için düşük ücret alarak sigortasız şekilde çalışmayı kendi iradeleri ile tercih etmektedirler. Bunlara ilave olarak, emekli işçiler tecrübeleri olması nedeniyle istihdam edilmektedirler (Tekinarslan, 2011: 48).

Dul ve yetimler, kendi iradeleri ile kayıt dışı istihdam edilmeyi tercih eden ikinci kesimdir. Eşin, anne ve/veya babanın ölmesi nedeniyle tek başına hayatta kalan eşe ve çocuklara ölüm-dul-yetim aylığı adında gelir bağlanır. Aylık bağlanan kişiler, aylıklarında kesinti yaşanmaması için sigortasız bir şekilde çalışmayı tercih etmektedirler. Emekli aylığı alanlar ile dul ve yetim aylığı alanlar ve malulen emekli olan kişiler kayıtlı olarak çalıştıkları zaman aylıklarında kesinti yaşayacaklardır. Söz konusu kesimler aylıklarında kesinti olmaması için kayıt dışı olarak çalışmayı kendi iradelerine dayanarak tercih etmektedirler (Karaaslan, 2010: 38-39).

İktisadi olarak yaşanan gelişmeler doğrultusunda, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, kentleşmenin etkisi, yoksulluk düzeyinde yaşanan artışlar nedenleriyle çocuklar, yaşlılar, emekliler, kadınlar çalışmak zorunda kalmaktadır. Kadınların çalışmalarına baktığımızda kayıtlı sektörlerden kayıt dışı sektörlerle doğru bir yönelim meydana gelmiştir. Günlük işler, hizmetçilik, temizlikçilik, bakıcılık gibi işlerde çalışan kadınların sayısı günden güne artış göstermektedir (Kayhan, 2005: 62).

Gelişmekte olan ülkelerdeki sektörlerde göre kayıt dışı istihdama bakıldığında üretim kollarında kadınların kayıt dışılık oranı erkeklere göre daha yüksek olmaktadır. Örnek olarak, Brezilya ekonomisini ele alacak olursak, kadınların kayıt dışı istihdam edilme oranı yüzde 48,6 iken, erkeklerin kayıt dışı istihdam edilme oranı yüzde 31,7'dir. Hindistan ekonomisine baktığımızda, kadınların kayıt dışı istihdam edilme oranının üretim alanlarında yüzde 94 olarak gerçekleştiği görülmektedir (ILO,2012).

Elde edilen istatistiki verilere göre istihdam konusunda erkekler kadınlara kıyasla daha avantajlıdır. Ülkemizde kanunlar yoluyla olumlu değişiklikler yapılmasına rağmen kadın işgücünün vasfıyla iş piyasasının nitelikleri arasında yaşanan uyumsuzluk ve kadının emek piyasasında çalışması için gereken yapıların yeterli olmaması nedeniyle erkeklerin işgücüne katılım oranı mutlak olarak kadınlara kıyasla daha yüksektir. Türkiye ekonomisinde kayıt dışı kadın istihdam oranı artış trendine sahiptir. Kayıt dışı olarak istihdam edilen kadınlar da tüm kayıt dışı olarak istihdam edilenler gibi sosyal güvenlik haklarından mahrum kalmakta ve esnek çalışma saatlerine rağmen düşük ücret alarak çalışmaktadırlar. Buna ek olarak kayıt dışı istihdam edilmeleri nedeniyle iş kazası geçirmeleri durumunda kanunların koruma olanaklarından yararlanamamaktadırlar (Aydın, 2013: 786).

1.2.2.2.Çalıştıklarına Dair Eksik Bildirim Yapanlar

Çalışanlar, sosyal güvenlik kurumlarına bildirilmelerine rağmen çalıştıkları gün sayısı ya da aldıkları ücret düşük gösterilmektedir. Çalışmalarını eksik bildirenler; gün olarak çalışmalarını eksik bildirenler, çalıştıkları ücreti düşük bildirenler ve son olarak iki işte çalışmalarına rağmen ikinci işini bildirmeyenlerden meydana gelmektedir.

Çalışanların çalıştıkları gün sayısının işverenler tarafından az gösterilmesi kayıt dışı çalışmanın bir şeklidir. Çalışanların normalde aylık olarak 30 gün gösterilmesi gereken iş günü sayısı daha az gösterilmektedir. İşverenlerin eksik bildirdikleri çalışma süreleri vergisel yönden bir kayıp oluşturmaz iken, Sosyal Güvenlik Kurumu için önemli bir prim kaybını teşkil etmektedir (Yereli ve Karadeniz, 2004).

İşverenler, çalışanlarına ödedikleri ücretin maliyetini düşük göstermek amacıyla ilgili kamu idarelerine asgari ücret üzerinden göstermektedir. Çalışanlarının gerçekte aldıkları ücret ile bildirilen ücret arasında oluşan fark kayıt dışı kalmaktadır (Karaaslan, 2010: 47). İşverenlerin bu yolu seçmelerindeki en büyük neden vergi ve sigorta primi ödemelerini düşük tutmaktır (Süngü, 2007: 116).

İki işte çalışmalarına rağmen ikinci işini bildirmeyenler de vardır. Bir kişi normalde bir işten gelir elde etmesine rağmen gelirin yetmediği noktada ikinci bir işe girmektedir. Fakat bu kişiler genel olarak çalıştıkları ikinci işini herhangi bir kamu idaresine bildirmeyerek kayıt dışı şekilde çalışmaktadır. Ülkemizde asıl işlerinden arta kalan vakitlerde ek iş olarak çalışan memur ve işçilerin olduğu bilinmektedir (Karaaslan, 2010: 44).

1.2.3. Kayıt Dışı İstihdamın Tesirleri

Toplumsal, iktisadi, idari ve mali gibi birçok neden sonucu kayıt dışı istihdam ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple kayıt dışı istihdam olgusunun hem olumlu hem de olumsuz tesiri mevcuttur.

1.2.3.1. Olumlu Tesirleri

İktisadi ve toplumsal çerçevede meydana gelen sonuçlar açısından değerlendirildiğinde kayıt dışı istihdamın bazı olumlu yanları vardır. Fakat bunlar, kayıt dışı istihdamın lehine kullanılacak ve kayıt dışı istihdamın sürekliliğini destekleyen bir görüşe kesinlikle sahip olmamaktadır (Güloğlu vd., 2003: 56).

Kayıt dışı istihdam sonucu daha çok kişi çalışmaya başlamakta ve işsizlik oranı azalmakta ve işgücüne katılım oranı yükselmektedir. Günümüzde sosyal devlet anlayışının bir sonucu olarak kayıtlı şekilde çalışılması gerekmektedir. Devlet kayıt dışı istihdamın konusu ile mücadele etmekte, ancak bunun yerine kayıt dışı istihdamı oluşturan etkenler ile mücadele etmesi gerekmektedir (Güloğlu vd., 2003: 56).

İşverenler, işçileri kayıt dışı olarak istihdam ettikleri zaman işçilik maliyetlerinde azalma meydana gelmekte ve avantaj elde edilmektedirler. Çalışanlar açısından baktığımızda, çalışma şartları istenilen koşullar olmamasına karşın gelir elde etmek istedikleri için kayıt dışı olarak çalışmayı seçmektedir (Yandık, 2017: 28).

Kayıt dışı istihdam nedeniyle vergi, sigorta ve diğer yükümlülükler tamamıyla ortadan kaldırılınca üretim maliyetleri düşmektedir. Üretim maliyetlerinin azalması nedeniyle satış fiyatları düşmekte ve firmalar hem yurtiçi hem de yurtdışı pazarlarda rekabet açısından güçlenmektedir (Güloğlu vd., 2003: 58). Kimi devletler bazı sektörlerin veya şirketlerin küresel çapta rekabet avantajı kazanmaları için verilen hizmet ve işlerin yetersiz olması nedeniyle yapılan protestoları engellemek için kayıt dışı olarak faaliyet gösteren sektörlerin bazı bölümlerini görmezden gelmeyi tercih etmektedir (Yandık, 2017: 28).

Devletin kayıtlı sektörlerden topladığı fon gelirleri, yeni istihdam alanları yaratmayacak biçimde kullanması yerine fonların müteşebbislerde kalması ekonomik büyüme açısından daha iyi olacaktır. Bunun nedeni vergi ödemediği oluşturulan fonların daha ucuza elde edilmesidir. Bu fonlar üretim alanında kullanıldığında üretim artmakta, üretim artışı çarpan katsayısı nedeniyle tasarruf fonlarını yatırım alanlarına yönlendirmekte ve ekonomi canlanmaktadır. Özetleyecek olursak, yatırımların artışı ile işsizlik azalmaktadır (Güloğlu vd., 2003: 57).

1.2.3.2.Olumsuz Tesirleri

Kayıt dışı istihdam nedeniyle üretim faaliyetlerinin kurumsallaşmaması, devletlerin mutlak olarak önemli düzeyde gelir kaybı yaşamasına, çalışan kişilerin güvencelerinin olmadan sağlıksız koşullarda geçim sağlamak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Çalışanların sosyal güvenceleri olmadan çalışmak zorunda kalmaları nedeniyle sosyal güvenlik kurumunun sağladığı hizmetlerden hakları olmadığı için yarar sağlanamamaktadır. Sağlık hizmetleri, iş kazaları sonucu elde edebilecekleri haklardan ve tazminat hakları vb. olanaklarından mahrum kalmaktadırlar (İpek, 2014: 168).

İstihdam faaliyetlerinin vergi dairesinin bilgisi dahilinde olmadan gerçekleştirilmesi sorunu gelir ve bu üretimden elde edilen katma değerler vergilendirilememekte, bu nedenle devlet önemli düzeyde vergi geliri kaybına uğramakta ve kamu hizmetlerinin yeterli ölçüde gerçekleşme imkanı kalmamaktadır. Devlet bu kaybı, gelir vergileri gibi dolaysız vergilerin, harcamalar üzerinden alınan

vergiler gibi dolaylı vergilerin oranlarını artırmak veya borçlanmak suretiyle karşılamaya çalışmaktadır. Borçlanma yolunun tercih edilmesi halinde ekonominin uzun vadeli dengesi bozulmakta, ülke ekonomisi istikrarsız olmakta, bu sebeple ekonomik krizler yaşanmakta ve dış borçlara bağımlı hale gelinmektedir (Güloğlu vd., 2003: 58).

Kayıt dışı istihdam nedeniyle vergilemede adaletsizlik oluşmaktadır. Eğer devlet dolaylı vergileri artırma yolunu seçerse gelir dağılımında adaletsizlik artacaktır. Kayıt dışı istihdam sonucu vergi yükü kayıtlı mükellefe yansımakta bu sebeple vergi adaleti bozulmaktadır. Böyle bir durum oluştuğunda kişilerin devlete olan güveni azalmakta vergiye olan direnci artmaktadır (Güloğlu vd., 2003: 58).

Kayıt dışı istihdam nedeniyle kaynak dağılımında etkinlikte bozulma olmaktadır. Kayıtlı sektörlerin vergi yükü kayıt dışı olarak faaliyet gösteren sektörlerle göre daha yüksek olması nedeniyle sermaye makro iktisadi amaçlar dışına çıkarak orta ve uzun vadede istihdama yönelik programları aksatmaya neden olmaktadır. Bu durum sermaye kıtlığı yaşayan ülke ekonomileri için büyük tehlike oluşturarak kaynak dağılımını bozmaktadır (Güloğlu vd., 2003: 59). Devletin iktisadi, mali ve sosyal politikalar aracılığıyla almış oldukları önlemler dolayısıyla üretim faktörleri arasındaki gelir dağılımı olumsuz etkilenmektedir (Çalgan, 2007: 13).

Diğer taraftan haksız rekabet ortamı kendisini göstermektedir. Kayıtlı olarak faaliyet göstererek yükümlülüklerini yerine getiren firmalar kayıt dışı faaliyet gösteren firmalara göre rekabetten negatif bir şekilde etkilenmekte, kayıtlı faaliyet gösterenler için dezavantajlı bir durum oluşmakta ve haksız rekabet ortamı ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme dolayısıyla rekabetlerin artması maliyetleri düşürme eğilimlere yönelimi güçlendirerek kayıt dışı istihdamı artırmaktadır (Güloğlu vd., 2003: 59).

Kayıt dışı istihdam sonucu ekonomik verilerin doğru bir şekilde elde edilmesi de engellenmektedir. Kayıt dışı istihdam sonucu ekonomik veriler gerçeği yansıtmayacak şekilde eksik görünüme sahip olmaktadır. Bu nedenle verilere olan

güven zedelenmekte ve ekonomik durum yanlış değerlendirilmektedir. Bu durum yönetimde önemli problemlere yol açmaktadır. Yönetim unsurunun, planlama sürecinde amaç belirlerken kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla gerekli önlemleri alması olanaksızlaşmaktadır (Güloğlu vd., 2003: 59).

Kayıt dışı istihdam nedeniyle ayrıca çalışma hayatında verimlilik düşmektedir. Bazı kişiler bir işte çalıştıkları halde ikinci bir işe girerek fazladan gelirlerini artırmaktadır. İkinci bir işe kayıt dışı olarak girdiklerinde yaptıkları işin kalitesinde ve verimliliğinde düşüş meydana gelmektedir. Buna ek olarak, iş yerine geç gelmelerde ve iş kazalarında artış meydana gelmektedir. Çalışanların satın alma güçlerindeki önemli orandaki düşüşler, nüfus artış hızının yükselmesi ve üretken istihdam alanlarındaki yetersizlik bu sorunun fitilini ateşlemektedir (Yandık, 2017: 30).

Kayıt dışı istihdam nedeniyle çocukların emeğinin sömürülmesi de söz konusu olabilmektedir. Kayıt dışı olarak çalıştırılan bir kesimin de çocuklar olduğundan söz etmiştik. Çocukların çalışma süresinin artırılması, çalışabilecek kapasitesinden daha ağır işlerin yaptırılması, çocuklara zihnen ve psikolojik baskı oluşturan işler, çocukların onuruna ve haysiyetine zarar teşkil eden işlerin yaptırılması gibi durumlar çalışmakta olan çocukların psikolojilerini olumsuz etkilemektedir. Bir çok işyerinde çocuklar, asgari ücretin altında bir ücretle çalıştırılmakta, çoğu İş Kanunu kapsamı dışında bırakılmaktadır. Bunun sonucunda çocuklar elverişsiz ortamlarda ve sosyal güvenceleri olmadan çalıştırılmaktadırlar (Küçükkalay vd., 2000: 109).

Kayıt dışı istihdam sonucu yabancı kaçak işçiliğinde artış da ortaya çıkabilmektedir. Küresel olarak yabancıların belli koşullar altında çalışmalarına izin verilmesini sağlayan düzenlemeler bulunmaktadır. Bu düzenlemelerde öncelik olarak ülkenin kendi vatandaşlarının istihdamı söz konusudur. Düzenlemeler ile izin verilen koşullardan biri ülke vatandaşlarının çalışmadığı veya çalışmadıkları sektörlerdir. 1970'li yılların ortasından sonra batılı ülkeler vatandaşlarını korumak amacıyla yabancı emek arzının ithalini sonlandırmıştır (Lordoğlu, 2007: 29). Fakat kayıt dışı istihdamın yaygınlaştığı ülkelerde yabancı kaçak işçilerin çalışması için elverişli

ortamlar oluşmaktadır. Bu durum hem işçi hem de işveren açısından cazip olanaklar oluşturmakta ve yabancı kaçak işçiliğin mutlak olarak artmasına neden olmaktadır (Yandık, 2017: 30).

Kayıt dışı istihdam nedeniyle sosyal güvenlik sisteminde aksaklıklar da ortaya çıkmaktadır. Kaynak dağılımı etkin olmadığına gelir dağılımında adaletsizlik meydana gelmekte, geleceğe yönelik olarak geliştirilen sosyal güvenlik sistemi bozulmaktadır. Türkiye'nin sosyal güvenlik sisteminde oluşan en önemli sorun prim tahsilatının yetersizliğidir. Buna ek olarak insanlar sosyal güvenlik sistemine kayıt olmamakta ve sosyal güvenlik sisteminin sağladığı imkanlardan mahrum kalmaktadır (Güloğlu vd., 2003: 60).

Kayıt dışı istihdam nedeniyle refah kaybı giderek artmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, vatandaşların refahını artırmak ve onları korumak amacıyla devletin koyduğu kuralların ihlali dolayısıyla devletin güvenilirliğine gölge düşürmektedir. Kayıt dışı ekonomi devletlerin vergi gelirlerinin azalmasına neden olarak devlet gelirlerini azaltmaktadır. Kamu gelirlerinin azalması sürekli şekilde artış gösterirse kamu harcamalarının finansmanında bir soruna yol açmaktadır. Kamu gelirlerinin, kamu giderlerini karşılama konusunda yetersiz kalması bütçe de açıklara neden olacaktır. Bu durumda bütçe açıklarının giderilmesi için vergi oranlarında bir artış veya yeni vergiler vb. mali yükümlülükler getirilmekte, ayrıca borçlanma ve para arzını artırıcı politika yoluna gidilebilmektedir. Vergi yükünün artması kayıt dışı ekonomiyi tetikleyerek daha fazla artırmakta, dış borçlanma yoluna gidildiği takdirde ülke içi döviz arzının yurtdışına aktarılmasına yol açmakta ve ülkenin ekonomik refahında bir kayıp meydana getirmektedir (Savaş, 2009: 56-57).

Kayıt dışı istihdam sonucu ayrıca kıdem tazminatı alımı zorlaşmaktadır. Türkiye en yüksek kıdem tazminatını ödeyen ülkelerden bir tanesidir. OECD ülkelerinden bazılarında zorunlu kıdem tazminatı uygulanmamaktadır (Karaaslan, 2010: 66). Yüksek kıdem tazminatı uygulaması sonucu işgücü piyasasında katılıklar ortaya çıkmakta, ortaya çıkan katılıklardan bir tanesi de sosyal amaçlara hizmet etmektedir. Bununla işsizlik sonucu oluşan negatif tesirlerin telafisini yapmak ve işsiz kalan insanlara ekonomik bir güvence sağlamak amaçlanmıştır. Aktif bir

istihdam politikası fonksiyonu yürütmeyen kıdem tazminatının kaldırılması veya işgücünün bu haklardan vazgeçmesi söz konusu olmamalıdır. Fakat yüksek seviyedeki kıdem tazminatının düşürülmesi kabul edilebilir bir durumdur (Bakkalcı ve Işıkoğlu, 2011: 18).

Diğer taraftan işçilerin sendikalaşması da engellenmektedir. Firmalara baktığımızda ekonomik bir kriz olduğunda en fazla etkilenen kesim sigortalı ve sendikalı işçileri çalıştıran firmalar olduğu, ancak sigortasız ve sendikasız işçileri çalıştıran firmaların esnek şekilde faaliyetlerine devam ettiği gözlemlenmiştir. 1990 sonrası meydana gelen ekonomik krizler sonucu sigortalı ve sendikalı işçileri çalıştıran firmaların kayıt dışı sektöre doğru kaydığını söyleyebiliriz. İşçi ve işveren sendikalarının güçlü olması iş barışı ve sosyal barışın sağlanması için büyük önem arz eder. Eğer sendikasız ve sigortasız bir toplum olursa, bu toplumda demokratik ve sosyal bir devletten söz edilemez (Demir, 2003: 421-422).

Kayıt dışı istihdam sonucu işsizlik sigortası fon gelirlerinde de azalma ortaya çıkmaktadır. İşsizlik sigortası, işçilerin kendi iradeleri dışında işsiz kalırsa belli bir süre veya iş bulana kadar kişilerin ve ailelerinin ihtiyaçlarını gidermek gayesiyle geliştirilen bir uygulamadır. İşsizlik sigortasından yararlanabilmek için kişi sigortalı şekilde çalışırken işini kaybetmelidir. Sigortası olan kişiler işsizlik sigortası fonuna gelir sağladıkları için işsiz kaldıkları zaman bu sigortadan yararlanabilmektedirler. Bu sebeple, kayıt dışı olarak istihdam edilen kişilerin bu sigortadan yararlanması durumunda fonda biriken gelir azalacaktır (Yandık, 2017: 32).

Kayıt dışı istihdam bütçe içerisindeki sosyal amaçlı transfer ödemelerinin artmasına neden olmaktadır. Kişiler kayıt dışı çalıştıkları zaman gelir elde etmelerine rağmen hem gelirlerini hem de çalıştıklarını bildirmediikleri için devletin sunmuş olduğu sosyal transfer harcamalarından ve sağlık güvencesi hizmetlerinden kendileri ve aileleri hiçbir ücret ödmeden yararlanmaktadırlar. Böyle olunca devletin bütçesinde ek bir maliyet oluşmakta, kayıtlı olarak istihdam edilen kişilerin vergi yükünü artırmakta veya kaynak dağılımında etkinliği bozmaktadır. Buna ek olarak, sosyal transferlerden ve sağlık hizmetlerinden faydalanması gereken kişilerin eksik şekilde faydalanmasına yol açmaktadır (Koç, 2016: 96).

1.2.4. Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri

Bir ülke ekonomisinde kayıt dışı ekonominin oranı yükseldikçe, kayıt dışı istihdam oranı ve kişilerin kayıt dışı olarak çalışmaya yönelimi artacaktır. Kayıt dışı istihdam ile kayıt dışı ekonomi olgusu arasında bir neden-sonuç ilişkisinin olduğu görülmektedir (Yurdakul, 2014: 17). Kayıt dışı istihdamın toplumsal, iktisadi, idari ve mali olarak dört nedeni vardır.

Kayıt dışı istihdamın toplumsal nedenleri arasında nüfusun hızlı şekilde artması, göçler ve kentleşme gibi nedenler yer almaktadır. Bunlar kayıt dışı istihdam düzeyini artırmaktadır. Nüfus hızlı bir şekilde arttığı zaman yeni istihdam alanlarının oluşturulamaması, insanların yaşadıkları bölgelerin az gelişmesi gibi nedenler kırsal kesimden kentlere olan göçlerde bir artışa neden olmuştur. Yaşanan bu iç göçler neticesinde kentlerde işsiz ve niteliksiz bir emek piyasası meydana gelmiştir. Emek arzının yüksek olduğu yerlerde insanlar düşük ücret karşılığında sosyal güvence olmadan işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır (Gülcemal, 2009: 17).

İç göçlerin meydana gelmesi ile çarpık kentleşme oluşmakta gecekondu problemi ortaya çıkmaktadır. Kırdan kente göç eden ve gecekondu biçiminde oluşturulan bölgelerde insanlar, esnafılık, işportacılık vb. biçimdeki işlerle geçimlerini sağlamaktadır (Candan, 2007: 33). Eğitim-öğretim seviyesinin düşük olduğu çalışanlar katma değeri düşük olan bir üretim oluşturmaktadırlar. İşverenlerin işçiler için ödeyeceği prim ve vergiler işçilerin ürettikleri katma değerden fazla olabilir. Böyle bir durum oluştuğunda işverenler kayıt dışı istihdamı seçmektedir (Süngü, 2007: 117).

Kayıt dışı istihdam, kişilerin vergi ödemekten kaçınması sonucu ortaya çıkmaktadır. Devlet, vergi adaletini ve vergilendirmeyi tabana yayma uygulamasını yapamadığı zaman kayıtlı çalışanlar ve firmaların ödeyeceği vergiler ve sosyal güvenlik primleri genellikle kayıt dışı istihdama yönelimi artırmaktadır (Güloğlu vd., 2003: 52). Küresel çapta meydana gelen 2008 ekonomik krizi ve sonrasında yaşanan süreç kayıt dışı istihdam oranının arttığını doğrulayan bir korelasyon ilişkisini göstermektedir (Metin, 2011: 59).

İşsizlik oranının yüksek olduğu ülkelerde cari ücret düzeyinde iş arayan kesim düşük ücret karşılığında kayıt dışı istihdam edilmeyi kabul etmektedir. Ayrıca bu devletlerde kayıtlı olarak çalışanlar da işsiz kalmamak için kayıt dışı çalışma şartlarına razı gelmektedir. İşsizlik oranlarının yüksek olması ve istihdam oranının düşük olması kayıt dışı istihdamın nedenlerinden biridir (Candan, 2007: 29).

Fiyatlar genel düzeyinin artış oranının yüksek olması neticesinde ülkelerde meydana gelen yapısal sorunlar, kayıt dışı istihdama neden olmaktadır. Müteşebbisler, fiyatlar genel düzeyinin yükseldiği bir ekonomide risk almamak için yatırımlarını azaltmaktadır. Yatırımlar azaldığı için işsiz kişi sayısı artmaktadır. Firmalar geleceklerinden endişe duymaya başladığı zaman sermayelerini korumak pahasına kayıt dışı istihdama yönelmektedir (Candan, 2007: 40-41).

Kayıt dışı istihdama baktığımızda genellikle ölçek olarak küçük firmalarda görülmektedir. Emek yoğun biçimde üretim yapmakta olan küçük ölçekli firmalar, istihdam ve vergi sonucu gelen yükümlülüklerden dolayı büyük firmalar ile rekabet edebilmek için işçilerini kayıt dışı çalıştırarak gelirlerini yükseltmektedirler. Ölçek olarak küçük firmalar büyük ölçekli firmalara kıyasla finansman sağlamakta, vergi ve sosyal güvenlik dolayısıyla oluşan yükümlülüklerini gerektiği gibi yerine getirmekte güçlük çekmektedir (Candan, 2007: 43).

Kamu kurum ve kuruluşlarının birbirleriyle olan koordinasyonlarında oluşan eksiklik kayıt dışı istihdamı artıran idari nedenlerden birisidir. Kamu kurum ve kuruluşları arasında normal şartlarda kullanılması gerekli olan ortak veri tabanı ve bilişim teknolojisinin teknik açıdan altyapısının yeterli düzeyde gelişme gösterememesi nedeniyle koordinasyon eksikliği ortaya çıkmıştır. Koordinasyon eksikliği nedeniyle Sosyal Güvenlik Kurumuna ve Hazine ve Maliye Bakanlığına bildirilen çalışan sayısında bir eşitsizlik söz konusu olmaktadır. Bazı çalışanlar meslek odalarına kayıtlı iken, Sosyal Güvenlik Kurumu veri tabanında kayıtlı olmamakla birlikte bu çalışanlar sağlık hizmetlerinden fayda sağlayabilmektedir (Süngü, 2007: 117).

Etkin bir ceza sisteminin olmayışı ile firmaların yeterli düzeyde denetiminin olmaması kayıt dışı istihdamı meydana getiren bir başka neden olmaktadır. Denetim düzeyinin artırılması, prim ve idari para cezalarının sık şekilde affedilmemesi kayıt dışı istihdam oranını düşürmek için tesirli olabilir (Metin, 2011: 60).

1.2.5. Kayıt Dışı İstihdamın Sonuçları

Günümüzde kayıt dışı istihdam olgusu ile birçok şekilde karşılaşmaktayız. Kayıt dışı istihdam olgusu farklı nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi vergi takozudur. Vergi takozu sonucu mali yükümlülükler artmakta ve maliyetler yükselmektedir. Bunun neticesinde kayıt dışı istihdama yönelim artışı yaşanmaktadır. Firmaların temel amacı olan karlarını maksimize etmek olduğu için vergi takozu sonucu artış gösteren mali yükümlülükleri gerektiği şekilde yerine getirmeyerek kayıt dışı istihdam oranını yükseltmişlerdir. Bu sebeptendir ki devletin vergi gelirlerinde azalmalar meydana gelmeye başlamıştır (Buyrukoğlu ve Kutbay, 2016: 269).

Devlet anayasaya dayalı olarak birtakım görevleri yapmakla yükümlüdür. İş arayan her vatandaşın bir işte çalıştırılması, vatandaşların insan onuru ve haysiyetine uygun bir hayat sürdürebilmesi için asgari bir gelir sağlanması, sosyal güvenliğin yeterli ölçüde sağlanabilmesi için gerekli tedbirlerin alınması devletin görevleri arasında bulunmaktadır (Çalgan, 2007: 12-13). Kayıt dışı istihdam sonucu kişiler sosyal hizmetlerden gerektiği ölçüde yararlanamamaktadır. Çünkü kayıt dışı ekonomi sonucu bireyler sosyal olarak haklarını kullanmaktan mahrum kalmaktadır (Yandık, 2017: 35).

1.2.6. Kayıt Dışı İstihdamın Görünümü

Dünya ekonomisinde yaşanan krizler, küreselleşme kavramı üzerine yaşanan tartışmalar dünyanın yapısında değişimlere neden olan iki unsur olarak göze çarpmaktadır. Üretimin esnek olarak yapılması, mal ve hizmet üretim ve tüketiminin küreselleşmesini sağlayarak ekonomik ilişkilerin küresel çaplı gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu sebeple yaşanan küreselleşmenin etkisi ve sonucunun mal ve hizmet

üretimi, sosyal güvenlik sistemleri ve istihdama yönelik politikalarda hissedildiği görülmüştür.

1970'lerde yaşanan stagflasyon olgusu bazı gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de önemli etkilere sebep olmuştur. Yaşanan krizle beraber, üretim ve istihdam alanlarında önemli reformlar yapılmış, 1970'lere kadar egemen olan üretim sistemi Fordizm artık uygulamadan kalkmış, yerine esnek üretim-istihdam şekilleri getirilmiştir. Fordizm de tam zamanlı olarak çalışma sistemi uygulanmakta iken, ABD başta olmak üzere, Avrupa ülkelerinde uygulamaya konulmuş olan yeni sistemde yarı-zamanlı, taşeron, tele-çalışma, ev eksenli çalışma gibi birçok esnek çalışma şekilleri yer almıştır. Uygulamaya konulan bu yeni üretim-istihdam şekillerinde firmalar, üretimlerini farklı bölgelerde yapmaya ve üretimlerinin büyük bir bölümünü taşeron sistemi ile başka firmalara yaptırmaya başlamışlardır. Bu tarz ilişkiler bir taraftan firmalara üretim sürecinde iyi bir avantaj yaratırken, diğer yandan kayıt dışı istihdam ilişkisini göstermektedir (Metin, 2011: 39).

Tablo 1.5: 1974-1998 Yılları Arasındaki Dönemde Bazı OECD Ülkelerinin Kayıt Dışı İstihdamı Görünümü (%)

Ülkeler	Yıllar	Kayıt Dışı Ekonominin GSMH İçindeki Oranı	Kayıt Dışında Çalışanların İşgücü İçindeki Oranı
Almanya	1974-1982	10,6	8-12
	1997-1998	14,7	19-23
Avusturya	1990-1991	5,47	9,6
	1997-1998	8,93	16
Danimarka	1980	8,6	8,3
	1986	9,8	13
	1991	11,2	14,3
	1994	17,6	15,4
Fransa	1975-1982	6,9	3-6
	1997-1998	14,9	6-12
İspanya	1979-1980	19	9,6-12,5
	1997-1998	23,1	11,5-32,3
İsveç	1978	13	13-14
	1997-1998	19,8	19,8
İtalya	1979	16,7	20-35
	1997-1998	27,3	30-48
Avrupa Birliği	1978	14,5	-
	1997-1998	19,6	-
OECD (Avrupa)	1978	15	-
	1997-1998	20,2	-

Kaynak: Schneider, 2002: 24.

Tablo 1.5’de verilen ülkelere baktığımızda, pek çok Avrupa ülkesinde kayıt dışı istihdamın, esnekliğin emek piyasasında uygulanmaya başladığı 1970’li yıllardan sonra büyük oranda arttığı görülmektedir.

Tablo 1.5’de görüldüğü üzere, 1970’li yıllarda yaygınlaşmaya başlayan esnek üretim-istihdam sistemleri sonucunda ülkelerin milli gelirlerinde ve istihdam oranlarındaki kayıt dışılık, zamanla artmaya başlamıştır. 1970’lerde %3-%15 arasında değişen kayıt dışı istihdam oranları, 1990’lı yıllara geldiğimizde pek çok ülkede iki kat artmıştır. Buradan anlaşıldığı gibi kayıt dışı istihdamı neden-sonuç ilişkisine dayanarak değerlendirdiğimizde sorunun üretim-istihdam sistemlerindeki yapısal değişimler çerçevesinde görmek gerekmektedir.

Kayıt dışı istihdamı, ekonomilerin iktisadi karar birimlerinin verdiği yanlış kararların bir sonucu olarak görmek sorunu anlamayı zorlaştıracaktır. Sorunu, bireysel olarak yapılan hatalarda aramak yerine piyasa ekonomilerinde 40-50 yıldır yaşanan ve 2008 yılında patlak veren küresel ekonomik krizin neden olduğu azalan kâr oranları olarak görülmelidir. Ayrıca, firmalar elastikiyet (esneklik), üretim

maliyetlerini azaltarak kâr oranlarını maksimize etmek amacıyla uygulamaya soktukları bir konu olarak ortaya çıkmaktadır (Boratav, 2005; Yeldan, 2001).

Esnekleşme işgücü piyasasında kayıt dışılığın artmasına sebep olmuştur. 1970’li yıllarda başlayan krizin etkilerini azaltmak için uygulamaya konulan üretim-işgücü politikaları ve sosyal güvenlik sistemlerinde esnekleşme uygulamaları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaşanan gelişmeler ile birlikte güvenceli esneklik kavramı üretilmiştir. Kavramı ilk olarak 1998 yılında Hollandalı bir sosyolog olan Hans Adriaansens dile getirmiştir (Metin, 2011: 41).

Son 50 yıllık döneme bakıldığında, iktisadi faaliyetlerin esnekleşmesinin yanında küresel ekonomide önemli sonuçlar meydana getiren etkenlerden diğeri de küreselleşme adı verdiğimiz süreçtir. Temeli 19. yüzyıl sonlarına dayanmakta ancak küreselleşme 1990’ların başından itibaren sürekli olarak tartışılan bir kavram olmuştur. Küreselleşme üretimden tutun finansal piyasaların yayılmasında ve daha birçok alandaki değişimde kendini hissettiren ve halen de tartışılmasına devam edilen bir kavram olarak görülmektedir. Bu kavram kısaca “sermayenin küresel olarak hareketliliği ve üretimin ülke sınırlarına bağlı olmadan yer değiştirebilir hale gelmesi” olarak tanımlanabilir (Hattatoğlu, 2000: 89).

Küresel ölçekte önemli yapısal değişimlere neden olan küreselleşme süreci ve üretim ve istihdamın esnekleşmesi olguları birbiriyle ilişki bakımından ayrılmaz bir parça olmuştur. Özetle bu iki faktörün en çok etkilediği konular istihdama yönelik politikalar ve çalışma ilişkileridir (Metin, 2011: 41).

Tablo 1.6: Gelişmiş Ülkelerin Sektörlere göre Kayıt Dışı İstihdamı

SEKTÖRLER	ÜLKELER
Tarım	Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya, İngiltere
Hizmet	Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya
İnşaat	Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya, İngiltere, İsveç
İmalat Sanayi	Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, İngiltere

Kaynak: Tunç, 2007: 67.

Tablo 1.6'ya baktığımızda gelişmiş ülkelerdeki kayıt dışı istihdamın emek yoğun sektörler de yaygın olduğu görülmektedir. Teknoloji yoğun sektörlerde kayıt dışı istihdam oranı düşüktür. Kayıt dışı istihdamın en yaygın olduğu sektörler tarım, hizmet, inşaat ve imalat sanayidir. Kaçak göçmenler, kaçak yabancı işçiler, ikinci işte çalıştığını bildirmeyenler, kendi hesabına çalışanlar ve öğrenciler gelişmiş ülkelerde kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde firmalar kurumsallaştırdıkları için kayıt dışı istihdam bir hayli düşük seviyelere sahiptir. Fakat birçok ülkede olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de 1990 sonrası meydana gelen siyasi, sosyal ve iktisadi gelişmeler işsizlik oranını ve kayıt dışı istihdamı artırmıştır (Tunç, 2007: 67).

Kitlesel olarak üretimin yapıldığı zamanlarda işverenler aşırı kapasitede üretim yapmalarına karşın üretilen mallarını satamamaları, stok maliyetlerinde yükselme, kâr oranlarında düşüş meydana getirmiştir. Son 40 senedir sayıları giderek artan çok uluslu firmalar ve üretim yapan diğer büyük firmalar bu durumdan çıkmak için birçok yöntem uygulamışlardır. Kurumsal olmayan, iş güvenliğinin yetersiz olduğu taşeron firmalar devreye sokularak üretim maliyetinin azaltılması amacıyla kayıt dışı istihdama başvurulmaktadır.

Tablo 1.7: Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım Dışındaki Sektörlerin Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

Ülke/Kıta	Toplam Kayıt Dışılık Oranı	Kadın İstihdamında Kayıt Dışılık Oranı	Erkek İstihdamında Kayıt Dışılık Oranı
KUZEY AFRİKA	48	43	49
Cezayir	43	41	43
Fas	45	47	44
Tunus	50	39	53
Mısır	55	46	57
GÜNEY AFRİKA	72	84	63
Benin	93	97	87
Çad	74	95	60
Gine	72	87	66
Kenya	72	83	59
Güney Afrika	51	58	44
LATİN AMERİKA	51	58	48
Bolivya	63	74	55
Brezilya	60	67	55
Şili	36	44	31
Kolombiya	38	44	34
Kosta Rika	44	48	42
El Salvador	57	69	46
Guatemala	56	69	47
Honduras	58	65	74
Meksika	55	55	54
Dominik Cumhuriyeti	48	50	47
Venezuela	47	47	47
ASYA	65	65	65
Hindistan	83	86	83
Endonezya	78	77	78
Filipinler	72	73	71
Tayland	51	54	49
Suriye	42	35	43

Kaynak: ILO, Aktaran; Ercan, 2006.

Kayıt dışı istihdam oranı son 40 yıldır küresel çapta giderek artma eğilimine girmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 2002 yılında yapılmış olan bir araştırmada tarım sektöründeki kayıt dışı istihdam oranının Güney Amerika’da yüzde 55, Asya kıtasında yüzde 45 ile yüzde 85 arasında, Afrika kıtasında ise yüzde 80’e yakın bir oranda seyretmekte olduğu ifade edilmiştir. Tablo 1.7 kayıt dışı istihdamın yoğunluğunun fazla olduğu bölgeler verilmiştir. Kadın ve erkeklerin kayıt dışı istihdam içindeki oranlarının gösterildiği bu tablodan, kadınların iş hayatında karşılaştıkları eşitsizliğin küresel alanda yaşanan bir gerçeklik olduğu görülmektedir.

Afrika kıtası ülkelerinde kayıt dışı olarak çalışanların oranının yüzde 50 ile yüzde 60 arasında olduğu hesaplanmıştır. Kadınların kayıt dışı olarak en fazla çalıştığı bölgenin Afrika kıtası olduğu görülmektedir. Güney Amerika kıtası da Afrika ile benzer durumdadır. Kıta genelinde kayıt dışılık oranının yüzde 50 ile yüzde 60 arasında seyrettiği, kadınların kayıt dışı çalışma oranının da erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin yer aldığı bu kıtalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde kayıt dışı olarak çalışanların oranının yüzde 50 ile yüzde 60 civarı arasında olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadınların kayıt dışı olarak istihdam oranı ise yüzde 70 ile yüzde 80’lere dayanmaktadır. Bölge ülkelerinin genel özelliklerine bakıldığında ekonomik altyapılarında, üreticilerin ve bu üretim sistemlerinde çalışanların sosyal güvenlik haklarında, kurumsallaşmada yetersizlik olduğu, üretimin ucuz emeğe ve kayıt dışı istihdama dayandırıldığı görülmektedir. Bunun temelinde yatan sebepler ise bu bölgelerin eski sömürülen ülkeler olmaları, ekonomik altyapılarının ise sömürülme dönemindeki ilişkileri ile bağlantılı olması ve sadece hammadde kaynakları olan bu bölgelerde üretime dayalı bir ekonominin gelişmemesidir (Metin, 2011: 44).

Avrupa Birliğine eskiden üye olan ülkeler ile birliğe sonradan katılım gösteren ülkelerdeki kayıt dışı istihdam oranı Tablo 1.8 ve Tablo 1.9’da gösterilmiştir. Eski üyeler ile sonradan birliğe katılım gösteren üyeler arasında bir karşılaştırma yapılmasına imkan veren tablolarda ülkelerin kayıt dışı istihdam/GSYİH oranları verilmektedir.

Tablo 1.8: AB(12) Üyesi Ülkelerde Kayıt Dışı İstihdam/GSYİH oranı (%)

Ülke	Büyükük (%GSYİH)	Yapıldığı Yıl
Almanya	6,0	2001
Avusturya	1,5	1995
Belçika	3-4	1995/1997/1999
Danimarka	5,5	2001
Finlandiya	4,2	1992
Fransa	4-6,5	1998
Hollanda	2	1995
İngiltere	2	2000
İsveç	3	1997
İtalya	16-17	1998/2001
Portekiz	5	1996
Yunanistan	20	1998

Kaynak: Renooy vd., 2004.

Tablo 1.8'e bakıldığında Avrupa Birliği'ne eskiden üye olan ülkelerin kayıt dışı istihdamının GSYİH'ye oranı en yüksek olan ülkenin yüzde 20 ile Yunanistan olduğu görülmektedir. Yunanistan'ı yüzde 16- 17 arası bir orana sahip İtalya takip etmektedir. Avrupa Birliğine eskiden üye olan ülkelerin kayıt dışı istihdamın GSYİH'ye oranı ortalamada yüzde 4 ile yüzde 7 arasında değişmektedir. En düşük oranın ise yüzde 1,5 ile Avusturya'da, yüzde 2 ile de Hollanda ve İngiltere'de olduğu gözlenmektedir. Ancak oranın düşük gözükmesi yanıltıcı olabilmektedir. Çünkü bu ülkelerin çoğu dünyanın en büyük ekonomilerine sahiptir ve dolayısıyla bu ülkelerin kayıt dışı istihdamın GSYİH'ye oranı çok büyük gözükmemektedir (Metin, 2011: 45).

Doğu Bloğu yıkılmadan önceki dönem de tarımsal üretimden mahsul elde edilmesi ve satılması, tamir-bakım ve onarım işlerinin ve kırsal kesimlerdeki ev inşaatlarının otoriteler tarafından görmezden gelinmesi belirli oranlarda kayıt dışı istihdama sebep olmuştur (Ercan 2006). Ayrıca bu ülkelerde kayıt dışı olarak çalışan kişilerin oranı, ülke yönetiminin özel kesime yönelik tolerans tanınması ile bağlantılıdır. Renooy vd. (2004) özel kesim üretiminin daha sert denetlendiği Çek Cumhuriyeti'nde kayıt dışı istihdamın düşük olduğunu, aynı dönem özel kesime daha tolereli davranan Polonya ve Macaristan gibi ülke ekonomilerinde ise kayıt dışı istihdam oranının daha yüksek seviyede gerçekleştiğini belirtmiştir (Ercan, 2006).

Tablo 1.9: Avrupa Birliğine Sonradan Katılan Ülkelerin Kayıt Dışı İstihdam/GSYİH Oranı (%)

Ülke	Kayıt Dışı İstihdam (%GSYİH)	Hesaplama Yılı	Kişi Başına Gelir (€)	Yabancı Doğrudan Yatırım (%GSYİH)
Bulgaristan	22-30	2002/2003	2089	6,0
Romanya	21	2001	5660	31,0
Letonya	18	2000	7750	31,0
Macaristan	18	1998	12250	15,7
Slovenya	17	2003	16210	12,6
Litvanya	15-19	2003	8960	26,0
Polonya	14	2003	9410	-
Slovakya	13-15	2000	11200	28,0
Çek Cumhuriyeti	9-10	1998	13700	12,0
Estonya	8-9	2001	9240	8-10

Kaynak: Renooy vd., 2004.

Tablo 1.9'dan kişi başına gelir düzeyinin düşük olduğu ülkelerde kayıt dışı istihdam oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum kişi başı milli gelir düzeyinin düşük olması neticesinde kişilerin vergi ve benzeri mali yükümlülükleri gerektiği ölçüde yerine getirmeyerek kayıt dışı olarak çalışması ve bunun sonucu olarak kayıt dışı istihdamın GSYİH'ya oranının giderek yükselmesi ile açıklanmaktadır. Bu nedenledir ki kayıtlı ekonomi ile kayıt dışı ekonomi iç içe geçmektedir. Eski Doğu Blok ülkelerinde kadınların kayıt dışı istihdamının erkeklerle göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Çoğu ülkede olduğu gibi, toplumsal olarak cinsiyet eşitsizliği olduğu zaman istihdamda kadınlar arka planda kalmakta, kadınlar daha çok çocuk bakımı ve aile ile ilgili yükümlülükleri üstlenmektedir.

Komünizm sonrası yıllarda erkekler tarım, inşaat, balıkçılık ve taşımacılık alanlarında kayıt dışı olarak çalışmakta iken, kadınlar tıbbi hizmetler, eğitim, tekstil gibi alanlarda kayıt dışı olarak çalışmaktaydı. Komünizm yapısında olan ülkelerin serbest piyasa ekonomisi ile entegrasyonu ve bu ülkelerin ekonomilerindeki yapısal değişim çalışmaları sıkıntılı olmuştur. Eski düzenden kalma yapı ile pazar ekonomisinin gerektirdiği ekonomik, siyasal ve hukuksal alt yapılar oluşturulmadan pazar ekonomisine geçiş ile beraber kayıt dışı istihdam oranı bir hayli fazla olmuştur. Kayıt dışı istihdama karşı uygulanması gereken politikalar, işsizliğin korkutucu seviyelere ulaşabileceğinden çekinilmesi nedeniyle uygulamaya konulmamıştır.

İşsizliğin kayıt dışı istihdam ile azaltılması tercih edilmiştir (Ercan, 2006; Renooy vd., 2004).

İKİNCİ BÖLÜM

2.TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAYIT DIŞI İSTİHDAM

Türkiye'nin yıllardan beridir uğraşmakta olduğu en önemli sorunlardan birini kayıt dışı istihdam oluşturmaktadır. Devletin gelirlerinde önemli bir eksiklik oluşturması ve çalışanların güvencesiz şekilde ve sağlıksız iş koşullarında çalışması kayıt dışı istihdamın olumsuz sonuçlarından bazılarıdır. Sosyal güvencesiz olarak çalışan kişiler sağlık, iş kazası ve tazminat gibi birçok olanaktan yoksun kalmaktadır. Kayıt dışılık sorunu, Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde bulunan ülkemizde de alınan önlemlere rağmen artarak devam etmektedir. 2008 yılında meydana gelen küresel krizle beraber etkilerini daha da artırmıştır. 2008 krizi öncesinde de yıllar boyu önemli bir sorun olan kayıt dışı istihdamdan daha çok kadınlar etkilenmektedir. TÜİK'in 2019 verilerine göre Türkiye'de kadınlar tarım sektöründe %95,27, tarım dışı sektörde ise %24,2 oranında kayıt dışı olarak çalışmaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı istihdam olgusunu incelerken iki önemli konu üzerinde durmak gerekmektedir. Bu konulardan birincisi, kişilerin kendi iradeleriyle kayıt dışı istihdam edilmeyi seçmesi, ikincisi ise firmaların kişiyi kendi iradesi dışında kayıt dışı istihdam etmesidir. Kişilerin kendi iradeleri ile kayıt dışı istihdamı seçtiği duruma baktığımızda bu kişilerin genel olarak tüccar, esnaf, sanayici, serbest meslek çalışanı veya ücretli çalışanlar gibi kişiler olduğu görülmektedir. Emekli olan kişiler emekli olmalarına rağmen bir işte çalışmakta, ya da dul veya yetim aylığı almakta olan kişiler bir işte çalışmaktadır.

Firmaların kişileri kendi iradeleri dışında kayıt dışı istihdam etmesi durumu da söz konusudur. Bazı kişiler kayıt dışı olarak çalıştıklarından habersiz olmakla birlikte, bazıları ise haberleri olmasına rağmen bu duruma sessiz kalmaktadır. Bu kişiler çalışmalarına rağmen ya çalışma süreleri ya da kazandıkları ücretler eksik olarak bildirilmektedir (Yereli ve Karadeniz, 2004). İşçilerin çalışma durumları ile ilgili kamu kuruluşlarına bildirim yapılmamakta veya çalıştıkları gün veya ücretleri

eksik bildirilmektedir. İşte bu durumlar kayıt dışı istihdam kapsamında yer almaktadır (Uğur ve Akbaş, 2016: 1112).

1980 yılı itibariyle serbest piyasa ekonomisinin ülkemizde yayılması ve ekonominin büyümesi ve gelişmesi sonucu işgücü piyasasının genişlemesi kayıt dışı istihdamı büyütüştür. Kayıt dışı işgücü piyasasının genişlemesinde talep-arz yönlü etkenler aynı zamanda etki göstermiştir. İşgücü talebinin kayıt dışı istihdamı genişletmesinde diğer ülke ekonomileri ile rekabet edebilmek amacıyla ucuz işgücü yolu ile üretilecek malların maliyetlerinin düşürülmesi amaçlanmıştır. İşgücü arzının kayıt dışı istihdamı genişletmesinde kamu kesimindeki istihdam oranının azalması ve kırdan kete olan göçün her geçen gün artması ile birlikte, koşul ne olursa olsun çalışmayı göze almış bir işgücünün varlığının oluşmasına etki göstermiştir (Aydın, 2013: 783). Sosyal güvenlik kurumuna kayıt olmadan çalışanların çoğunu çocuk işçiler ve yabancı kaçak işçiler oluşturmaktadır (KADİM Projesi, 2006: 1).

Türkiye ekonomisinde kayıt dışı istihdam oranı ortalamanın altındadır. Fakat Avrupa Birliğine üye ülkeler ile karşılaştığımızda kayıt dışı istihdam oranı çok yüksektir. Ülkemizde kayıt dışı istihdam oranı gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında düşük çıkmaktadır (Yağmur, 2013: 7). Ülkemizde çalışan nüfusun büyük bir kesimi asgari ücret olarak çalışmaktadır. Kamu idaresinin bu çalışanlardan sağladığı vergi ve sosyal güvenlik primleri ile ilgili alacağı reform kararları kayıt dışı istihdamı direkt olarak etkilemektedir (Buyrukoğlu ve Kutbay, 2016: 250).

2.1. TÜRKİYE'DE İSTİHDAMIN YAPISI

Türkiye ekonomisinde istihdam ve işgücüne katılım oranları, gelişmiş ülke ekonomilerine kıyasla oldukça düşüktür. Türkiye'de işgücüne katılım oranı ve istihdam oranlarının düşük olmasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenleri yüksek nüfus artış hızı, yetersiz sermaye birikimi, kamu kesimi ve özel kesimlerin yapmış oldukları yatırımların yeterli düzeyde olmayışı, sanayi ve hizmetler sektörleri için gerekli ölçüye uygun olmayan işgücü niteliği, emek piyasası ile mesleki eğitim arasında yaşanan uyumsuzluk, teknolojinin hızlı biçimde değişim ve gelişim göstermesi ve uluslararası rekabet koşullarında giderek yaşanan artış sonucu niteliği

yüksek işgücüne ihtiyaç duyulması şeklinde sıralamak mümkündür (Yereli ve Karadeniz, 2004). Bu nedenlere bağlı olarak Türkiye'nin işgücüne katılım oranında giderek bir azalma meydana gelmektedir. Gelişmiş ülke ekonomilerinde ise işgücüne katılım oranı artış trendi içerisindedir.

Tablo 2.1: Bazı Ülkelerde İşgücüne Katılım Oranları (%)

Ülkeler	1988	1998	2002	2008
Türkiye	61,6	56,9	53,0	50,6
ABD	78,0	79,6	78,8	75,3
Almanya	67,9	72,0	72,3	75,9
Belçika	58,7	63,5	64,4	66,3
Danimarka	83,8	80,1	81,1	80,9
Finlandiya	76,1	72,9	75,0	76,7
Fransa	66,5	67,8	68,6	69,7
Hollanda	65,2	73,5	76,3	78,4
İngiltere	77,9	77,1	77,8	76,8
İspanya	61,9	64,9	67,5	73,7
Japonya	72,7	78,2	78,0	73,8
Avrupa Birliği(19)	67,5	69,4	70,6	71,4
OECD	71,3	72,1	72,1	70,8

Kaynak: OECD, 2009.

Tablo 2.1'e baktığımızda, Türkiye'de işgücüne katılım oranının yıllar içerisinde giderek azalmakta olduğu görülmektedir. 1988 yılında İspanya ile Türkiye'nin işgücüne katılım oranlarının birbirine çok yakındır. Ancak zamanla İspanya'nın işgücüne katılım oranının diğer ülkelerin işgücüne katılım oranına yaklaşmasına karşın Türkiye'de bu oran giderek azalan bir seyir izlemiştir.

İşgücüne katılım oranı ve istihdam oranlarının gelişmiş ülke ekonomilerine göre daha düşük olmasının birtakım yapısal nedenleri olduğunu ve bu nedenlerin geçmiş yıllara dayandığını belirtmek gerekmektedir. 1950'li yıllara baktığımızda Türkiye ekonomisi tarıma dayalı olarak üretim yapmaktaydı. Bu sebeple, sanayi ve hizmet sektörünün GSYİH içindeki payı oldukça düşük oranlara sahipti. Cumhuriyet sonrası ve özellikle son 50-60 yılda yapılan sanayileşme çabalarına rağmen, Türkiye ekonomisinde tarımın ağırlığının belirgin olduğu görülmektedir. Buna ek olarak, Türkiye'nin işgücü piyasası diğer ülkelerin işgücü piyasalarına kıyasla önemli

farklılıklar göstermektedir. Tarım sektörünün yüksek istihdama sahip olması ile birlikte verimliliğin düşük olması ve işgücüne katılım ve istihdam oranının özellikle kadınlarda bir hayli düşük olması ve işgücünün niteliğinin düşük olması bu nedenler arasında yer almaktadır (TÜSİAD, 2004).

Türkiye ekonomisi, tarıma dayalı üretim yaparak ve madenlerden elde ettiği hammaddeleri ihraç ederek karşılığında sanayi ürünleri ithal eden bir ülke konumunu uzun yıllar değiştirmemiş, ekonominin temellerini buna göre şekillendirmiştir. Yetersiz sermaye birikimi, Cumhuriyetin kurulmasından sonra birçok üretim faaliyetinin devlet tarafından yapılmasına ek olarak, ulusal ölçekte sermaye birikiminin artırılmasına yönelik çalışmalar da yapılmıştır. 1950 sonrası dönemde sermaye birikiminin artırılmasına yönelik faaliyetler iç ve dış ticaret ile büyük toprak sahipliği oluşturmaktaydı (Ataay, 2006).

Özel teşebbüslerin yetersiz olması nedeniyle sanayi sektöründe üretim yapmakta olan en büyük kuruluşlar devlete aitti. Bu ekonomik hedeflerin yetersiz kalmasından sonra 1950'lerin sonundan başlayarak ithal ikameci büyüme modeline geçilmiştir. Bu model, 1930'lardan sonra birçok ülke tarafından benimsenmiştir. Bunun nedeni "1929 Büyük Buhranı"dır. Klasiklerin benimsediği, piyasa ekonomisinin görünmez el yardımıyla kendi kendini düzenleyeceği ilke 1929 Büyük Buhranı döneminde işe yaramamıştır. Devletin ekonomide daha etkin rol almasının gerekliliğine vurgu yapan Keynes, savunduğu politikaların kısa zamanda küresel çapta genel kabul görmesini sağlamıştır. Bu gelişmeyle birlikte ithal ikameci model, çoğu ülkenin ekonomisini ayakta tutması amacıyla uygulanmıştır.

Türkiye'de 1930 sonrası izlenen ithal ikameye dayalı modelde, sanayi mallarının büyük çoğunluğu devlet tarafından kurulmuş olan Karabük Demir Çelik veya Sümerbank gibi kuruluşlar tarafından üretimi üstlenilmiştir. İthal edilmekte olan sanayi ürünlerinin ülke içerisinde üretimine dayanan ithal ikameci modelin uygulamasında 1934 yılında kabul edilerek uygulamaya konulan "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı"nın payı oldukça büyüktür. Ancak 1938 yılında kabul edilen "İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı" II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla uygulamaya konulamamıştır. İthal ikameye dayanan sanayileşme modeli gelişmiş ülkeler ve çevre

lkeler arasında iŖ bölümünün bir deęiŖime uğramasına neden olmuŖtur. SavaŖ dönemi bittikten sonra, daha önceleri evre ülkeler küresel çapta hammadde sağlamakta iken, buna ilave olarak ithal ikamesine dayalı olan sanayileŖme sürecine dahil olmuŖlardır. Teknoloji, yatırım malları ve ara mallarının ithal edilmekte olduğu, nihai ürünlerin ülke içerisinde yerli ve yabancı sermaye ortaklığı ile retildeği bir montaj sanayi süreci bu zamanlarda baŖlamıŖtır (Ataay, 2006).

Montaj sanayisinin ülkemizde kurularak bu alana gerekli yatırımların yapılması, büyük ölçekli fabrikaların baŖta İstanbul olmak üzere Ankara, Kocaeli, İzmir gibi Ŗehirlerde kurulması ve bu fabrikalarda alıŖtırılmak üzere birçok insanın istihdam edilmesine olanak saęlamıŖtır. Ülkemizde yapılan sanayi yatırımları ve oluŖan istihdam olanakları bu Ŗehirleri cazibe merkezi haline getirmiŖtir. Bunun yanında tarım alanlarında makineleŖmenin artması ile tarımsal üretimdeki verimliliğin artması, bu kesimlerde yaŖamakta olan birçok kiŖinin iŖsizlik ile karŖı karŖıya kalması ve bu sebeple yerleŖiklerin kentlere göç etmesi ile sonulanmıŖtır. 1954 yılı sonrası dönemde kırdan kente göçün artıŖımın sanayinin oluŖturduęu istihdam imkanlarından faza olması sonucunda kentlerdeki marjinal ve kayıt dıŖı sektörler önemli oranda artmıŖtır (Boratav, 2005; Yeldan, 2001; Ataay, 2006).

Kentlerde sanayi üretiminin artmasına ile dokuma ve tekstil alanları sanayi üretimi ile birlikte ekonomik değerlerinde bir artıŖ gstermiŖtir. Bu alanlar, uluslararası piyasaya girerken yerli firmaların faaliyet göstermekte olduğu en önemli üretim alanları olmuŖtur. Sermayenin yoğun olarak kullanılması yerine emeğin daha yoğun olarak kullanılmasıyla beraber yerli firmaları uluslararası piyasaya girerken kentlerde aŖırı emek arzının olması büyük bir avantaj olmuŖtur. Böylece, tekstil ve dokuma sektöründe alıŖan birçok kiŖi, uluslararası piyasada alıŖanlara kıyasla daha dŖk ücret karŖılıęında bu alanda faaliyet gösterenlere karŖı büyük bir avantaj saęlamıŖtır. Kadınların, kentlerdeki tekstil ve dokuma fabrikalarında en önemli iŖ gücü olduğu görülmektedir (KSGM, 1999a-1999b).

2.1.1. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri

Türkiye ekonomisinde kayıt dışı istihdamın oluşmasının nedenlerine baktığımızda birçok kalem karşımıza çıkmaktadır. Bunları; iktisadi, toplumsal, işletme, idare, vergi ve sosyal güvenlik sistemi ve son olarak sosyal yardım sisteminden kaynaklanan nedenler olarak sıralayabiliriz.

Tablo 2.2: Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdamın Oluşmasının Nedenleri

İktisadi Nedenler	Toplumsal Nedenler	İşletmeden Kaynaklanan Nedenler	İdareden Kaynaklanan Nedenler	Vergi ve Sosyal Güvenlik Sisteminden Kaynaklanan Nedenler	Sosyal Yardım Sisteminden Kaynaklanan Nedenler
İşsizlik ve Kayıtlı Sektörün Emek Arzını Karşılایamaması	Hızlı göç artışları ve çarpık kentleşme	Küçük ölçekli işletmelerin yaygınlığı	Karışık mevzuatların varlığı	Geciken vergi ödemeleri ve sosyal güvenlik primi ödemelerine yönelik sık sık yapılan af ve borçlanma kanunları	Sosyal transfer ödemeleri
Emek üzerindeki mali yükümlülüğün fazla oluşu	Hızlı Nüfus Artışı	İşletmeler arasındaki rekabetin düşük olması	Kamuda yaşanan koordinasyon eksikliği	Prim ile edim arasındaki dengesizlik	Primsiz ödemeler
Gelir dağılımı ve vergi yükündeki adaletsizlikler ve yoksulluk	İşgücündeki nitelik, eğitim ve bilinçlenme seviyesinin düşük oluşu	Kurumsallaşmanın düşüklüğü	Yapılan kamu hizmeti ve kamu harcamalarına bakış açısının olumsuz oluşu	Vergi ve sosyal güvenlik sisteminde birçok çalışma şekline yönelik muafiyet getirilmesi	İşsizlik maaşı
Çalışma koşullarındaki değişimler ve yeni çalışma biçimleri	-	Markalaşmama ve taşeron üretim	Denetimlerin yetersiz ve zor olması ve cezaların etkin ve eşit olmaması	Yapılan sosyal güvenlik hizmetleriyle ilgili hoşnutsuzluk	-
İstihdamın sektörel bazda yaşadığı değişiklikler	-	-	-	Emeklilik yaşı ve sistemi	-
-	-	-	-	Asgari ücret	-

Kaynak: Karaaslan, 2010: 53.

2.1.1.1. İktisadi Nedenler

Türkiye’de kayıt dışı istihdama neden olan iktisadi faktörleri; işsizlik ve kayıtlı sektörün emek arzını karşılayamaması, emek üzerindeki mali yükümlülüğün fazla oluşu, gelir dağılımı ve vergi yükündeki adaletsizlikler ve yoksulluk, çalışma koşullarındaki değişimler ve yeni çalışma biçimleri ve son olarak istihdamın sektörel bazda yaşadığı değişiklikler olarak sıralayabiliriz.

ILO’nun yaptığı tanıma göre bir kişiyi işsiz olarak lanse edebilmek için o kişinin aktif olarak iş araması gerekmektedir. İşsizlik tanımına girebilmek için temel şart, kişilerin çalışmak istemesi ve aktif bir biçimde iş araması gerekmektedir. İşsizlik miktarını belirleyen faktörler emek arzı ve emek talebidir. Emek arzının emek talebinden fazla olması istihdamı arttırsa bile işsizliği de artırmaktadır. Emek arzı sabitken emek talebinin azalması sonucunda işsizlik artacaktır.

Türkiye’de işsizlik oranının yüksekliğinin nedenlerinden birisi kayıt dışı istihdam olmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nin elde ettiği verilere göre 2020 yılı işsizlik oranı 15-64 yaş arasında %13,2 oranında gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre %0,5 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Bir önceki yıla göre erkeklerde görülen işsizlik oranı 0,1 puan azalarak %12,3 seviyesine gerilemiş, kadınlarda işsizlik oranı 1,5 puan azalarak %15,0 seviyelerine gerilemiştir. İşsizlik oranının yüksek olduğu şehirlerde ve sektörlerde kişiler sağlık güvenceleri olmadan düşük ücret alarak çalışmayı tercih etmek durumunda kalmaktadır. Bu durum firmalar açısından bakıldığında bir avantaj sağlarken işçiler açısından mağduriyet doğurmaktadır. Ayrıca bu durum devlette vergi ve sigorta primi kaybı meydana getirdiği için kamu gelirleri azalmaktadır (TÜİK, 2021).

Diğer taraftan emek üzerindeki mali yükümlülüğün fazla olduğu görülmektedir. Firmalar için emeğin ücretlendirilmesi sırasında ücret dışında meydana gelen ödemeler istihdam açısından yük oluşturmaktadır. Firmalar ve işçilere yüklenen vergi ve diğer mali yükümlülükler ile birlikte istihdam edilmesi sonucu oluşan vergilerin oranı oldukça yüksektir (Çalgan, 2007: 41). Türkiye ekonomisinde istihdam üzerindeki mali yükümlülükleri vergi ödemeleri ile

sosyal güvenlik primi kesintileri oluşturmaktadır. Sosyal güvenlik işçi prim kesintisi ve işsizlik sigortası prim kesintisi istihdam edilen işçilere yüklenen sosyal güvenlik yükleri olmakla birlikte, sosyal güvenlik primi işveren kesintisi ve işsizlik sigortası primi işveren kesintisi firmalara yüklenen sosyal güvenlik yüklerini oluşturmaktadır (Uğur ve Akbaş, 2016: 1113).

2021 yılında bir işçi için ödenecek brüt asgari ücretin tutarı 3577,50 TL olmakla birlikte asgari ücret karşılığında çalışan işçinin eline geçen net asgari ücret tutarı 2825,90 TL'dir. Vergi ve diğer kesintilerin toplamını brüt asgari ücret ve net asgari ücret arasındaki fark olan 751,60 TL göstermektedir. Asgari ücret karşılığında bir işçi çalıştırmak isteyen işverenin maliyetine baktığımızda, brüt asgari ücret üzerinden 4203,56 TL olmaktadır. Asgari ücret karşılığında çalışan bir işçinin işverene maliyeti ile brüt asgari ücret arasında kalan tutar 626,06 TL'dir. Sosyal güvenlik primi işveren kesintisi ve işsizlik sigortası işveren kesintisi toplamı işverene yüklenen bu farkı oluşturmaktadır. Yapılan bu hesaplamalar bir işçi çalıştırmanın sonucu ödenen vergi ve sigorta primi gibi mali yükümlülüklerin ağırlığını oluşturmaktadır. Mali yükümlülüklerin ağırlığında bir artış yaşandığında istihdam olumsuz etkilenmekle birlikte kayıt dışı istihdama yönelim artmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2021).

Gelir dağılımında oluşan adaletsizlik ve yoksulluk kayıt dışı istihdama neden olmaktadır. Türkiye ekonomisinde meydana gelen krizlerden sonra gelir dağılımında eşitsizlikler patlak vermiş, yoksulluk artmış ve bunun sonucu olarak insanlar geçimlerini sağlayabilmek için kayıt dışı istihdam edilmeye mecbur kalmıştır. Fakat kayıt dışı istihdam olduğu zaman kayıt dışı ekonomi büyümekte ve gelir dağılımında meydana gelen eşitsizlik de giderek artmaktadır. Sosyal güvenceleri bile olmadan kayıt dışı çalışan insanlar herhangi bir şekilde kaza, hastalık ve işsiz kalırlarsa elde ettikleri gelire bu durumların üstesinden gelemeyecek durumda olurlar. Durumlarının kötüleşmesi ve yaptıkları harcamaların artmasına neden olacak bu durumlar sonucu yoksullukları artacaktır. Sonuç olarak, gelir dağılımında bir adaletsizlik meydana geldiğinde ülke ekonomisinin kayıt dışılığı artma eğilimi göstermektedir (Karaaslan, 2010: 69-70).

Çalışma koşullarındaki değişimler ve yeni çalışma biçimleri de Türkiye'deki kayıt dışı istihdamın bir nedenidir. Türkiye'de firmalar diğer ülkelerdeki rakip firmalar tarafından uygulanan politikaları örnek alarak uygulamaktadır. 24 Ocak Kararları sonrasında Türkiye temel iktisadi politikası olarak ithal ikame modeli yerine ihracata dayalı sanayileşme modeline geçmiştir. İhracata dayalı sanayileşme modeli ile beraber firmalar işçi maliyetlerini düşüren esnek çalışma uygulamaları geliştirmiş ve ihracat fiyatlarını düşürmüşlerdir (Kutal, 2005: 26).

Geleneksel istihdam şekilleri yerine standart dışı istihdam şekillerinin gelmesi sanayi sektöründe istihdamın küçülmesine ve hizmet sektöründe istihdamın artmasına neden olmuştur. Esnek çalışma uygulamaları ile sadece üretimin katma değerinde bir artma meydana getirmek değil, buna ilave olarak maliyetleri azaltmak da amaçlanmıştır. Üretimde katma değer artmasını ve maliyetlerin azalmasını amaçlayan bu uygulamalar sonucu bazı kesimler sosyal güvence olmadan kayıt dışı istihdam edilmiştir (Karaaslan, 2010: 71-72).

Esnek çalışma biçimleri ile süresi belli olmayan sözleşmeler yerine süresi belli olan sözleşmelere, tam zamanlı olarak çalışmak yerine yarı zamanlı çalışma biçimlerine yoğunlaşma olmuştur. Ayrıca ödünç iş ilişkisi, arama üzerine çalışma, tele çalışma gibi çeşitli çalışma biçimleri benimsenmiştir (Kutal, 2005: 41).

İstihdamın sektörel bazda yaşadığı değişiklikler de kayıt dışı istihdama neden olmuştur. 2001 krizi sonrası Türkiye'de sektörel yapı değişmiş, tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörlerine geçilmiştir. Üretim yapısında yaşanan değişim tarım sektöründe oluşan kırdan kente göçü artırmış ve tarım dışı sektörlerde kayıt dışı istihdam artmıştır. Küresel kriz olarak bilinen 2008 finansal krizi Türkiye ekonomisinin reel sektörünü de etkilemiştir. Dış piyasalarda yaşanan durgunluk ve iç piyasalardaki talep yetersizlik sonucu üretimde azalma ve sonuç olarak işsizlikte artış meydana gelmiştir. Bu zamanda işsiz kalan kişiler kayıt dışı istihdamı tercih etme eğilimine girmiş ve bu nedenle Türkiye'de kayıt dışı istihdam artış göstermiştir (Ümit ve Alkan, 2016: 1125).

2.1.1.2. Toplumsal Nedenler

Hızlı göç artışları ve çarpık kentleşme, hızlı nüfus artışı ve işgücündeki nitelik, eğitim ve bilinçlenme seviyesinin düşük oluşu kayıt dışı istihdamın oluşmasına sebep olan toplumsal nedenler olarak sıralayabiliriz.

Türkiye’de 1923-1950 yılları arasında kentler devlet tarafından şekillendirilmiştir. 1950-1980 yılları arasında tarımda makineleşme olduktan sonra işsizlik oluşmuş ve iş bulma kolaylığı olduğu düşüncesiyle işgücü kentlere göç etmiştir. 1960 sonrasında kentler hızlı biçimde gelişmiş ve kırdan kente göçün fazla oluşu nedeniyle yeterli istihdam alanı oluşturulamadığı için ihtiyaç duyulan işgücü ucuz olarak karşılanmıştır (İpek, 2014: 172).

Kırdan kentlere yapılan göçler dolayısıyla emek arzı emek talebinden fazla olduğu için işsizlik ve çarpık kentleşme gibi durumlar ortaya çıkmış ve kayıt dışı istihdam meydana gelmiştir. Kırdan kentlere yapılan göçler nedeniyle kent nüfusu hızlı şekilde artmış ve gecekondulaşma problemi ortaya çıkmıştır. Gecekondulaşma ile birlikte kentlerde yoksul olan kişiler devletin sahip olduğu arazileri kullanarak barınma ihtiyaçlarını karşılamıştır. Yasaya aykırı olmasına rağmen toplum tarafından yasal kabul edilmiştir. Bu durum kayıt dışılığın yasal görülmesini sağlayan değer yargılarına uyum açısından önemlidir (Karaaslan, 2010: 12).

Hızlı nüfus artışı sonucu Türkiye’de uygulamaya konulan politikalar ekonomik kalkınmaya olumsuz tesirde bulunmuştur. Nüfus artış hızının yüksek olması, refah artışı yaşansa dahi kişilerin GSYİH’den daha az pay almasına ve iktisadi değişim sürecinin yavaşlamasına yol açarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesine engel olmuştur. Ayrıca mevcut sermaye birikiminin gerekli alanlarda kullanılması yerine konut, eğitim, altyapı ve sağlık gibi ihtiyaçlara yönlendirilmesine neden olmaktadır (Güloğlu vd., 2003: 62).

Türkiye’de genç nüfusun yoğun olmasında dolayı çalışma çağına gelen nüfus ve işgücüne katılım oranı artmaktadır. Çalışma çağına olmasına rağmen kırdan kente göç yaşanmış, niteliksiz olması nedeniyle kayıt dışı istihdama yönelim

artmıştır. Türkiye’de nüfusun hızlı şekilde artması ve artan nüfusa istihdam sağlanamaması zamanla bir sorun haline gelmiştir. İşgücüne katılım oranı bakımından ülkemiz, OECD ülkeleri arasında en düşük ülke konumundadır (İpek, 2014: 174).

2020 yılında ülkemizde 15 yaş ve üzeri nüfusun oranı 2019 yılına göre %1,8 artarak %74,8 oranında gerçekleşmiştir. Emek arzının artmasına rağmen işgücüne katılım oranı %53,0’dan %49,3 oranına gerilemiştir. Türkiye nüfusu 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla 83.614.362 kişidir. Toplam nüfusun 41.915.985 kişisini erkekler, 41.698.377 kişisini kadınlar oluşturmaktadır. 2019 yılında toplam nüfusun %92,8’i kentlerde, %7,2’si kırsal alanlarda yaşamaktadır (TÜİK, 2021). Ülkemizde 2020 yılında nüfusun işgücüne katılım oranı %49,3’dür. İşgücüne katılım oranı erkeklerde %68,2 ve kadınlarda %30,9 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021).

İşgücünün niteliği, eğitim ve bilinçlenme seviyesi de kayıt dışı istihdamın toplumsal bir nedenidir. İşgücünün niteliğini belirleyen ana etken eğitimidir. Eğitim yatırımlarının artırılması işgücünün niteliğinde artış meydana getirmekte ve bu artış sonucu verimlilikte ve üretimde artış ortaya çıkmaktadır (Karaaslan, 2010: 19). Kayıt dışı olarak genellikle niteliksiz işçiler istihdam edilmektedir (Karaaslan, 2010: 86). Bu durumu engellemek için işgücünün bilinçlendirilmesi ve kişilerin eğitim seviyesinin artırılması gerekmektedir. Ekonomik sistemin yeni koşulları günümüzde hiçbir ekonomide yaşam boyu istihdam garantisi bırakmamıştır. İşgücü piyasasının taleplerine göre niteliklere sahip olması günümüzde en önemli istihdam güvencesidir. Ülke ekonomimiz çağımızın koşullarına ayak uydurabilmek için yaşam boyu eğitim alanlarını geliştirmek adına işçi ve işveren taraflarının işbirliğini artırmak gerekmektedir (Çalgan, 2007: 29-30). Mali yükün fazla oluşu ve kişilerin sosyal güvenlik açısından bilinçlenmesinde eksiklik olması kayıt dışı istihdamın oluşmasının nedenleri arasındadır (Bulut, 2013: 86).

2.1.1.3. İşletmeden Kaynaklanan Nedenler

Küçük ölçekli işletmelerin yaygınlığı, işletmeler arasındaki rekabetin düşük olması, kurumsallaşmanın düşüklüğü ve son olarak markalaşamama ve taşeron üretimi işletmeden kaynaklanan kayıt dışı istihdamın nedenleri arasında sıralanabilir.

Kendi nam ve hesabına çalışanlar ya da birkaç kişiyi istihdam eden küçük ölçekli firmalar kayıtlı sektörlerde ek maliyetlere katlanmaktadır. Maliyetlerinin artması sonucu birçok küçük ölçekli firma zor durumda kalmaktadır (Çalgan, 2007: 40). Kayıt dışı ekonominin bir parçası olan küçük ölçekli firmalar, yoksul kişilere istihdam ve gelir elde etme olanağı sağlamaktadır. Küçük ölçekli firmalar büyük ölçekli firmalar kıyasla daha düşük ücret düzeyinde, sosyal yardımların kısıtlı olması ve kötü çalışma koşulları ile işçi çalıştırmaktadır. Küçük ölçekli firmalarda özellikle kadın ve çocuk işçilerin emekleri sömürge haline dönüşmüştür. Sağlık hizmetleri, ışıklandırma ve koruyucu malzemelerin yetersiz oluşu, esnek çalışma saatleri sonucunda çalışma koşulları giderek kötüleşmektedir. Bu durumların sonucunda mesleki hastalık, risk ve iş kazaları gibi durumlar ortaya çıkmaktadır (Ekin, 1995: 21).

İşletmeler arasında rekabetin düşük olması da işletmeden kaynaklanan kayıt dışı istihdamın bir nedenidir. Doğrudan yabancı yatırımlar ülkemizde kayıt dışı istihdam sonucunda gelmektedir. Yatırımcılara cazip gelen kayıt dışı istihdamın yaygın olması özellikle çok uluslu firmalara rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Cari açık oluşan ülkelerde, sermaye ithal edilmekle birlikte marjinal tasarruf eğilimi oldukça düşüktür. Bu ülkelerin ticari rekabet gücü giderek zayıflamaktadır (Erdut, 2007: 78).

Kayıt dışı faaliyetlerin fazla olduğu firmaların mali tabloları tutarsız ve gerçek veriler ile alakasız olduğu için bu firmaların güvenilirliği azalmaktadır. Bu firmaların vergi ödemeleri ve diğer mali yükümlülükler açısından riskli olmaları ve yönetim biçimlerinin şeffaf olmaması nedeniyle kurumsallaşma düzeyi düşük olmaktadır (Karaaslan, 2010: 18).

Markalaşma ve üretilen malların kalitesi rekabetin önemli unsurlarıdır. Kaliteli mal üreten ve markalaşmış mallar fiyatlarına bakılmadan küresel ölçekte kolaylıkla kendisine alıcı bulabilmektedir. Ayrıca bu malların satışı ile üretiminde ve istihdamında artış yaşanabilmektedir. Kalitesiz mal üreten ve markalaşmayan firmaların genellikle kayıt dışı istihdama başvurdukları görülmektedir (Karaaslan, 2010: 93).

Birçok gelişmekte olan ülke küreselleşmeye uyum sağlayacak yapısal reformlar ve ihracata dayalı sanayileşme modelleri kullanmaktadır. Türkiye’de de bu yönde yapısal reformlar ve modeller benimsemiştir. Gelişmekte olan ülkeler ile benzer şekilde küresel çapta pazarlara girebilmek ve bu piyasaların rekabetine uyum sağlayabilmek için üretim sistemini değiştirmek ve işgücünün maliyetlerini düşürmek için taşeron (fason) üretime geçiş yapmıştır. Büyük firmalar üretim süreçlerini bölümlere göre ayırarak üretim aşamalarını kayıt dışının yaygın olduğu küçük ölçekli firmalar aracılığıyla yapmaktadır. Böylece işgücü maliyetlerini dolaylı olarak düşürmektedir (İpek, 2014: 167-168).

Asıl işlere yardımcı olan işleri yerine getirmekte olan taşeron üretimi ülkemizde hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır. Fason üretimdeki amaç asıl üretim sürecindeki maliyetlerin azalmasını sağlamaktır. Üretim süreçlerine yardımcı olan işlerin maliyetini azaltan bu sistem asıl üretim işlerinde de kullanımına başlanmıştır. Bu durumun nedenlerine baktığımızda, küreselleşmeye dayalı rekabet ilk nedendir. Türkiye’de fason üretim diğer ülkelere göre farklıdır. Fason üretimde bulunan işçiler asıl işin gerçekleştirildiği firmada bir başka bölümde çalıştırılmaktadır. Diğer ülkelerde fason üretim yapan kişiler kendisine ait işyerinde üretim yapmaktadır. Ülkemizde fason üretim bazen kötü amaçlı olarak kullanılmaktadır. Düşük ücret karşılığı işçi çalıştırılmakta, işçi örgütlenmesi ve toplu sözleşme haklarının kullanımı önlenmektedir. Bunun sonucu olarak, çalışanların devamlı olarak asgari ücret veya daha az ücret karşılığı çalışmaları sağlanmakta ve fason üretim kayıt dışılığı da artırmaktadır (Kutal, 2005: 32-34).

2.1.1.4. İdareden Kaynaklanan Nedenler

Türkiye’de kayıt dışı istihdama neden olan idareden kaynaklanan faktörler; karışık mevzuatların varlığı, kamuda yaşanan koordinasyon eksikliği, yapılan kamu hizmeti ve kamu harcamalarına bakış açısının olumsuz oluşu ve denetimlerin yetersiz ve zor olması ve cezaların etkin ve eşit olmaması olarak sıralanabilir.

İşçi ve işverenler de ve kamu kurumlarında mevzuatlarda sık şekilde yapılan değişiklikler nedeniyle karışıklıklar meydana gelmektedir. Sosyal sigortaların tek bir kurumun altında toplanması ile birlikte karışıklıklar artmıştır. Ayrıca ilgili kanunların içerisinde birçok geçici ve ek maddelerin eklenmesiyle uygulanamaz hale getirilmiştir. Örneğin, “5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu” içerisinde 108 madde bulunmaktadır ve bu maddelerin 26 tanesi geçici niteliktedir (Karaaslan, 2010: 94).

Türkiye ekonomisinde kamu kurumları arasındaki koordinasyonun yetersiz olması kayıt dışı istihdamın oluşma nedenlerinden birisidir. Bu koordinasyonun yetersiz ve işbirliğinin eksik olmasının nedeni ortak bir veri tabanı ve bilişim teknolojinin kullanımı için gerekli teknik altyapının eksikliğidir. Sosyal Güvenlik Kurumu ve Hazine ve Maliye Bakanlığına bildirilen işçi sayıları arasında oluşan farkın büyüklüğü ve meslek odalarında kayıtlı olup da Sosyal Güvenlik Kurumuna tescil edilmemiş iş yerlerinin olması gibi durumlar koordinasyonun yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır (Süngü, 2007: 117).

Vergilendirme sistemimizin ekonomik ve kanuni yönü olmasının yanında sosyolojik ve psikolojik yönü de vardır. Kamu harcamaları ne kadar şeffaf olursa ve ödenen vergilerin hangi kamu hizmetine harcandığı bilirse kayıt dışı faaliyetler o kadar azalacaktır. Ülkemizde gelirden alınan vergi oranlarının yüksek oluşu ve vergilendirmede yaşanan adaletsizlikler kişilerin kayıt dışılığa yönelmesine neden olmaktadır (Aydın, 2013: 786).

Denetim yetersizliği kayıt dışı istihdamı artıran bir diğer durumdur. Denetimler uzman kişiler tarafından sık aralıklarla yapılması sonucunda istenilen

verimlilik elde edilecektir. Fakat denetimlerin sıklığı azalırrsa kayıt dışı yapılan faaliyetler giderek artacaktır. Ülkemizde, Sosyal Güvenlik Kurumu ve Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesindeki denetim elemanlarının az olması kayıt dışı faaliyetlerin seviyesini her geçen zaman artırmaktadır (Karaaslan, 2010: 96-97).

Kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik uygulanan cezalarda eşitsizlik olmasına rağmen asgari ücretin katları şeklinde uygulanan idari para cezalarının etkinliğinde artış yaşanmaktadır. Kayıt dışı olarak ülkemizde işçi sayısı fark etmeksizin aylık asgari ücret tutarının iki katı şeklinde idari para cezası kesilmesi nedeniyle cezalarda eşitsizlik oluşmakta ve kayıt dışılığa yönelimde artış yaşanmaktadır (Karaaslan, 2010: 99).

2.1.1.5. Vergi ve Sosyal Güvenlik Sisteminden Kaynaklanan Nedenler

Geciken vergi ödemeleri ve sosyal güvenlik primi ödemelerine yönelik sık sık yapılan af ve borçlanma kanunları, prim ile edim arasındaki dengesizlik, vergi ve sosyal güvenlik sisteminde birçok çalışma şekline yönelik muafiyet getirilmesi, yapılan sosyal güvenlik hizmetleriyle ilgili hoşnutsuzluk, emeklilik yaşı ve sistemi ve asgari ücret faktörleri vergi ve sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanan nedenler olarak sıralamak mümkündür.

Sık sık çıkarılan borçlanma kanunları nedeniyle kişilerin tekrar borçlanma kanunu çıkarılacak beklentisi oluşmaktadır. Bu beklenti sonucu kişiler kayıt dışı istihdama yönelmektedir. Sosyal güvenlik primlerinin affı ve borçlanma kanunlarının çıkarılması prim ödeme alışkanlığı kazanılmasını engellemektedir. Borçlanma kanunlarının af niteliğinde çıkarılmasıyla yıllardır kayıt dışı olarak çalıştığı için geçmiş dönemlerde prim ödemeyen kişilere primlerini kısa vade de ödeme fırsatı sunmaktadır. Böylece kişiler ödedikleri primlerini kısa bir zaman sonra yeniden tahsil edeceği için karlı konumda bulunmaktadır. Ülkemizde borçlanma kanunları, geçmiş zamanda tahsil edilecek primlerinin zamanla uğradığı değer kaybını dikkate almadan çıkarılmaktadır. Vergi aflarının çıkarılmasının vergi kaçakçılığını teşvik edici nitelikte olduğu söylenebilir. Vergi adaletsizliği oluşturan bu durum, vergisini düzenli zaman aralıklarıyla ödeyen kişilerin kayıt dışı faaliyetlere yönelmesine yol

açmaktadır. Vergi ödemeleri ve sosyal güvenlik primlerinin afları ve borçlanma kanunları kayıt dışı istihdamın hem nedeni hem de sonucu olmaktadır (Karaaslan, 2010: 102-103).

Kişiler sosyal güvenlik sistemine katılarak emeklilik ve sağlık güvencesinden yararlanmaktadır. Türkiye’de emeklilik yaşının yükseltilmesi sonrası işçiler, çalıştıkları süre boyunca ödemiş oldukları primlerin karşılığı olarak emeklilik haklarından sadece kısa bir süre yararlanacaklarını ve ödedikleri primlerin tam olarak karşılığını alamayacaklarını düşündüklerinden kayıt dışı olarak çalışmayı tercih etmektedir (Karaaslan, 2010: 103).

Ülkemizde işveren bir işçinin kayıtlı olarak çalıştırması durumunda işçisine ödediği net ücretin neredeyse iki katı kadar tutar ödemektedir. Bu sebeple işverenler mali yükümlülüklerini tam anlamıyla veya kısmen yerine getirmeyerek kayıt dışı faaliyette bulunmakta ve bir yerine iki işçi istihdam etmeye yönelim içine girmektedir. Çalıştırılan işçi sayısına göre engelli ve eski hükümlü istihdam etme gibi zorunluluklar ve işyerlerine hekim ve iş güvenliği uzmanı bulundurma gibi uygulamalar kamu tarafından işverenlere yüklenen bir diğer yüküdür (Tekinarslan, 2011: 33).

Vergi mevzuatında sosyal amaç doğrultusunda bazı kesimlere muafiyet tanınarak vergilendirme kapsamı dışında tutulmaktadır. Sosyal güvenlik mevzuatı ise tarım ile uğraşanların ve sürekli olarak bir işte çalışmayanların kayıtları kapsam dışında tutulmuştur (Karaaslan, 2010: 103).

Kişiler çalıştıkça sosyal güvenlik kurumuna ödedikleri primlerin karşılığı olarak daha iyi kamu hizmeti beklemektedir. Ödemekle yükümlü oldukları sigorta primlerini ödeyen kişiler sosyal güvenlik haklarından yarar sağlayabilen aile bireylerinin sosyal güvenlik hizmetlerinden memnuniyet duymamakta ve bu kişiler bu sebeple kayıt dışı çalışmayı tercih etmektedir. Bu durumda işçiler işvereni ile anlaşıp kısmen ya da tamamen kayıt dışı olarak istihdam edilmesini istemekte ve işveren tarafından normalde ödenen sosyal güvenlik primlerini aldıkları ücrete dahil edilmesini istemektedir (KADİM Projesi, 2006: 8-9).

Kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik uygulamaya konulan politikalardan birisi olan emeklilik yaşının düşürülmesi veya çalışma süresinin kısaltılması kayıt dışı istihdamı artırıcı bir etkiye sahiptir. Erken yaşta emekli olabilecek kişiler emekli oldukları zaman başka bir işte çalışabilmekte ve çalışma sürelerinin kısa olması kişileri ikinci bir işe kayıt dışı olarak girmeyi özendirilmektedir (Aydın, 2013: 786).

Kişilerin insan onuruna yakışır bir hayat sürebilmelerini sağlayabilmek için devlet tarafından taban ücret olarak belirlenmiş olan asgari ücret Türkiye’de sadece çalışan kişilerin zorunlu ihtiyaçları göz önünde tutularak belirlenmektedir. Fakat işçiler kazandıkları asgari ücreti, bağımlı nüfus olan aile bireyleri ile paylaşmaktadır. Bu durumda asgari ücret belirlenirken işçilerin zorunlu ihtiyaçları yanında aile bireylerinin de dikkate alınması gerekmektedir (Çalgan, 2007: 36).

2.1.1.6. Sosyal Yardım Sisteminden Kaynaklanan Nedenler

Türkiye’de kayıt dışı istihdama neden olan sosyal yardım sisteminden kaynaklanan faktörler; Sosyal transfer ödemeleri, Primsiz ödemeler, işsizlik maaşı olarak sıralanabilir.

Türkiye’de sosyal transfer ödemelerinden yararlanma koşullarından biri sigortasız olarak bir işte çalışmıyor olmaktır. Ülkemizde son zamanlarda yapılan sosyal transfer ödemelerine muhtaç olan yaşlı, engelli ve yoksullara yapılan yardımlar, yoksul olan öğrencilere yapılan transfer ödemeleri, sağlık-egitim-afet-tedavi yardımları ve son olarak aynı şekilde yapılan gıda-yakacak yardımları örnek verilebilir. Bu yardımlardan yararlanmanın devamlılığını sağlayabilmek için çalışmıyor olmak veya kayıt dışı çalışıyor olmak gereklidir. Türkiye’de sosyal yardım sistemi kayıt dışı istihdamı artırmakta ve kayıt dışı istihdam nedeniyle yersiz şekilde yapılan yardımlar da bütçe açıklarına yol açılmaktadır (Karaaslan, 2010: 109-111).

Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yapılan ödemeler prime dayalı ve primsiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Primsiz ödemelerden emekliler, engelliler, şehit yakınları, gaziler ve gazi yakınları yararlanmaktadır. Bu ödemelerden

yararlanılması sigortalı olarak bir işte çalışmama şartına bağlıdır (Karaaslan, 2010: 111).

İşsizlik sigortası ödeneklerinin hem yüksek hem de uzun süreli olması, kişiler üzerinde kayıt dışı çalışmaya teşvik edici bir etkisi vardır. Çünkü bu uygulamadan yarar sağlamasına rağmen kayıt dışı olarak bir işte çalışan kişiler tespit edilmiştir. Bu konunun kötüye kullanılması özellikle gelişmiş ülkelerde yaygındır (Yereli ve Karadeniz, 2004). Kişilerin bu işsizlik sigortası ödemelerinden yarar sağlayabilmesi için belli başlı şartlar vardır. Bunlar;

- Kişi iradesi ve kusuru dışında işsiz kalmalı,
- Hizmet sözleşmesinin sona ermesinden önceki son 120 gün içerisinde hizmet akdine tabi olmalı,
- Hizmet sözleşmesinin feshinden önceki son üç sene içerisinde en az 600 gün süre ile işsizlik sigortası primi ödemesi gerekmektedir.

Türkiye’de işsizlik sigortası ödemelerinden yararlanma şartları sıkıdır. Bu sebeple işsizlik sigortası fonunda biriken para tutarı giderek artmaktadır. İşsizlik sigortasından yararlanan kişilerin kayıt dışı olarak çalışmalarının bir diğer nedeni sosyal güvenlik kurumunun denetim kapasitesinin yetersiz oluşu ve mevcut olan kapasitesinin etkinsiz ve koordinasyonsuz olmasıdır (Tekinarslan, 2011: 151-152).

2.1.2. Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdam Kalemleri

Kayıt dışı istihdam kamu maliyesi ve sosyal politika yönünden belli başlı sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Kamu maliyesi yönünden baktığımızda devletin vergi gelirleri kaybı büyük olmaktadır. Sosyal politika yönünden baktığımızda ise işçiler günümüz çalışma şartlarının gerisinde çalıştırılmakta, iş ve sosyal güvenlik hukukuna baktığımızda da işçi haklarından yararlandırılmamaktadır. Bunlar sosyal devlet anlayışından uzaklaşıldığını göstermektedir.

Kayıt dışı istihdam kavramı, çalışma şartları ve sağlanan maddi olanaklar yönünden ikiye ayrılmaktadır. Bir tarafta sağlıklı olmayan koşullarda, sigorta,

örgütlenme ve yasal koruma olmadan asgari ücretin altında çalıştırılan özellikle kadın, çocuk, göçmen ve mültecilerin oluşturduğu kesim ortaya çıkmaktadır. Diğer tarafta da bir işte çalışmasına rağmen ek bir gelir sağlamak amacı ile çalışan kesim vardır (Altuğ, 1999: 15). Görüldüğü gibi kayıt dışı istihdam içerisinde olan kişiler kimi zaman kendi hür iradeleriyle kimi zaman ise kendi iradeleri dışında kayıt dışı olmak zorunda bırakılıyor. Kendi iradesi dışında kayıt dışı olan kişilerin emeği işveren kesimleri tarafından sömürülmektedir. Diğer durumda kişilerin mağduriyeti daha azdır.

2.1.2.1. Çalıştıklarına Dair Bilgi Vermeyenler

Çalıştıklarına dair kamu kuruluşlarına herhangi bir bildirim yapmayanlar genellikle kayıt dışı istihdamın en sık karşılaşılan durumudur. Türkiye’de çalışmalarını ücret ve/veya gün olarak hiç bildirmeyen kayıt dışı çalışan kişilerin çoğu tarım sektöründe çalışan, gelir vergisi muafiyeti içinde olan, çalışmasına rağmen ek işte çalışan, kaçak olarak ülkeye giren yabancı, çocuk, emekli ve kadın işçilerdir (Süngü, 2007: 116). Bahsedilen kişilerin bir kısmı kendi iradesi ile kayıt dışı çalışmayı tercih etmekte iken diğer kısmı ücret ve/veya gün olarak çalışmalarının eksik bildirilmesinden haberdar değildir. Bunlara ek olarak bir de mevzuat sonucu kayıt dışı bırakılan kesim vardır.

TC vatandaşı olmayıp ülkeye kaçak giren yabancı işçiler yasal olarak oturma, çalışma ve konaklama izni bulunmayan kişi olarak tanımlanmaktadır. Hızlı artış gösteren dünya nüfusu ve gelişmekte olan ülkelerin vatandaşları arasında beklentilerde yükseklik ve işgücünün ucuz olması sonucu işverenlerin bu yönlü talepleri nedeniyle yabancı işçiler kaçak olarak gelmektedir. İşverenlerin resmi olarak belirlenen koşullarda işçi istihdam etmesi ile işçisine asgari ücret, sosyal güvenlik primi ve vergi gibi yükümlülükleri yerine getirmesi gerekmektedir. Oysa kaçak yoldan işçi çalıştırması sonucu maliyetlerinin düşüşü sayesinde firmanın diğer firmalara karşı rekabet avantajı elde etmesi söz konusudur.

Türkiye ekonomisi 1980’den sonra dışa açık hale gelmiş ve bu yıllardan itibaren yabancı işgücü arzı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu senelerde çevre

lkelerdeki siyasi ve ekonomik reformlara bağlı olarak yabancı kaçak işçi sorunu giderek büyümüştür. Yabancı işçilerin Türkiye’de çalışmasının cazip olmasının en önemli nedenleri; vize almanın ve kaçak girişin kolay olması, halkın yabancı insanlara karşı davranış ve tutumunun iyi olmasıdır. Bu işçi kesimi kısa sürede en fazla miktarda para biriktirerek ülkelerine geri dönme beklentisi içerisinde olduğu için en ağır çalışma koşullarını bile kabul etmektedir. İnsanlar kendi ülkelerinde yoksulluk ve işsizlikle mücadele ettikleri için bu tarz ağır çalışma koşuluna ve düşük ücrete tabi olmaktadır. Normal şartlarda yabancı kaçak işçiliğin tam istihdam ekonomik ortamında bulunması gerekirken Türkiye ekonomisi gibi ağır işsizliğin yaşandığı ülkelerde ortaya çıkmaktadır (Azaklı, 2009: 24).

Çocukların işçi olarak çalıştırılması bir taraftan ekonomik krizin yaşandığı dönemlerde aile ekonomisinin sorunlarını azaltıcı bir etken olarak karşımıza çıkarken, diğer taraftan ucuz işgücü olması sebebiyle işveren kesiminin maliyetlerini azaltmaktadır. Bu nedenle çoğu küçük işletmelerin işveren kesimi özellikle ocuk işçileri tercih etmektedir. Çalışmakta olan ocuk işçilerin kayıt dışı istihdam edilmesinden daha önemli bir sorun bu işin sosyal boyutudur. Bunun nedeni okula gitmesi gereken yaşlarda bu çocukların sağlıksız şartlar altında istihdam edilmesinin daha büyük bir sorun olmasıdır (Azaklı, 2009: 25-26).

Kayıt dışı çalışan kesimin başında kadın işçiler vardır ve bundan dolayı etkilenen en önemli kesimdir. Kırsal bölgelerde tarım ile uğraşan kadınlar ile sanayi de çalışan kadınlar kayıt dışı istihdamın içinde yer almaktadır. Kadın işçilerin kayıt dışı olarak çalışmasındaki en önemli neden, kadınların sosyal güvenliğinin özellikle sağlık yönüyle sigortalı bulunan çalışan eş, ocuk ya da ebeveyninden sağlanıyor olmasıdır (Karadeniz, 2002: 75).

Kayıt dışı olarak kadınların istihdam edilmesiyle alabilecekleri maaş asgari ücretin altında kalmakta, sosyal güvenliği olmadan çalıştırılması ile emeklilik hakları kadın işçilerin elinden alınmaktadır. Türkiye’de kadınların belli bölümü tarımda büyük ölçüde hiçbir kişisel gelir sağlayamadan ve sosyal güvence olmadan ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Tarım dışında iş bulma şansı elde etseler de kadınlar kayıt dışı çalışmak durumundadırlar (Demir, Yıldız ve Benli, 2009: 12).

Türkiye’de kayıt dışı istihdamın bir diğer önemli sebebi de emeklilik yaşının düşük olmasıdır. Çoğu emekli aldığı maaşıyla geçinemeyecek durumda olduğu için kayıt dışı olarak çalışmaya devam etmektedir. Sosyal güvenlik ile ilgili yeniliklerle bunun önüne geçmek için emeklilik yaşı yükseltilmiştir (Demir, Yıldız ve Benli, 2009: 12). Emekliler, hali hazırda aldıkları maaş ve sağlık güvenceleri olduğu için sigortasız olarak çalışmakta, işverenler de böylece maliyetleri az olan emekli kesimi çalıştırmayı tercih etmektedir. Eski düzenlemelere göre emeklilik yaşı düşük olduğu için genç yaşta emekli oldukları için deneyimlerinden faydalanılması amacı ile tercih edilmektedir (Azaklı, 2009: 23).

Ebeveynlerinden birisinin vefat etmesi ile Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur tarafından ilgili hak sahibine ölüm aylığı, T.C. Emekli Sandığı yolu ile de dul ve yetim aylığı bağlanır. Bu aylıkların kesintiye uğramaması için bu kişiler Sosyal Güvenlik Kurumu’na kayıt edilerek çalışmaması gerekmektedir. Eşinden ayrılan veya eşi vefat eden kişilerin bu durumlarından mütevellit sosyal sigortadan aylık almaya hak sahibi olması sebebiyle kayıt dışı olarak bir işte çalışmayı tercih etmektedirler. Dul ve yetimlere ödenen bu aylığında geçinebilecekleri düzeyden az bir miktar olması nedeni ile kayıt dışı çalışmak teşvik edici niteliktedir (Azaklı, 2009: 26).

Türkiye ekonomisinde kayıt dışı çalışma yöntemini tercih eden bir diğer kesimi yeşil kart alanlar oluşturmaktadır. Ülkemizde yeşil kart uygulaması, ödeme gücü yeterli olmayan vatandaşlar için tedavi masraflarının karşılanması için 1992 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Fakat bu uygulama da diğer uygulamalar gibi suistimal edilebilmektedir (Yereli ve Karadeniz, 2004).

31 Ocak 2002 tarihinden beri ülkemizde işverenler herhangi bir nedenle iş sözleşmesi sona eren işçiler için işsizlik ödeneği ödemesi gerekmektedir. Günümüzde işsizlik ödeneği almasına rağmen kayıt dışı olarak çalışılmaktadır. İstihdamın oluşturulamadığı veya istihdamın azar azar şekilde büyüdüğü ülke ekonomilerinde, yaşamın gerektirdiği ölçüde likidite kayıt dışı ekonomiden elde edilir. Öyle ki birçok ülke ekonomisinde kayıt dışı istihdamın nedeni işsizlik oranının

yavaş oranda azalmasıdır. Bu kazanılan para ek bir gelirden başka bir seviyede öneme sahiptir. Bu sebepten ötürü, her ülke ekonomisinde yeni istihdam sektörleri açılmaktadır. Bu alanlarda yüksek bir istihdam artış oranına ulaşmak kayıt dışı istihdamı engellemeye yönelik en önemli gerekliliktir (Azaklı, 2009, 25).

Türkiye’de sosyal yardımlar toplumda çalışamayan ve bu yüzden sosyal sigorta kapsamına dahil olmayan ya da çalışsa dahi aldığı ücret düşük olan kişilere yapılmaktadır. Sosyal hizmetler, kişiler yalnız kaldıklarında bazı zorunlu ihtiyaçlarını tek başına karşılamakta güçlük çekecekleri ve sağlık-eğitim gibi hizmetler satın alamayacak durumda oldukları varsayımına dayanarak kişilere sunulmaktadır. Genellikle bu hizmetin sunulduğu kişiler yaşlı, genç, kadın ve engelliler için yapılan spesifik hizmetlerdir (Bulut, 2013: 89). Sosyal hizmetler ve yardımlar ülkemizde son zamanlarda hızlı bir şekilde büyümekte 10’dan fazla kamu kurum ve kuruluşları tarafından sağlanmaktadır. Sosyal hizmet ve yardımlardan faydalananlardan bazıları sırf bu yardım ve hizmetlerden fayda sağlamaya devam edebilmek için kayıt dışı çalışma yolunu seçmektedir (Karaaslan, 2010: 40).

2.1.2.2. Çalıştıklarına Dair Eksik Bilgi Verenler

Kişiler çalışmalarını gün ve/veya ücret olarak eksik bildirmektedir. Ek bir işte çalışmak, deneme süreci ve yarı zamanlı olarak çalışmalarını Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilip vergi dairesine bildirmeyen, ücret veya gün olarak eksik bildirim dahilindedir.

Firmaların çalışanlarının ücretlerini eksik bildirmeleri sık sık başvurulan bir yöntemdir. Bunun amacı, çalışanlar için ödedikleri sigorta primi ve verginin düşürülmesidir. Ülkemizde mesleki kazanç ortalaması belli değildir bundan dolayı değişik meslek dallarında çalışanların aldıkları ücretler Sosyal Güvenlik Kurumuna asgari ücret seviyesinden bildirim yapılmaktadır (Süngü, 2007: 116).

Çalışanların çalıştıkları günleri eksik olarak bildirilmesi kayıt dışı istihdamın bir diğer biçimidir. İşçiler aylık olarak 30 gün çalışmasına rağmen işverenler Sosyal Güvenlik Kurumuna ve Hazine ve Maliye Bakanlığına daha kısa süre olarak

bildirebilir. 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nda yapılan 4447 sayılı yasa değişikliğiyle, bir çalışanın 30 günden az çalışmasına dair eksik çalışma sebebini belgelendirme zorunluluğu getirilmiştir. Önceleri sık sık başvurulanan bu kayıt dışı istihdam biçiminde yapılan değişiklik zaman içerisinde bu yönetime başvurulmasını azalttığını söylemek mümkündür (Süngü, 2007: 116).

Son yıllarda görüldüğü üzere refah seviyelerini yükseltmek istemeleri sebebi ile kişiler ek bir işte çalışmaya yönelmektedir. Türkiye'de de belirli bir işte çalışan grubun ek gelir elde etmek amacı ile iki veya daha fazla işte çalışması sık görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İşinde belli bir güvenceye sahip olan kişi ek bir işte kayıt dışı olarak çalışarak gelirini arttırma amacı gütmektedir. Bu tür kayıt dışı çalışan kişilerin mağduriyet düzeyi, diğer kayıt dışı çalışan kişilere göre daha düşüktür. Çünkü bu kişilerin hali hazırda bir sosyal güvencesi vardır (Azaklı, 2009: 20).

Deneme süresi içerisinde kayıt dışı çalışma da söz konusudur. Bir işe deneme süresi şartı ile girildiğinde iş kanunu gereği işveren 2 aylık deneme süresi hakkına sahiptir. Ayrıca bu süre içinde işçiyi sosyal güvenlik kuruluna bildirme zorunluluğu yoktur (Karadeniz, 2002: 63).

Yarı zamanlı çalışılmasının da bildirilmemesi söz konusudur. 1990 yılından beridir yarı zamanlı çalışma hayatımıza girmiştir. Haftada 30 iş saatinden daha az çalışmayı ifade eden yarı zamanlı çalışmaya olan talep emek piyasasında artmıştır. Talebinin artmasının nedeni genellikle zaman faktörüdür (Şen, 2008: 11). Ev hanımları, öğrenciler ve emekliler bu talepte büyük paya sahiptir. Bu tür çalışma şeklinin kayıt dışı olmasına sebep olan etmen ise emek piyasasında bu tür çalışma ile ilgili yeterli düzenlemenin olmamasıdır (Azaklı, 2009: 21).

Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilip ve vergi dairesine bildirilmeyen ücretlileri, basit usulde vergilendirilenler yanında çalışan kişiler ve diğer ücret geliri kazanan kişiler oluşturmaktadır. Söz konusu durum genellikle inşaat sektöründe görülmektedir. Bunun nedeni, özel bir bina inşaatı yaptıracak kişilerin, belediyelerden oturma resmi alabilmeleri için Sosyal Güvenlik Kurumuna prim

borcu bulunmadığına dair belge alma zorunluluğunun bulunmasıdır. Bu belgeyi vermek için SGK, inşaatın asgari işçiliğin bildirimini yapıp yapılmadığını kontrol etmekte ve yeterli işçilik miktarının bildirimine dair belge vermektedir. Fakat SGK'ya bildiri yapılan işçilerin vergilerinin ödeme durumunu vergi dairesi kontrol edememektedir (Yereli ve Karadeniz, 2004).

2.1.2.3. Mevzuat Nedeniyle Kayıt Dışı Kalanlar

Birçok çalışma sosyal güvenlik, iş ve vergi kanunları nedeniyle kayıt dışı bırakılmıştır. Böyle olunca devletin mevzuat nedeniyle kayıt dışı bıraktığı faaliyetler vergi ve prim gelirlerinde azalmaya yol açmıştır. Sosyal güvenlik mevzuatındaki bazı çalışmalar tam anlamıyla kayıt dışı bırakılırken, bazı çalışmalar kısmen, bazı çalışmalar da Sosyal Sigortalar Kanunu gereği kayıt dışı bırakılmıştır (Tekinarslan, 2011: 157-161). Bunlar Tablo 2.3'de gösterilmiştir.

Tablo 2.3: Sosyal Sigortalar Kanunu'nun Kayıt Dışı Bıraktığı Çalışmalar

Tarım ve orman işlerinde ücret karşılığı işçilerin çalışmaları
Özel kesime ait tarım ve orman işlerinde sürekli olarak ücret karşılığında işçilerin çalışmaları
Tarım sanatları işlerinde işçilerin yaptığı çalışmalar
Tarım işlerinde yapılmakta olan fakat tarım işi olarak lanse edilmeyen işlerde işçilerin çalışmaları
Cezaevleri ve ıslah evlerinde atölyelerde işçilerin çalışmaları
Tarım işyeri olarak sayılmayan park, bahçe ve fidanlık vb. işlerde çalışanlar hariç olmak üzere diğer tarım işlerinde işçilerin yaptığı çalışmalar
Küçük sanayi siteleri ve tekstil alanında Borçlar Kanunu'nun içinde yer alan çıraklık sözleşmesi ile çalıştırılan çocuk işçilerin çalışmaları
Ağaçlandırma, istifleme vb. orman içi işlerde işçilerin yaptığı çalışmalar
Ülkemize yurtdışındaki bir firmanın işlerini yürütmek için gelen yabancı ülkenin vatandaşlığına sahip olanların geldikleri ülkelerde sigortalı olduklarını belgelendirmeleri şartıyla mevzuat dışı tutulmuştur

Kaynak: Tekinarslan, 2011: 157-161.

Medeni Kanuna göre “Eşler birbirlerine karşı yardım yükümlülüğünde bulunduğu için işverenin ücretsiz işçi olan eşi sigortalı sayılmaz. İşveren tarafından işçi olan eşin kayıt dışı olup olmaması durumu eşlerin tercihlerine bırakılmıştır.” hükmü yer almaktadır.

Sosyal Güvenlik Mevzuatında belirtildiği üzere “Ev işlerinde çalışanların kayıtlı olmasında sürekli olup olmaması esastır. Süreksiz olarak çalışan ve ücret almayan kişilerin çalışmaları” kayıt dışı bırakılmıştır. En az 30 gün ve üzerinde bir

günde çalışıldığı takdirde ev işleri kapsamında olan işlerin sürekli sayılacağı belirtilmiştir.

506 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinin 1/C fıkrasında: "Aynı konutta birlikte yaşayan ve üçüncü dereceye kadar (üçüncü derece dahil) olan hısımlar arasında ve aralarına dışarıdan başka kimse katılmayarak bu konut içinde yapılan işlerde çalışanların" sigortalı sayılmayacağı hükmüne yer verilmiştir.

506 Sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinin 1 fıkrasının (h) bendinde: "Resmi meslek ve sanat okulları ile yetkili resmi makamların müsaadesiyle kurulan meslek veya sanat okullarında tatbiki mahiyette yapım ve üretim işlerinde çalışan öğrenciler" sigortalı sayılmamaktadırlar.

2.1.3. Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan hane halkı anketi sonucu ülkemizde kayıt dışı istihdam verileri oluşturulmaktadır. Anket, kayıt dışı istihdam oranı, kişilerin yapmakta olduğu işlerinden dolayı sosyal güvenlik kurumuna bağlı olup olmadığı sorularına verilen cevaplar sonucunda belirlenmektedir. Ancak ankette kayıt dışı istihdamın nedenlerini saptayacak soru bulunmamaktadır (Yağmur, 2013: 17). Yapısal özelliklerinden dolayı Türkiye'de kayıt dışı istihdamın net bir biçimde ortaya konulması mümkün gözükmemektedir. Türkiye İstatistik Kurumu ve OECD kayıt dışı istihdam oranlarını yaklaşık olarak hesaplanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2019 yılında yapılan "Hanehalkı İşgücü Anketi" sonuçlarına göre yıllık kayıt dışı istihdam oranı %34,52 olarak hesaplanmıştır. Bu yıllardaki kayıt dışı istihdam oranlarının sektörel dağılımına baktığımızda oranlar şöyledir:

- Kayıt dışı istihdam oranı tarım sektöründe %86,6,
- Kayıt dışı istihdam oranı tarım dışı alanlarda %22,9,
- Kayıt dışı istihdam oranı sanayi sektöründe %20,
- Kayıt dışı istihdam oranı hizmetler sektöründe %22,5,
- Kayıt dışı istihdam oranı inşaat sektöründe %37,7 olarak hesaplanmıştır.

Görüldüğü üzere Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranı en yoğun şekilde tarım sektöründe, inşaat sektöründe, küçük ölçekli işletmelerde, geçici ve mevsimlik olarak yapılan işlerde rastlanmaktadır. İşsizler, vasıfsız işçiler, çocuk işçiler, emekliler, yabancı kaçak işçiler ve serbest meslek erbapları kayıt dışı istihdamın en çok rastlandığı kesimler olarak karşımıza çıkmaktadır (İpek, 2014: 168).

Türkiye’de 2003-2019 dönemi için yıllara göre kayıt dışı istihdam oranları Tablo 2.4’den incelenebilir. Tablo 2.4’ten görüldüğü üzere kayıt dışı istihdam oranları 2003 yılından itibaren giderek azalmıştır. Bu azalma 2018 yılına kadar ufak dalgalanmalarla devam etmiştir. 2018 yılında %33,42 olan bu oran 2019 yılında %34,52 oranına yükselmiştir. Bu gelişmeler değerlendirildiğinde yıllar içerisinde kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik politikaların başarısız olduğunu söylemek mümkün değildir.

Tablo 2.4: Kayıt Dışı İstihdam Oranlarının 2003-2020 Yılları Arasındaki Görünümü(%)

Yıllar	Tarım	Tarım Dışı	Sanayi	Hizmet	İnşaat	Genel
2003	91,15	31,55	36,43	29	-	51,75
2004	89,9	33,83	37,28	31,96	-	50,14
2005	88,22	34,32	38,11	32,27	-	48,17
2006	87,77	34,06	38,12	31,88	-	46,97
2007	88,14	32,34	35,51	30,63	-	45,44
2008	87,84	29,76	31,61	28,77	-	43,5
2009	85,84	30,08	33,43	28,4	-	43,84
2010	85,47	29,06	32,68	27,11	-	43,25
2011	83,85	27,76	31,5	25,71	-	42,05
2012	83,61	24,51	27,89	22,73	-	39,02
2013	83,28	22,4	25,23	20,9	-	36,75
2014	82,27	22,32	20,26	21,09	36,61	34,97
2015	81,16	21,23	19,13	20,05	35,58	33,57
2016	82,09	21,72	20,2	20,35	35,76	33,49
2017	83,33	22,1	20,03	20,95	35,8	33,97
2018	82,73	22,28	20,29	21,46	34,39	33,42
2019	86,62	22,96	20,03	22,55	37,74	34,52
2020	83,46	19,30	16,46	18,76	34,72	30,59

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2019 yılı için Türkiye’de istihdamın sektörlere göre dağılımı şöyledir;

- İstihdam oranı tarım sektöründe %18,2,
- İstihdam oranı sanayi sektöründe %19,8,
- İstihdam oranı inşaat sektöründe %5,5,
- İstihdam oranı hizmetler sektöründe %56,5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.5: 2009-2020 Yılları Arasında Kayıt Dışı İstihdam Oranlarının İktisadi Faaliyetlere göre Dağılımı(%)

İktisadi Faaliyetler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	85,9 4	85,4 7	83,8 5	83,6 1	83,2 8	82,2 7	81,1 6	82,0 9	83,3 3	82,7 3	86,6 2	83,4 6
Madencilik ve taş ocakçılığı	9,28	7,83	8,8	12,3 9	6,67	6,72	5,93	4,03	4,35	4,64	4,84	4,51
İmalat Sanayi	27,3 6	26,6 4	24,8 7	21,4 7	19,8 4	20,1 5	18,8 5	19,9	19,6	20,2 6	19,9 7	16,1 1
Elektrik, gaz, buhar, su ve kanalizasyon	19,4 7	33,9 4	35,8 5	28,9	27,5 2	29,8	30,4 7	33,8 5	35,3 8	28,7 7	28,2 7	27,8 9
İnşaat ve bayındırlık işleri	54,2 9	52,3 4	49,8 8	45,3 5	40,1 2	36,6 1	35,5 8	35,7 6	35,8	34,3 9	37,7 4	34,7 2
Toptan ve perakende ticaret	38,4 2	36,5 6	34	30,2 7	27,9 1	26,5 5	25,8 9	27,0 9	27,7 1	27,5 7	30,7 5	26,5 4
Ulaştırma ve depolama	37,4 2	36,5 7	35,3 4	30,0 5	25,4 3	33,0 1	29,4 7	23,2 1	25,6 7	26,4 8	25,6 4	19,9 3
Konaklama ve yiyecek hizmeti faal.	42,7 1	42,5 3	40,3 2	34,9 1	31,2 7	24,8 2	24,5 5	31,6 1	30,9 7	31,1	32,7 5	26,9 4
Bilgi ve iletişim	12,1	21,0 8	18,0 1	13,4 5	11,4 2	13,2 2	13,1 5	12,5	12,4 5	11,6 9	12,3 9	10,7 9
Finans ve sigorta faaliyetleri	5,86	5,13	5,71	4,55	3,13	3,32	4,08	3,32	5,54	5,88	6,12	6,03
Gayrimenkul faaliyetleri	44,4 4	47,5 4	33,7 7	29,3 5	25,8 1	26,3 4	20,8 5	23,8 7	24,2 1	27,6 5	28,2 8	21,9 9
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	24,1 2	22,3 8	19,2	15,1 9	11,5 7	11,1 1	9,87	9,22	10,3 9	12,1 7	14,3 2	14,3 5
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	10,8 5	12,6 6	10,1 7	16,7 7	15,2 9	15,2 5	14,5 6	13,1 7	13,7 3	20,0 7	21,7 3	20,9 6
Kamu yönetimi ve savunma	3,73	4,72	4,86	4,66	4,65	4,12	3,96	3,92	1,98	0,88	1,03	0,51
Eğitim hizmetleri	4,34	4,32	4,43	3,59	2,65	3,48	3,19	3,61	4,04	3,79	4	2,45
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faal.	7,11	5,59	11,1 1	15,8 4	19,4 6	24,7 2	27,2 1	28,6 7	29,9 9	29,2 9	29,0 4	26,7 9
Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	50	40,2	38	37,0 4	34,7 1	34,3 5	31,5 4	33,3 3	37,0 1	36,6 1	40,1 2	32,8 0
Diğer hizmet faaliyetleri	57,7 1	57,0 4	56,0 7	49,0 6	46,1 4	47,6 9	43,3 8	44,1 9	43,7 1	44,1 1	47,1 4	40,2 5

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu.

Tablo 2.5, kayıt dışı istihdamın sektörlere göre dağılımını Türkiye örneği için vermektedir. Tabloya bakıldığında, 2009-2019 yılları arasındaki dönemde bazı sektörlerde kayıt dışı istihdam oranlarının küçük oranlarda artış ve azalışlar göstererek genel olarak dalgalı bir seyir izlendiği gözlenmiştir. Kayıt dışı istihdam oranının düşük olduğu sektörleri eğitim, kamu yönetimi, savunma, finans ve sigorta olarak sıralamak mümkündür. Kayıt dışı istihdam oranlarının yüksek olduğu sektörler ise tarım, ormancılık ve balıkçılık olarak ifade edilebilir.

Bu durum kurumsallaşan sektörlerin etkisinin önemi ile açıklanabilir. Daha önce ifade edildiği gibi kurumsallaşma bir sektörde ne kadar çok olursa kayıt dışı istihdam oranı o kadar düşük olmaktadır. Ayrıca kayıt dışı istihdamın yüksek olduğu tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerinin denetimi en zor olan sektörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de kayıt dışı istihdama bölgeler itibariyle ele alınması da önemlidir. Türkiye’de işgücü piyasası bölgesel olarak incelendiğinde sigortalı işçiler, işgücüne katılım ve işsizlik oranları konularında farklılık gösterdiği görülmektedir. Özellikler büyük kentler ve bölgeler arası gelişmişlik düzeyindeki farklılıklar ücretli çalışan oranının dağılımı etkilenmektedir (Arslan vd., 2011: 13).

Tablo 2.6’den elde edilen verilere bakıldığında 2009-2019 yılları arasında kayıt dışı istihdam oranlarının bölgelere göre dağılımının dalgalı olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında tüm bölgelerin kayıt dışı istihdam oranı ortalamasının 2009-2016 arasındaki dönemde azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Gelişmişlik düzeyi yüksek olan bölgelerdeki kayıt dışı istihdam oranı gelişmişlik düzeyi düşük olan bölgelere kıyasla bir hayli düşük oranda gerçekleşmiştir.

Tarım sektörünün üretimdeki payının düşük, sanayi ile hizmetler sektörünün payının yüksek olduğu Bursa, Ankara, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Sakarya ve Kocaeli şehirlerinin bulunduğu gelişmişlik düzeyi yüksek bölgelerde kayıt dışı istihdam oranı en düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Kars, Ağrı, Ardahan, Iğdır, Şanlıurfa, Trabzon ve Diyarbakır şehirlerinin bulunduğu bölgelerde ise kayıt dışı istihdam oranı en

yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bunun nedeni tarım sektörünün üretimdeki payının yüksek ve sanayi ile hizmetler sektörünün payının ise düşük olmasıdır.

Tablo 2.6: 2009-2020 Yılları Arasında Kayıt Dışı İstihdamın Bölgelere Göre Dağılımı (%)

BÖLGELER	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ankara	19,3	21,36	21,36	17,67	16,08	17,37	17,09	17,77	18,38	18,41	18,80	15,43
İstanbul	25,17	24,35	22,65	19,36	16,49	18,82	18,36	19,14	20,73	20,94	22,19	18,61
Bursa, Eskişehir, Bilecik	29,91	28,42	28,05	23,67	24,55	20,41	20,44	19,86	22,73	23,36	25,36	22,75
İzmir	28,97	30,47	32,91	30,13	30,38	27,48	23,47	25,93	24,44	24,95	26,42	22,47
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	41,32	39,8	37,5	32,88	30,64	30,15	28,59	31,4	33,33	34,97	33,99	27,49
Antalya, Isparta, Burdur	46,01	44,21	41,86	38,64	36,86	32,89	28,97	31,48	31,70	28,95	29,06	29,76
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	36,81	38,46	37,93	34,48	32,31	32,82	30,1	26,4	29,37	29,53	27,68	23,09
Kayseri, Sivas, Yozgat	42,07	45,32	50,87	50	39,11	32,85	34,83	32,79	31,13	30,13	30,95	30,95
Balıkesir, Çanakkale	48,39	45,77	45,22	42,25	41,4	38,21	34,89	37,4	38,58	37,34	37,28	32,16
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	59,32	57,82	53,18	49,13	44,27	38,45	35,09	33,99	38,71	40,76	40,61	37,34
Aydın, Denizli, Muğla	43,04	42,55	45,86	48,1	44,3	36,62	35,63	35,15	34,22	33,52	38,03	32,64
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	57,57	61,28	58,61	53,69	48,94	40,95	36,72	42,18	42,14	45,80	45,14	36,93
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	47,65	51,21	46,41	43,13	44,71	38,38	37,91	38,26	38,30	35,39	37,59	35,46
Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	45,54	42,92	43,43	45,22	45,65	39,7	39,37	39,88	38,54	39,83	40,72	38,74
Konya, Karaman	52,95	54,33	50,13	43,99	43,99	39,69	40,17	41,74	42,44	42,29	42,69	34,47
Adana, Mersin	53,9	52,77	53,42	47,52	43,97	45,71	43,31	41,74	39,96	38,99	39,71	38,22
Zonguldak, Karabük, Bartın	60,67	52,91	53	51,72	52,4	49,37	46,32	44,81	44,44	43,32	43,95	35,41
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	53,79	57,73	53,18	55,38	58,58	48,06	46,32	44,7	48,51	46,78	48,18	41,64
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	62,69	55,78	50,5	46,92	47,82	46,61	46,52	45,88	44,67	46,87	52,77	47,56
Kastamonu, Çankırı, Sinop	59,07	62,72	62,96	57,19	50,95	50	48,8	53,77	55,15	50,15	51,47	46,00
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	63,82	61,08	57,26	51,47	49,06	54,67	51,47	41,21	40,46	39,45	42,36	40,62
Erzurum, Erzincan, Bayburt	59,48	63,28	56,13	49,35	49,2	56,1	52,35	48,88	48,31	44,15	39,75	42,25
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	67,26	64,71	61,78	62,27	55,74	54,09	52,46	50,87	50,51	49,71	55,02	48,96
Şanlıurfa, Diyarbakır	67,92	63,59	60,69	63,27	61,6	67,67	65,05	62,77	62,04	60,11	58,06	52,04
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	66,75	71,57	74,85	72,74	69,75	70,42	70,8	66,92	62,98	52,57	57,72	53,10
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	78,62	74,34	73,26	69,51	71,43	71,54	71,1	68,52	67,50	67,05	65,59	57,43

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu.

2.1.4. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamı Önlemeye Yönelik Çalışmalar

Olumlu bazı tesirleri olan kayıt dışı istihdam sayesinde kısa dönemde üretim seviyesi artmakta ve maliyet ile işsizlik azalmaktadır. Buna karşın kayıt dışı istihdamın ekonomi üzerindeki etkileri uzun dönemde negatiftir. Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de işgücünün ucuz olması iktisadi büyüme üzerinde kısa dönemde pozitif yönlü bir etki yaratırken, uzun dönemde sosyal ve ekonomik açıdan yapısal problemlere yol açmaktadır. Türkiye’de kayıt dışı istihdamın azaltılabilmesi ve uzun dönemde ekonominin işlevsel bir yapıda olması için iktisat politikalarının iyi şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranı yüksek olduğu için yapılacak düzenlemelerin hemen uygulanması işsizlik, enflasyon ve yoksulluğu artıracaktır. Bu durum neticesinde iktisadi büyüme üzerinde negatif bir etki olacaktır. Bu sebeple sosyal ve iktisadi planların yapıldığı uzun dönemde kayıt dışı istihdamı azaltacak önlemlerin uygulanması sonucu daha sağlıklı sonuç alınacaktır. Bu planlar sayesinde işçinin ve sermayenin geliri arasında daha önce ortaya çıkmış olan fark zamanla azalacaktır. Ayrıca yoksulluk ve işsizliği azaltacak politikalarla kayıt dışı istihdam uzun dönemde azalacaktır (Aydın, 2013: 789-790).

Kayıt dışılığı önlemek için yapılacak bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının önemi büyüktür. Bu yöntemle kişiler sosyal güvenlik hak ve yükümlülükleri ile ilgili bilgi sahibi olacak ve bilinçlenecektir. Böylece kayıtlı çalışmaya pozitif etkisi olacaktır. Ülke çapında bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının hedefinde olması gerekmektedir. Bu konu hakkında bilgi eksikliği ya da yanlış bilinç oluşması sosyal güvenlik mevzuatının aşırı kapsamlı olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal güvenlik hizmetlerinin sağladığı fayda ve çalışanlara sunduğu katkılar öncelikli olmak şartıyla çalışanların mesleki eğitimlerle bilgilendirilmeleri gerekmektedir (Tekinarslan, 2011: 177).

Kayıt dışılığı önlemek için yoksulluk ve işsizlik ile mücadele edilmesi önemlidir. Yoksulluğu azaltmaya yönelik olarak 20. yüzyılda iki grup politika uygulanmıştır. İlk grup özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası 1980 öncesi dönemde

küresel çapta yaygınlaşmış olan, yoksullukla doğrudan mücadeleyi hedefleyen sosyal güvenlik ağını öngören politiklardır. İkinci grup yoksulluğun ana temellerinden biri olan işsizlik olgusunu azaltacak ve iktisadi büyümeyi pozitif trende sokabilecek türdeki politiklardır. İkinci grup politikaların yoksulluğu doğrudan azaltmaya yönelik bir amaçla uygulanmamasına rağmen dolaylı olarak azalttığı düşünülmektedir (Yandık, 2017: 72).

Türkiye’de yoksulluk basmakalıp dayanışma ilişkilerine dayandırılmış ve uzun zaman gündeme dahi getirilmemiştir. Devlet bu konudaki yükümlülüğünü Kızılay Derneği ve Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kurumlar aracılığıyla bakım ve sürekli olmayan yardımlar biçiminde yerine getirmektedir. 1980’li yıllardan itibaren yoksulluk konusu ile mücadele kurumsal boyutta değerlendirilmiş olup farklı iktisadi politikaların gelişimini başlatmıştır. 1990 sonrası yaşanan ekonomik krizlerden sonra yoksulluğa olan ilgi de artmıştır. Bu artışın nedenlerinden biri olan kitle iletişim araçlarının gelişimi, yoksulluk konusunun bütün çiplaklığı ile karşımıza çıkmasında etkili olmuştur.

Son yıllarda Türkiye’de yoksulluk konusu üzerine daha çok dolaylı olarak iktisadi politikalar uygulamaya konulmuştur. İktisadi büyümeye dayandırılan beş yıllık kalkınma planları ile yoksulluk ve işsizlik problemlerinin çözülmesi beklenmiştir. Fakat uygulanan bu yaklaşımla işsizlik problemi çözüme kavuşmadığı için istihdam politikaları gerekli hale gelmiştir. Türkiye ekonomisi dünyada hızlı büyüyen ekonomilerin içinde yer almasına rağmen yoksulluk problemine bir çözüm bulunamamıştır. Sonuçta yoksulluk sorunu ile mücadelede iktisadi büyümenin yanında doğrudan politika uygulamaları gerekli görülmüştür.

Türkiye’de doğrudan yoksulluğu önleme yeterli olmadığı için yoksulluğa yönelik değişik uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamaların başında 1986 yılında 3294 sayılı kanunla kurulmuş olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu gelmektedir. 2004 yılında Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük haline gelmiştir. Günümüzde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde olup, “Yoksulluk içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici önlemler olarak, gelir dağılımının iyileştirilmesine katkı sağlamak,

sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek” amacı taşımaktadır (Yandık, 2017: 72-73).

Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından onuncu kalkınma planı kapsamında “Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı” yürütülmektedir. Programın kayıt dışı ekonomiyi azaltmak, orta ve uzun dönemde ekonomik istikrarı sağlamak, gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmak ve işsizliği önlemek gibi makro ekonomik amaçları gerçekleştirmeyi hedeflediği görülmektedir. Ayrıca bu program, kayıt dışı ekonominin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’ya oranını ve tarım dışı sektörlerdeki kayıt dışı istihdam oranını beş puan azaltmayı amaçlamaktadır (Yandık, 2017: 74).

Türkiye’de kayıt dışı istihdamın geldiği noktayı değerlendiren “Onuncu Kalkınma Planı” da bir çalıştay düzenlemesi kararı alınmıştır. Çalıştayın, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı öncülüğünde ve diğer ilgili kuruluşlardan olan Gelir İdaresi Başkanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği katılımları ile gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Tarım dışı sektörlerdeki kayıt dışı istihdam oranı belirlenerek kamu oyu ile paylaşılmasına ve kayıt dışı istihdamı önleyebilecek çözüm önerilerinin uygulanmasına yönelik düzenlemelerin yapılması için gerekli planlamalar yapılmıştır (Yandık, 2017: 74).

Kayıt dışı istihdamla mücadelede yetkili olan makam “Sosyal Güvenlik Kurumu”dur. Bu görev, Rehberlik ve Teftiş Kurulu Başkanlığı, Sigorta Primleri Genel Müdürlüğü bünyesinde yer alan Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Daire Başkanlığı ve il müdürlüklerindeki Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Servisleri ile sosyal güvenlik denetçileri tarafından yerine getirilmektedir. Ayrıca, Sosyal Güvenlik Kurumu kayıt dışı istihdamı azaltmak ve ortadan kaldırmak için diğer

kurumlardan verileri toplama ve toplanan bu verileri kullanma yetkisine sahiptir (KİTUP II, 2013: 5).

Kayıt dışı istihdama ve kaçak yabancı işçilerin çalıştırılmasına neden olan etkenleri ortadan kaldırmaya yönelik olan Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi'nin bir diğer amacı da kayıtlı istihdama geçişi sağlamaktır. Bu projenin başlıkları; denetimlerin etkinliği ve caydırıcılığı, bilgilendirme ve bilinçlendirici faaliyetler, mevzuatlarda değişiklik yapılması ve bürokratik engellerin ortadan kaldırılması olarak belirlenmiştir (KADİM Projesi, 2006).

Türkiye'de kayıtlı olarak istihdamı teşvik etmek amacıyla Sosyal Güvenlik Kurumu çalışmalar yürütmektedir. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin ortak finansmanı ile Kayıtlı İstihdamın Teşviki Projesi Hibe Bileşeni ilk defa Sosyal Güvenlik Kurumu aracılığıyla uygulamaya konulmuştur. Hibe programı sayesinde kayıt dışı istihdam mücadelesi ile ilgili yerel aktörlerin ortaya koyduğu fikirler destek bulmuştur. Sivil toplum kuruluşları, sendikalar, belediyeler ve sanayi ve ticaret odaları vb. fikir aktörlerinin oluşturduğu projelere fon sağlanmıştır. Hibe sahipleri kendi bölgelerinde meydana gelen sorunları net biçimde belirleyen projeleriyle somut sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Hibe programı Temmuz 2010 tarihinden başlayarak bir sonraki yılın temmuz ayına kadar uygulanmış ve kayıt dışı istihdam oranlarında meydana gelen düşüşle hibelerin uygulamaya konulduğu bölgeler arasındaki ilişkilerin paralel olduğu gözlenmiştir. Güneydoğu Anadolu, Kuzey Doğu Anadolu, Doğu ve Batı Karadeniz'in alt bölgeleri hibelerin yoğun biçimde uygulandığı bölgeler olmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu'nun elde ettiği veriler doğrultusunda bu bölgelerde kayıt dışı istihdam oranlarının önemli ölçüde azaltıldığı görülmüştür (Yağmur, 2013: 17).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TÜRKİYE’DE KADINLARIN KAYIT DIŞI İSTİHDAMI VE GELİR VERGİSİ

Bu bölümde önce gelir vergisi üzerinde durulmakta ve Türkiye üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır. Ardından Türkiye’de kadınların istihdam oranını, işsizlik oranını, işgücüne katılım oranını diğer ülkeler ile karşılaştırılmaktadır. Ayrıca kadınların işten ayrılma durumu, Türkiye’de kadınların ve erkeklerin istihdam, işsizlik ve işgücüne katılım oranları karşılaştırılmakta ve kadınların istihdama girişini engelleyen faktörlere değinilmektedir. Bunlara ilave olarak, kadın ve erkekler arasındaki eşitsizlikler ve kayıt dışı istihdam edilen kadınların gelir vergisi üzerine etkisi incelenmektedir.

3.1. TÜRKİYE’DE GELİR VERGİSİ

3.1.1. Gelir Vergisinin Tarihçesi

1798 yılında Napolyon Savaşlarının finansmanını sağlamak amacıyla gelir vergisi ilk kez İngiltere Parlamentosunda gündeme gelmiştir. 1799 yılı sonrası kişilerin toplam yıllık kazançlarının vergilendirilmesini öngören öneriye tepkileri en aza indirmek amacıyla “savaş vergisi” olarak kabul edilmiştir. 1815 yılında Fransa ile savaşın bitmesi sonrası 1816 yılında savaş vergisi kaldırılmıştır. Fakat ekonomik kaynak yaratması nedeniyle 1842 yılında üç seneliğine İngiltere Parlamentosunda yeniden kabul edilmiş ve üçer yıllık uzatmalarla uygulanmasına devam edilmiştir. 19. yüzyıl sonlarından itibaren gelir vergisi zamanla yer edinmiş ve halkın alışmasıyla birlikte toplumun gösterdiği tepkisi ortadan kalkmıştır (Özmert ve Şahin, 2014: 69-71).

1914 yılının son zamanlarında Osmanlı İmparatorluğunda “Temettü Vergisi Kanunu” kabul edilmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra

1926 tarihinde Temettü Vergisi Kanunu yürürlükten kaldırılarak yerine “755 sayılı Kazanç Vergisi Kanunu” yürürlüğe konulmuş ve uygulanmaya başlanmıştır. 1934 yılında 755 sayılı Kazanç Vergisi Kanununun yerine “2395 sayılı Kazanç Vergisi Kanunu” yürürlüğe konulmuştur. Zamanla bu verginin de ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalması nedeniyle yerine 1949 yılında “5421 sayılı Gelir Vergisi Kanunu” kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur. 1961 yılında 5421 sayılı Gelir Vergisi Kanunu yürürlükten kaldırılmış günümüzde hala uygulanmakta olan “193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Zaman içerisinde 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu üzerinde değişiklikler yapılmıştır (Sarı, 2015: 3).

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu üzerinde yapılan kanun değişiklikleri, ek, geçici ve mükerrer maddelerle birlikte 210’den fazla maddeyi geçmiştir. Böyle olunca kanunun sistematığında bozulmalar olmuş, bu nedenle Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan yeni Gelir Vergisi Kanunu tasarısı 12 Mart 2013 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulmuştur. Hazırlanan tasarıda 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun yürürlükten kaldırılması ve Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanunu’nun “Gelir Vergisi Kanunu” ismi ile bir arada toplanması amaçlanmıştır. Bu tasarı yasallaştırıldığı zaman beyanname verecek mükellef sayısının artacağı beklenmiştir (Ortaç, Ünsal ve Yılmaz, 2016: 14).

3.1.2. Gelir Vergisinin Unsurları

Gelir Vergisi Kanununda gelir şöyle tanımlanmış: “Bir gerçek kişinin bir takvim yılı içerisinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır” ve bu tutar gelir vergisi matrahı konusu olmuştur. Gelir Vergisi Kanununda, gerçek kişilerin vergilendirilmesi esastır.

Literatürde, iktisadi açıdan bakıldığında gelir kavramı kaynak ve safi artış teorisine dayanır. Kaynak teorisine baktığımızda, gelir üretim faktörlerinin üretim sürecine katılmaları sonucu sürekli olarak ücret, faiz, rant ve kar olarak elde ettikleri değerleri ifade etmektedir. Safi artış teorisine göre ise gelir daha geniş anlamda ifade edilmektedir. Yani, kişilerin elde ettikleri değerler üzerinde meydana gelen her türlü

fiili net gelir artışları olarak kabul edilmektedir (Sarılı, 2015: 3-4). Fakat Almanya ve İsviçre’de yapılan uygulamalar sonucu görülmektedir ki bu iki teori de bireylerin tüketim miktarı ve değerini belirlemede yetersizdir. Birçok ülke bu iki teorinin yetersizliğini gidermek için teorileri karma biçimde kullanmaktadır (Biyar ve Yılmaz, 2012: 187).

Gelir Vergisi Kanununa göre gelirin konusu olan kazanç ve iratlar bunlardır;

a. Ticari Kazançlar

Gelir Vergisi Kanununa göre gelirin unsurlarından birincisi ticari kazançtır. Gelir Vergisi Kanununa göre ticari kazanç: “Her türlü ticari ve sınai faaliyetlerden doğan kazançlar ticari kazançtır” şeklinde tanımlanmaktadır. Ticari ve sınai faaliyetlerin tanımına Gelir Vergi Kanununun da yer verilmemiştir. Fakat 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nda “Ticari İşletme” başlığında bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemede, “Ticari işletme, esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletmedir.” biçiminde tanımlanmıştır. Sınai faaliyet; imalat veya üretim süreci sonucunda belirli bir katma değer yaratma faaliyeti olarak tanımlanmıştır. Ticari faaliyetlerin nitelikleri aşağıda sıralanmıştır:

- Sermaye ve emeğe dayanan bir faaliyet olmalı,
- Faaliyet sürekli olmalı,
- Belli bir organizasyon içerisinde faaliyet gerçekleştirilmeli,
- Faaliyet gelir amacı gütmeli,
- Belirli bir ticari veya sınai müessese büyüklüğünde faaliyet gerçekleştirilmelidir.

Tablo 3.1: Gelir Vergisi Kanununun 37. Maddesinde Ticari Kazanç Olarak Sayılan Bazı Özel Faaliyetler

Coberlik İşleri
Taş, kireç ve maden ocakları, kum ve çakıl istihsal yerleri ile tuğla ve kiremit harmanlarının işletilmesi
Özel okul ve hastaneler gibi yerlerin işletilmesi
Kendi nam ve hesabına menkul kıymet alım-satım ile iştigal edenlerin faaliyetleri
Diş protezciliği faaliyeti
Gayrimenkullerin alım-satım ve inşaat işleriyle sürekli olarak uğraşanların faaliyetleri
Satın alınan veya takas amacıyla iktisap olunan arazinin iktisap tarihinden itibaren 5 yıl içerisinde parsellenerek bu süre içerisinde veya daha sonraki yıllarda kısmen veya tamamen satılması

Kaynak: Gelir Vergisi Kanunu.

Ticari kazancın elde edilmesi tahakkuk esasına bağlanmış olduğundan, bir gelir unsurunun özel bir düzenleme bulunmadığı sürece, mahiyet ve tutar itibariyle kesinleştiği dönem kazancının tespitinde dikkate alınması gerekmektedir. Ticari kazançların vergiye tabi olması nedeniyle tespiti basit ve gerçek usul olarak iki farklı usulde yapılmaktadır (Sarılı, 2015: 15).

b. Zirai Kazançlar

Gelir Vergisi Kanununa göre zirai kazanç şöyle tanımlanmıştır: “Zirai faaliyetten doğan kazanç zirai kazançtır”. Gelir Vergisi Kanunu ikinci maddesinin ikinci fıkrasına göre zirai faaliyet şöyle tanımlanmıştır:

Arazide, deniz, göl ve nehirlerde, ekim, dikim, bakım, üretme, yetiştirme ve ıslah yollarıyla veyahut doğrudan doğruya tabiatın istifade etmek suretiyle nebat, orman, hayvan, balık ve bunların mahsullerinin istihsalini, avlanmasını, avcılarını ve yetiştiricilerini tarafından muhafazasını, taşınmasını, satılmasını veya bu mahsullerden sair bir şekilde faydalanılmasını ifade eder.

Tablo 3.2: Gelir Vergisi Kanununun 52. Maddesi'nde Zirai Kazanç Olarak Sayılan Bazı Özel Faaliyetler

Çiftleştirmek amacıyla erkek damızlık beslenmesi,
Mahsullerin değerlendirilmesi amacıyla ve zirai üretim sürecine bağlı olarak işlenmesi,
Çiftçiye ait olmakla beraber zirai işletmeye dahil olan çeşitli zirai makine ve aletlerin başka çiftçilere zirai üretim yapmaları için devamlı olarak çalıştırılması,
Zirai ürünlerin satılması amacıyla açılan dükkan ve/veya mağazaya gelene kadar geçirdikleri aşamalar.

Kaynak: Gelir Vergisi Kanunu.

Tahakkuk esasına dayanarak tespit edilen zirai kazançların kaynakta vergilendirme ve gerçek usul olarak iki farklı şekilde vergiye tabi olanların tespiti yapılmaktadır (Sarılı, 2015: 47).

c. Ücretler

Gelir Vergisi Kanununda ücret şöyle tanımlanmıştır: “Ücret, işverene tabi belirli bir işyerine bağlı olarak çalışanlara hizmet karşılığı verilen para ve ayınlar ile sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatlerdir”. İş kanununa baktığımızda sadece nakdi ödemeleri ücret olarak kabul etmektedir. Gelir Vergisi Kanunu tanımına göre ücret kavramı: “iktisadi açıdan tanımlanan ücret kavramından farklıdır. İktisadi açıdan her türlü emek sonucu elde edilen gelir ücret sayılmaktayken, Gelir Vergisi Kanunu serbest meslek çalışanlarının üretim sürecinden elde ettikleri gelir “Serbest Meslek Kazancı” olarak sayılmaktadır (Sarılı, 2015: 56). Gelir Vergisi Kanunu’nda ücretin unsurları Tablo 3.3.’da sıralanmıştır.

Tablo 3.3: Gelir Vergisi Kanununa Göre Ücretin Unsurları

İşverene bağlı olarak çalışma yapılmalı
Belirli bir işyerine bağlı olarak çalışma yapılmalı
Belirli bir hizmet karşılığı olarak ücret ödenmeli
Ücret ödemesi aynı olabileceği gibi nakdi olarak da yapılabilir

Kaynak: Gelir Vergisi Kanunu.

Tahsilat usulüne dayalı olarak tahsil edilen ücret geliri bir vergilendirilebilir gelir türü olarak kabul edilmektedir. Ücret gelirinin tespiti diğer ücret usulü ve gerçek usul olarak yapılmaktadır (Biyan ve Yılmaz, 2012: 192).

d. Serbest Meslek Kazançları

Gelir Vergisi Kanununda serbest meslek kazancı şöyle tanımlanmıştır:

Serbest meslek kazancı her türlü serbest meslek faaliyetinden doğan kazançlar olarak tanımlanmaktadır. Kanunda aynı maddenin ikinci fıkrasında “Serbest meslek faaliyeti; sermayeden ziyade şahsi mesaiye, ilmi veya mesleki bilgiye veya ihtisasa dayanan ve ticari mahiyette olmayan işlerin işverene tabi olmaksızın şahsi sorumluluk altında kendi nam ve hesabına yapılmasıdır.

Tablo 3.4: Gelir Vergisi Kanununa Göre Bir Faaliyetin Serbest Meslek Kazancı Sayılabilmesi İçin Taşınması Gereken Unsurlar

Faaliyet kişisel çalışma, bilimse veya mesleki bilgi ve uzmanlığa dayalı olmalı
Ticari nitelik taşımayan faaliyet olmalı
Sürekli bir faaliyet olmalı
Kendi nam ve hesabına yapılan bir faaliyet olmalıdır

Kaynak: Gelir Vergisi Kanunu.

Vergiye doğuran olayın gerçekleşmesine bağlı olarak serbest meslek kazancı vergilendirilebilir olmaktadır. Serbest meslek kazancının elde edilmesi tahsil esasına bağlıdır. Serbest meslek faaliyetinin tespiti ve vergilendirilmesi gerçek usul ve götürü gider usulü olmak üzere iki farklı şekilde yapılmaktadır (Yandık, 2017: 82).

e. Gayrimenkul Sermaye İratları

Gelir Vergisi Kanununda gayrimenkul sermaye iradı şöyle tanımlanmıştır:

Yazılı mal ve hakların sahipleri, mutasarrıfları, zilyetleri, irtifak ve intifa hakkı sahipleri ya da kiracıları tarafından kiraya verilmesinden elde edilen iratlar olarak belirlemiştir. Bu maddede görüldüğü gibi bazı mal ve hakların kiraya verilmesiyle elde edilen kazançların gayrimenkul sermaye iradı olarak kabul edilmesinin temel şartı; bu mal ve hakların gerçek kişilerin şahsi özel mal varlığı içerisinde yer almasıdır.

Gelir Vergisi Kanununda gayrimenkul sermaye iradı sayılan mal ve haklar:

Arazi, maden suları, bina, maden, kum, taş ocağı ve çakıl istihsal yerleri, kiremit ve tuğla harmanları, tuzlalar ve bunların mütemmim cüzileri ve teferruatı, dalyanlar ve voli mahalleri, telif hakları, gemi ve gemi payları ile ilgili motorlu tahmil ve tahliye araçları, motorlu nakil araçları ve motorlu araç, tesisat ve makine ile bunların eklentileri, vakıf gelirlerinden karşılıksız olarak alınan hisse ile zirai faaliyete iştirak etmeyen sadece ürünlerden pay alan arazi sahiplerinin gelirleri, arama, işletme ve imtiyaz hak ve ruhsatları, ticaret unvanı, marka, planla sinema ve televizyon dizileri, model, her türlü desen, bilim, ticaret ve sanayi alanlarında elde edilen tecrübeye dayalı bilgiler ve gizli formüller.

Gayrimenkul sermaye iratlar için vergilendirme süreci vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesiyle birlikte başlamaktadır. Tahsil esasına dayanan gayrimenkul sermaye iradı, götürü gider usulü ve gerçek gider usulü olarak iki farklı usul uygulanarak tespiti yapılmaktadır. Gayrimenkul sermaye iratlarında konut istisnası uygulaması vergiye tabi değildir (Sarılı, 2015: 96).

f. Menkul Sermaye İratları

Gelir Vergisi Kanununda menkul sermaye iradı şöyle tanımlanmıştır: “Sahibinin ticari, zirai veya mesleki faaliyeti dışında, nakdi sermaye veya para ile temsil edilen değerlerden müteşekkil sermaye dolayısıyla elde ettiği kar payı, faiz, kira ve benzeri iratlar menkul sermaye iradidir”.

Kaynağına bakılmaksızın menkul sermaye iradı sayılan gelirler şöyledir:

İştirak hisselerinden elde edilen kazançlar, Hisse senetleri kar payları, Kurumların yönetim kurulu başkanına ve üyelerine verilen kar payları, Alacak faizleri, Mevduat faizleri, Hazine bonusu ve tahvil faizleri ile Toplu Konut İdaresi (TOKİ), Varlık Kiralama Şirketleri ve Özelleştirme İdaresi tarafından çıkarılan menkul kıymetlerden elde edilen gelirler, Hisse senedi ve tahvillerden vade süresi bitmemiş kuponların satışından elde edilen bedeller, Her türlü senetlerin iskonto edilmesi karşılığı alınan iskonto bedelleri, Repo sonucu elde edilen gelirler, İştirak paylarının sahibi adına henüz tahakkuk etmemiş kar paylarının devri ve temlik karşılığı alınan nakit ve ayınlar, Faizsiz olarak kredi veren kişilere ödenen kar payları, Kar-zarar ortaklığı belgesi karşılığı ödenen kar payları, Özel finans kurumlarınca kar-zarara katılma hesabı karşılığında ödenen kar payları.

Tüzel kişiliğe sahip emekli ve yardım sandıkları ile sigorta ve emeklilik şirketleri tarafından elde edilen menkul kıymet sermaye iratları şöyledir: “10 yıldan az süre prim ya da aidat ödeyerek ayrılan kişilere ödenen iratların tutarları, 10 yıl süreyle prim ya da aidat ödeyerek ayrılan kişiler ile vefat, maluliyet ya da tasfiye gibi zorunlu nedenlerle ayrılanlara ödenen iratların tutarları” olarak sıralanmaktadır.

Bireysel emeklilik sisteminden elde edilen menkul kıymet sermaye tutarları da şöyledir:

10 yıldan az süre katkı payı ödeyerek ayrılanlarla bu süre zarfında kısmen de olsa ödeme alanlara yapılan ödemelerin içerdiği iratların tutarları, 10 yıl süre boyunca katkı payı ödemiş olmakla birlikte emeklilik hakkı kazanmadan ayrılanlarla bu süre zarfında kısmen ödeme alanlara yapılan ödemelerin içerdiği iratların tutarları, emekli olmaya hak kazanan kişilerle bu sistemde vefat, maluliyet veya tasfiye gibi zorunlu sebeplerle ayrılan kişilere yapılan ödemelerin içerdiği iratların tutarları.

Vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesine bağlı olarak menkul sermaye iratları vergilendirilebilir olacaktır. Menkul sermaye iradının elde edilmesiyle vergiyi doğuran olay gerçekleşecektir. Bu sebeple iradın elde edilme tarihinin bilinmesi vergi dönemi açısından önem kazanmaktadır. Kaynakta kesilme usulü ile menkul sermaye iratlarının önemli bir kısmı vergilendirilmektedir (Sarılı, 2015: 111).

g. Diğer Kazanç ve İratlar

Diğer altı gelir unsurları dışında kalan kazanç ve iratlar diğer kazanç ve iratların içerisinde yer almaktadır. Gelir Vergisi Kanununda diğer kazanç ve iratlar, değer artışından kaynaklı kazançlar ve arazi kazançlar olarak iki türdür. Birtakım mal ve hakların elden çıkarılması sonucu elde edilen kazançlar değer artışı kazançları kabul edilmekte ve gelir vergisine tabi tutulmaktadır.

Gelir Vergisi Kanununda değer artış kazançlarının vergilendirilebilir unsurları şöyledir:

İvazsız olarak iktisap edilenler ile tam mükellef kurumlara ait olan ve iki yıldan fazla süreyle elde tutulan hisse senetleri hariç, menkul kıymetlerin veya diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılmasından sağlanan kazançlar, Gelir Vergisi Kanunu 70'inci maddesi 1 / 5 bendinde yazılı hakların (ihtira beratları hariç) elden çıkarılmasından doğan kazançlar,

telif haklarının ve ihtira beratlarının müellifleri, mucitleri ve bunların kanuni mirasçıları dışında kalan kimseler tarafından elden çıkarılmasından doğan kazançlar, ortaklık haklarının veya hisselerinin elden çıkarılmasından doğan kazançlar, faaliyeti durdurulan bir işletmenin kısmen veya tamamen elden çıkarılmasından doğan kazançlar, iktisap şekli ne olursa olsun (ivazsız olarak iktisap edilenler hariç) Gelir Vergisi Kanununun 70'inci maddesi birinci fıkrasının 1, 2, 4 ve 7'nci bentlerinde yazılı mal (gerçek usulde vergiye tabi çiftçilerin zirai istihsalde kullandıkları gayrimenkuller dahil) ve hakların, iktisap tarihinden başlayarak beş yıl içinde elden çıkarılmasından doğan kazançlar.

Diğer kazanç ve iratların bir diğer unsuru olan arızı kazançlar gelir vergisine tabidir. Arızı kazanç, bir yıl içinde süreksiz olan faaliyetlerden elde edilen kazanç olarak tanımlanmaktadır. Gelir Vergisi Kanununda vergilendirilebilir olarak sayılan arızı kazançlar şöyledir:

Arızı olarak yapılan ticari faaliyetler ile bu nitelikteki faaliyetlere aracılıktan elde edilen kazançlar, ticari veya zirai bir işletmenin faaliyeti ile serbest meslek faaliyetinin durdurulması veya terk edilmesi ile henüz başlamamış olan böyle bir faaliyete hiç girilmemesi, ihale, artırma ve eksiltmelere iştirak edilmemesi karşılığında elde edilen hasılat, gayrimenkullerin tahliyesi veya kiracılık hakkının devri karşılığında alınan tazminatlar ile peştemallıklar (kiracıya ait tesisat ve malların tahliye ve devri sırasında kiralayan veya yeni kiracıya devrinde doğan kazançlar dahil), arızı olarak yapılan serbest meslek faaliyetleri dolayısıyla elde edilen hasılat, gerçek usulde vergiye tabi mükelleflerin terk ettikleri işleri ile ilgili olarak sonradan elde ettikleri kazançlar (zarar yazılan değersiz alacaklarla, karşılık ayrılan şüpheli alacakların tahsili dahil), dar mükellefiyete tabi olanların arızı ulaştırma faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar.

3.1.3. Gelir Vergisinde Uygulanan Tarifeler

Gelir vergisi tarifesi, mükelleflerin vergi borcunu ve idarenin vergi alacağını belirleyen bir araçtır. Gelir vergisi tarifesi ekonomik ve sosyal amaçların gerçekleştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Vergi adaletinin sağlanması noktasında artan oranlı vergi tarifesi diğer vergi tarifelerine göre daha üstün bir yapıya sahip olduğu görüşü yaygındır. Bu sebeple dünyanın her ülkesinde yoğun olarak uygulanan vergi sistemi artan oranlı gelir vergisi tarifesine dayalıdır. Klasik maliye anlayışa baktığımızda, artan oranlı vergi tarifelerinin vergilemede adaleti sağladığı yönde daha başarı sağlamıştır. Fakat 1980’li yıllara gelindiğinde artan oranlı vergi tarifesi uygulamasının vergilendirmede adaleti pek sağladığı söylenemez (Demircan, 2016: 269).

Tablo 3.5: Türkiye Ekonomisinde Yürürlükteki Gelir Vergisi Tarifesi (2021 yılı)

24.000 TL’ye kadar	%15
53.000 TL’nin 24.000 TL’si için 3.600 TL, fazlası	%20
130.000 TL’nin 53.000 TL’si için 9.400 TL (Ücret gelirlerinde 190.000 TL’nin 53.000 TL’si için 9.400 TL), fazlası	%27
650.000 TL’nin 130.000 TL’si için 30.190 TL (Ücret gelirlerinde 650.000’nin 190.000 TL’si için 46.390 TL), fazlası	%35
650.000 TL’den fazlasının 650.000 TL’si için 212.190 (Ücret gelirlerinde 650.000 TL’den fazlasının 650.000 TL’si için 207.390 TL), fazlası	%40

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı.

Türkiye’de gelir vergisinin kamu gelirleri içerisindeki payı 1965 yılından bugüne kadar yaklaşık %45 oranında gerileme göstermiştir. Bu gerilemenin sebebi gelir vergisi tarifesi oranlarının azaltılmasıdır. Türkiye’de 1981 yılında yedi olan vergi dilimlerinin sayısı, 1986 yılında altıya, 2005 yılında beşe ve son olarak 2006 yılında dörde düşürülmüştür (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 3). 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun m.103 birinci fıkrasında yer almakta olan gelir vergisi

dilimlerinin esas alındığı tarife, 2021 takvim yılı gelirlerinde esas alınmak üzere Tablo 3.5’de görüldüğü üzere yeniden belirlenmiştir.

Gerçek kişilerin bir takvim yılı içerisinde elde ettikleri ücretler gelir vergisine tabi tutulmaktadır. Maliye teorisi ayırma ilkesi gereğince emeğin elde ettiği gelir, sermaye sonucu elde edilen gelirden daha düşük tarifeye tabi tutulmalıdır (Demircan, 2016: 267). Gerçek usul ve diğer ücret usulü olarak ücret gelirlerinin tespiti ve vergilendirilmesi iki biçimde uygulanmaktadır. Gerçek usulde vergilendirme, yıllık beyanname ile beyanı zorunlu olan ücretler ve sadece kaynakta kesinti usulüne göre olan ücretler olarak ikiye ayrılmaktadır (Sarılı, 2015: 62). Küresel olarak gelir vergisi sistemleri günümüzde neredeyse tamamı ücretleri kaynakta kesinti usulüne göre vergilendirilmektedir. Ticari kazanç ve serbest meslek kazançları vergilendirilmesi beyan usulüne göre vergilendirilmektedir. Her iki vergilendirme yöntemine baktığımızda zaman bakımından bir fark vardır. Bu durum kazancı daha geç vergilendirilen açısından bir avantaj sağlamaktadır.

Ayrıca vergilerini bir yıl veya daha uzun sürede ödeyen kişiler en azından bankada mevduat faizi ve enflasyon oranında ek bir gelir elde etmekte, bu ek gelir vergiyi az ödeme olanağı oluşturmaktadır. Bu yöntem sayesinde beyan edilen gelirler, aksi ispat edilene kadar doğru kabul edilmektedir. Böyle olunca vergi denetiminin eksikliği beyan esaslı zorunlu olan kişilerin lehine bir durum ortaya çıkarmaktadır. Fakat bu avantajlar kaynakta kesinti usulü uygulanan kişilerin gelirlerinde parasal açıdan dezavantaj oluşturmaktadır. Bu durum öğretide hukuki açıdan eşitlik ilkesini ihlal etmekte ve Anayasaya aykırılık teşkil ettiği görüşü ileri sürülmektedir (Biyar ve Yılmaz, 2012: 189).

Ticari kazanç ve serbest meslek kazancı elde eden mükellefler bir yıl içerisindeki kazançlarını takip eden yılda beyan ettiği için özellikle enflasyonun yüksek olduğu zamanlarda avantaj yakalamaktadır. Olivera - Tanzi etkisi çerçevesinde bu durum devletin gerçek anlamda bir kayıp yaşamasına yol açmaktadır. Bu sebeple geçici olarak vergi uygulamasına başvurulmakta, fakat gelir elde edildikten sonra alınan vergi ve kaynakta kesilen vergi arasında vergilendirme adaleti sağlanamamaktadır (Demircan, 2016: 267).

3.1.4. Vergi Yüğü Olgusu ve Ülkeler Arasında Karşılaştırma

Devletler egemenliklerine dayanarak vergiler üzerinden bir gelir sağlamaktadır. Bu sebeple bazı parasal değerler vergilerle karşılıksız şekilde kamuya aktarılmaktadır. Buna ek olarak, anayasaya göre “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür” bu durum dolayısıyla vergi ödeyen kişilere fedakarlık suretinde bir yük oluşturmaktadır. Vergi yükü, toplam ödenen vergi miktarı ile vergi matrahı arasındaki oranı ifade etmektedir. Vergiler kişilerin mal varlığını ya da geliri azaltması dolayısıyla vergi borçlusu olan kişileri olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca vergi ödemekle yükümlü olan kişiler ödediği vergilerin haricinde defter tutmakta ve bunun için çalışan istihdam etmek gibi maliyetlere katlanmaktadır. Vergi yükünü yükselten bu örtülü maliyetler vergilendirmede göz önünde bulundurulmalıdır (Öztürk ve Ozansoy, 2011: 198-199).

Vergi yükünü etkileyen başlıca unsur vergi oranlarıdır. Bu sebeple vergi oranı arttığında veya ek vergi yükümlülükleri getirildiğinde mükellefler baskı altına girmekte ve bu da onları vergiden kaçınma ya da vergi kaçırma gibi yöntemleri tercih etmeye götürmektedir. Ayrıca vergi oranlarının yüksek olması nedeniyle vergi yükünün artması müteşebbislerin yatırım kararlarını etkilemekte böylece sermaye yatırımlarının miktarı azalmaktadır (Işık ve Kılınç, 2009: 150).

Kayıt dışı ekonomi, kamu gelirlerinin beklenilenden daha düşük gerçekleşmesine yol açmaktadır. Bu da devletin, daha kolay vergilendirilebilecek alanlarda yeni vergiler uygulamasına neden olmaktadır. Böyle bir durumda vergi yükü artmakta, kayıtlı ekonomide olan mükellefler için vergilemede adaletsiz bir durum oluşmaktadır. Kaynak dağılımını ve rekabeti olumsuz etkileyecek olan kayıt dışı faaliyetler milli gelir içerisinde hesaplanamamakta, böylece vergi yükü nispi olarak daha yüksek görünmektedir. İşletmelerin büyümesi ve kurumsallaşması, etkin yönetim ve denetim mekanizması kayıt dışı olmayı olumsuz etkileyerek azaltacak ve vergi yüküne olumlu bir katkı sağlayacaktır (İnaltonç, 2012: 18-19).

Tablo 3.6: OECD Ülkelerinde Vergi Yükünün GSYİH Üzerindeki Görünümü (%)

Ülkeler	1965	1975	1985	1995	2000	2007	2009	2012	2014	2015
Avustralya	20,6	25,4	27,8	28,2	30,4	29,7	25,8	27,4	27,8	-
Avusturya	33,6	36,4	40,5	41,1	42,1	40,5	41,0	41,7	42,8	43,5
Belçika	30,6	38,7	43,5	42,6	43,5	42,7	42,4	44,2	45,0	44,8
Kanada	25,2	31,4	31,7	34,8	34,8	32,1	32,0	31,0	31,2	31,9
Şili	-	-	-	18,4	18,8	22,8	17,4	21,5	19,8	20,7
Çek Cumhuriyeti	-	-	-	34,9	32,5	34,3	32,4	33,7	33,1	33,5
Danimarka	29,1	37,0	43,9	46,5	46,9	46,4	45,2	45,8	49,6	46,6
Estonya	-	-	-	36,0	31,1	31,3	34,9	31,5	32,4	33,6
Finlandiya	30,0	36,1	39,1	44,5	45,8	41,5	40,9	42,7	43,8	44,0
Fransa	33,6	34,9	41,9	41,9	43,1	42,4	41,3	44,3	45,5	45,5
Almanya	31,6	34,3	36,1	36,2	36,2	34,9	36,1	36,3	36,6	36,9
Yunanistan	17,1	18,7	24,6	27,8	33,4	31,2	30,9	35,5	35,8	36,8
Macaristan	-	-	-	41,0	38,6	39,6	39,2	38,6	38,2	39,4
İzlanda	25,5	29,3	27,5	30,5	36,3	39,0	31,9	35,3	38,9	37,1
İrlanda	24,5	27,9	33,6	31,7	30,8	30,4	27,4	27,5	28,7	23,6
İsrail	-	-	-	35,6	34,8	34,0	29,7	29,7	31,2	31,4
İtalya	24,7	24,5	32,5	38,6	40,6	41,7	42,1	43,9	43,7	43,3
Japonya	17,8	20,4	26,7	26,4	26,6	28,5	27,0	29,4	32,0	-
Kore	-	14,9	15,8	19,1	21,5	24,8	23,8	24,8	24,6	25,3
Letonya	-	-	-	29,7	29,1	28,2	27,9	28,5	28,9	29,0
Lüksemburg	26,4	31,5	37,9	34,9	37,2	36,5	38,9	38,8	38,4	37,0
Meksika	-	-	15,2	11,4	13,6	13,2	13,6	13,9	15,2	17,4
Hollanda	30,9	38,2	39,8	37,7	37,2	36,0	35,4	36,0	37,5	37,8
Yeni Zelanda	23,2	27,5	29,5	35,6	32,5	33,9	30,3	32,0	32,5	32,8
Norveç	29,4	38,8	41,9	40,0	41,9	42,1	41,2	41,5	38,7	38,1
Polonya	-	-	-	37,7	32,9	34,6	31,4	31,9	32,1	-
Portekiz	15,7	18,9	24,1	29,3	31,1	31,8	29,9	31,8	34,2	32,5
Slovakya	-	-	-	39,6	33,6	29,2	28,9	28,4	31,2	32,3
Slovenya	-	-	-	38,4	36,6	37,1	36,2	36,9	36,5	36,6
İspanya	14,3	18,0	26,8	31,3	33,4	36,5	30,0	32,4	33,8	33,8
İsveç	31,4	38,9	44,8	45,6	49,0	45,0	44,1	42,6	42,8	43,3
İsviçre	16,6	22,5	23,9	25,4	27,4	26,1	27,0	26,8	27,0	27,9
Türkiye	10,6	11,9	11,5	16,8	24,2	24,1	24,6	27,6	28,8	30,0
Birleşik Krallık	29,3	34,2	35,1	29,8	32,8	33,0	31,5	32,7	32,1	32,5
ABD	23,5	24,6	24,6	26,5	28,2	26,7	23,0	24,1	25,9	26,4
OECD Ortalama	24,8	28,6	31,5	33,3	34,0	33,8	32,4	33,4	34,2	34,3

Kaynak: OECD, 2016: 27.

Ülkeler arası vergi yükü karşılaştırması yapıldığında üzerinde durulması gereken hususlardan birisi de, karşılaştırma yapılacak ülkelerin vergi yükünün yüzdesel olarak eşit olması halinde dahi, gelir seviyelerindeki farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğidir. Çünkü bu nedenle ülkelerin vergi yükleri birbirine eşit olmamaktadır. Bir ülkenin GSYİH'sının %15'ine karşılık gelen vergi yükü oranı, milli gelir seviyesi daha yüksek olan bir ülkenin %25'ine karşılık geldiğinde daha ağır olmaktadır (Işık ve Kılınç, 2009: 153).

Türkiye'de vergi yükü, artış göstermekle birlikte OECD ülkelerinin ortalamasının altındadır. 1965 yılında %10,6 oranından da gerçekleşen Türkiye'nin vergi yükü yıllarca artış göstermiş ve 2015 yılında %30 oranında gerçekleşmiştir. Kayıt dışı ekonomisi yüksek olduğu için vergi yükü en düşük olan Şili ve Meksika OECD ortalamasını önemli oranda azaltmaktadır. Tablo 3.6'deki verilerden 2015 yılı için OECD ülkeleri içerisinde GSYİH'sı yüksek olan Fransa, İtalya, Hollanda ve Almanya gibi ülkelerle Türkiye kıyaslandığında bu ülkelerin vergi yükü oranlarının Türkiye'den daha yüksek olduğu görülmektedir. Kayıt dışı ekonomi, vergi indirimi, istisna ve muafiyetler Türkiye'de vergi yükünün düşük olmasına neden olan başlıca etkenler içerisinde sayılmaktadır.

OECD ülkelerinin gelir vergisi oranları, harcama üzerinden alınan ve dolaylı vergi olan katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi oranlarından yüksektir. Gelişmekte olan ülkelerde daha çok dolaylı vergilerin yüksek olduğu görülmekte ve bu yüzden vergi yükü dağılımında adaletsizlikler artmaktadır. Türkiye vergi yükü bakımından diğer OECD ülkeleri ile kıyaslandığında daha adil bir vergi sistemi ve kayıt dışı ekonominin daha az olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunlar ışığında Türkiye'deki vergi hasılatı diğer OECD ülkelerine göre daha azdır ve bu konuda köklü reformların yapılmasına ihtiyaç vardır (Işık ve Kılınç, 2009: 149).

Dolaysız ve dolaylı vergiler arasındaki vergi adaletini sağlamak için devlet dolaysız vergiler için artan oranlı vergi tarifeleri ve vergi indirimi gibi uygulamalar yapmaktadır. Dolaylı vergiler, harcama vergisi içerisinde yer almakta ve bu verginin uygulandığı mal ve hizmetleri düşük gelir kazananların bütçesinde daha fazla yer tutmakta, yüksek gelir kazananların bütçesinde daha küçük yer almaktadır. Bu

nedenle vergi yükü düşük ve sabit gelir kazanan kişilerde daha fazla kalmaktadır (Işık ve Kılınç, 2009: 150). OECD ülkelerde sosyal güvenlik prim ödemeleri ve tüketim harcamalarının vergi payları 1965-2010 arasında artmış, özel tüketim vergileri ve mülkiyet üzerinden alınmakta olan vergi payları azalmıştır. Fakat Türkiye’de aynı şekilde sosyal güvenlik primi ödemelerinin payı artmış, gelir vergisi ve mülkiyet üzerinden alınan vergilerde bir azalma meydana gelmiş, tüketim harcamalarının vergilerinin payı ise %45 oranı ile yükseklik seviyesini korumuştur (T. C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 4).

Türkiye’de üretim ve istihdam üzerindeki vergi yükünün ağırlığı firmaların küresel pazardaki rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Bu konuda Avrupa Birliği’nin eğilimi düşük oranlarla vergi yükünün hafifletilmesidir. Avrupa Birliğine üye ülkelerin rekabet üstünlüğü sağlayamadığı için dolaylı vergilerde oranlar uyumlaştırılmış ve asgari vergi oranları belirlenmiş, bu oranların altında bir oran belirlenmemesi sağlanmıştır (Öztürk ve Ozansoy, 2011: 202).

Türkiye’de 2008 yılında Gelir Vergisi Kanunu’nda asgari geçim indirimi uygulanmış, gelir elde edenlerin ailevi durumları göz önünde bulundurulmuş ve asgari ücretin yarısından fazlası ve birtakım faaliyetler vergi dışı tutulmuştur. Ayrıca özel kesimin çalıştırdığı sigortalı işçilerine ödediği malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primlerinin işverene düşen payının %5’lik kısmı Hazine tarafından karşılanan uygulamaya geçilmiştir. Böylece istihdam üzerindeki vergi yükü azalmış, 2007 yılında %42,7 iken 2012 yılında %35,9 düzeyine gerilemiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 14-15).

Tablo 3.7: OECD Ülkelerinde Kişisel Gelir Vergisi Yükünün GSYİH Üzerindeki Görünümü (%)

Ülkeler	1965	1975	1985	1995	2000	2007	2009	2012	2014	2015
Avustralya	7.1	11,5	12,1	11,5	10,9	9,6	10,3	10,7	10,7	11,4
Avusturya	6.7	9,0	8,3	9,3	9,1	9,1	9,2	9,6	9,8	10,1
Belçika	6.3	14,7	13,2	13,7	11,9	12,0	12,2	12,3	12,9	12,9
Kanada	5.7	10,4	14,4	12,8	11,9	11,6	11,0	11,3	11,2	11,3
Şili	-	-	0,9	1,4	1,1	1,3	1,4	1,5	1,4	1,4
Çek Cumhuriyeti	-	-	-	4,2	4,0	3,5	3,5	3,6	3,7	3,6
Danimarka	12.3	21,6	24,0	24,7	24,5	25,3	23,4	23,4	25,5	26,8
Estonya	-	-	-	6,8	5,8	5,6	5,1	5,2	5,4	5,7
Finlandiya	10.0	12,6	14,9	14,0	12,5	12,7	12,3	12,5	12,8	13,4
Fransa	3.6	4,6	4,4	7,8	7,2	7,1	7,4	8,0	8,4	8,5
Almanya	8.2	10,8	9,6	9,2	8,7	9,1	8,8	9,3	9,5	9,6
Yunanistan	1.2	3,1	3,6	4,8	4,7	4,5	4,8	7,0	6,0	5,9
Macaristan	-	-	-	7,2	7,2	7,3	5,1	5,7	5,4	5,3
İzlanda	5.0	6,7	8,1	12,6	13,2	12,1	13,0	13,2	13,8	13,6
İrlanda	4.1	9,6	10,7	9,8	9,2	8,3	8,4	8,9	9,0	9,2
İsrail	-	-	-	10,1	7,6	5,8	5,5	5,3	5,5	5,8
İtalya	2.7	6,6	9,6	10,1	10,7	11,2	11,0	11,6	11,6	11,3
Japonya	3.9	6,0	7,9	5,6	5,6	5,4	5,3	5,5	5,8	6,1
Kore	-	1,9	3,8	3,1	4,1	3,4	3,5	3,7	3,7	4,0
Letonya	-	-	-	5,5	5,7	5,4	5,6	5,8	5,8	5,9
Lüksemburg	6.6	9,2	8,1	6,9	7,3	8,0	8,4	8,5	8,7	8,9
Meksika	-	-	-	-	2,1	2,3	2,4	2,5	2,6	3,0
Hollanda	8.6	10,6	9,9	5,6	6,8	7,8	7,4	7,0	6,9	7,0
Yeni Zelanda	9.1	18,3	17,4	14,0	14,3	12,4	11,3	12,1	11,9	12,6
Norveç	11.7	11,9	10,5	10,1	9,4	9,9	9,7	9,7	9,9	9,8
Polonya	-	-	-	4,3	5,2	4,6	4,3	4,5	4,5	4,6
Portekiz	-	-	4,2	5,4	5,3	5,5	6,0	5,8	7,7	7,7
Slovakya	-	-	-	3,3	2,9	2,8	2,8	2,9	2,9	3,0
Slovenya	-	-	-	5,5	5,5	5,7	5,6	5,7	5,2	5,1
İspanya	2.0	4,5	6,9	6,4	7,5	6,6	7,2	7,4	7,5	7,6
İsveç	15.3	18,0	19,1	16,3	13,9	12,7	11,7	11,9	12,2	12,2
İsviçre	5.5	9,1	7,7	8,2	8,3	8,6	8,4	8,5	8,4	8,4
Türkiye		5,8	4,0	5,4	4,1	4,0	3,8	4,0	4,1	4,2
Birleşik Krallık	9.7	9,8	9,7	9,6	9,9	9,6	9,4	9,0	9,0	8,8
ABD	7.4	10,0	9,8	11,9	10,2	7,9	9,3	9,3	9,9	10,2
OECD Ortalama	6.7	9,8	9,7	8,7	8,2	8,0	7,8	8,1	8,3	8,4

Kaynak: OECD, 2016: 106.

Tablo 3.7 1965-2014 dönemi için OECD ülkelerinde GSYİH içerisinde kişisel gelir vergilerinin yükünü vermektedir. Bu dönem için GSYİH içerisinde kişisel gelir vergisinin yükü ortalamasının %8 olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye’de ise bu payın %2,6 oranından %4,2 oranına yükseldiği görülmektedir. Buna ek olarak Türkiye’deki bu oran OECD ülkelerinin ortalamasının yarısı kadardır.

Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de ücretler üzerinde yük oluşturan gelir vergisindeki yüksek oran uygulaması kayıt dışı istihdama yönelimi artırmaktadır. Fakat gelir vergisi uygulanan diğer gelir unsurları da incelendiğinde gelir vergisi oranı düşürüldüğünde vergi adaletinde bozulmalar oluştuğu görülmektedir. Vergi adaleti bozulduğu zaman özellikle ücret geliri elde edenler bundan daha çok etkilenmektedir. Bu sebeple Türkiye’de gelir vergisi oranı artarken ücret geliri elde edenler üzerindeki vergi yükünü hafifletmek için dolaylı vergi oranlarının azaltılması vergi adaletinin bozulması problemine karşı bir çözüm olabilir.

Tablo 3.8: OECD Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Katkı Paylarının GSYİH İçerisindeki Oranı (%)

Ülkeler	1965	1975	1985	1995	2000	2007	2009	2012	2014	2015
Avustralya	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Avusturya	8.4	12,0	12,9	14,4	13,7	14,2	14,1	14,2	14,6	14,7
Belçika	9.6	11,7	13,7	13,4	13,2	14,1	14,0	14,2	14,4	14,2
Kanada	1.4	3,2	4,3	4,7	4,6	4,8	4,5	4,7	4,7	4,7
Şili	-	-	1.5	1,4	1,3	1,4	1,3	1,4	1,4	1,4
Çek Cumhuriyeti	-	-	-	14.4	15,0	14,2	14,6	14,7	14,7	14,5
Danimarka	1.0	0,2	0,0	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Estonya	-	-	-	10.9	10,4	12,9	11,6	11,1	10,9	10,9
Finlandiya	2.1	8,2	11,0	11,6	11,5	12,2	12,1	12,6	12,6	12,7
Fransa	11.5	16,8	18,1	15,5	15,7	16,3	16,2	16,5	16,7	17,0
Almanya	8.5	12,5	13,0	14,1	12,8	13,9	13,8	13,9	13,9	13,9
Yunanistan	5.4	6,8	7,6	10,1	10,7	10,3	10,8	11,0	10,8	10,3
Macaristan	-	-	-	11.3	13,3	12,7	12,4	12,6	12,5	12,5
İzlanda	2.1	0,6	0,9	2,8	2,9	2,9	3,9	3,7	3,7	3,7
İrlanda	1.6	4,3	4,6	3,6	4,1	5,2	5,2	4,8	5,0	5,0
İsrail	-	-	-	5.1	5,1	5,0	5,2	5,0	5,1	5,1
İtalya	8.4	10,9	12,0	11,6	12,5	13,2	12,9	13,1	13,1	13,0
Japonya	3.9	7,2	7,5	9,4	10,4	11,0	11,9	12,2	12,4	12,7
Kore	-	0.2	1,9	3,6	5,1	5,6	5,8	6,1	6,4	6,6
Letonya	-	-	-	9.8	7,9	9,3	8,7	8,7	8,5	8,4
Lüksemburg	8.5	9,8	9,3	9,7	10,1	11,7	11,1	11,3	11,0	11,0
Meksika	-	2,0	2,1	2,7	2,7	2,9	2,8	2,9	3,1	3,1
Hollanda	9.5	15,3	15,0	14,4	12,6	12,8	13,8	14,7	14,9	14,9
Yeni Zelanda	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Norveç	3.5	8,9	10,6	8,8	8,8	9,6	9,3	9,3	9,5	9,9
Polonya	-	-	-	12.9	11,8	11,2	11,1	12,0	12,2	12,2
Portekiz	3.4	6,5	7,2	7,9	8,1	8,5	8,9	8,7	8,9	9,0
Slovakya	-	-	-	14.0	11,4	12,3	12,0	12,3	13,3	13,4
Slovenya	-	-	-	13.9	13,4	14,6	14,7	14,9	14,7	14,4
İspanya	4.0	10,7	11,2	11,6	11,8	11,8	11,8	11,6	11,5	11,6
İsveç	3.8	12,6	13,5	12,9	11,8	10,9	9,9	10,2	10,0	9,9
İsviçre	2.5	5,5	5,6	6,7	6,1	6,5	6,6	6,7	6,7	6,7
Türkiye	0.6	1,9	2,9	4,5	5,2	6,0	7,8	7,5	8,0	8,2
Birleşik Krallık	4.5	5,6	5,6	5,6	6,1	6,2	6,2	6,2	6,1	6,0
ABD	3.1	5,6	6,6	6,6	6,3	6,3	5,5	5,5	6,2	6,2
OECD Ortalama	4.5	6,9	7,4	8,6	8,5	8,9	8,9	9,0	9,1	9,1

Kaynak: OECD, 2016: 110.

Tablo 3.8'e bakıldığında 1965-2014 yılları arasındaki dönemde OECD ülkelerinin GSYİH içerisindeki sosyal güvenlik katkı payında bir artış meydana geldiği görülmektedir. Türkiye'de bu oran 1965 yılında %0,6 olarak gerçekleşmiş ve zamanla artarak OECD ortalamasına yaklaşmıştır. Gelir vergisi oranının yüksek olması iktisadi büyüme üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Buna ilave olarak, işgücü üzerinde olan gelir vergisi ve sosyal güvenlik primlerinin emek arzı ve emek talebini etkilediği zaman istihdam olumsuz etkilenecektir.

OECD tarafından yapılan bir araştırmaya göre bir OECD ülkesinin ortalama ücretli bir işçisinin vergi ve sosyal güvenlik primi yükündeki %10 seviyesindeki bir azalış, istihdam oranını %3,7 oranında arttırmaktadır. Buna ek olarak istihdam üzerindeki vergiler doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde bir etki oluşturmaktadır. Bir başka araştırma sonucuna göre ise istihdam üzerindeki vergilerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi kurumlar vergisinin etkisinden fazladır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 20-21).

Bazı OECD ülkeleri son zamanlarda düşük gelir elde eden işçilerine geçim ücreti niteliğinde vergi indirimi uygulamasına odaklanmıştır. ABD'de hala uygulanmakta olan gelir vergisi indirimi, bazı OECD ülkeleri tarafından baz alınarak düşük niteliğe sahip işçilere geçim ücreti desteği sağlama amacıyla gelir vergisi indirimi uygulamasına başlamıştır. Bu uygulamanın amaçları arasında istihdamda ve düşük gelir elde eden kesimi oluşturan işçilerin gelirlerinde bir artış meydana getirmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda, düşük niteliğe sahip işçilerin istihdamı sonucu oluşan maliyetlerin azaltılması veya düşük ücret kazanan işçilerin teşvik edilmesi için gelirlerinin artırılması yoluyla istihdam desteklenecektir. Hedef gözetmeden ücret artışı yapılması yerine düşük ücretli işçilerin istihdam statüleri göz önünde bulundurularak politik olarak asgari geçim ücreti uygulaması kabul edilmelidir. Asgari geçim ücreti uygulaması diğer politikalara kıyasla istihdam ve gelir dağılımı amaçlarının eşanlı olarak gerçekleşme imkanı bakımından daha uygun olmaktadır. Fakat birçok OECD ülkeleri bu uygulamalar yerine işçilerinin sigorta prim ödemeleri üzerinde bir indirim yapmak gibi diğer politikalardan birini seçmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 23-24).

3.1.5. Türkiye’de Vergi Yükünün Kayıt Dışı İstihdama Etkisi

1990 yılı sonrası, Türkiye ekonomisindeki yapısal sorunlar, hızla artan kamu açıkları ve borç yükü ile birlikte istikrarsızlaşan ekonomik yapı oluşmuş ve kısa zamanda sık sık yaşanan ekonomik krizler ile mücadele edilmiştir. Bu yıllarda sosyal güvenlik gibi yapısal sorunlara çözüm getirilememesi, yüksek enflasyon, özelleştirmede hedefin altında kalınması bütçe açıklarının artmasına yol açarak bütçe açıklarının borçla finansman edilmesiyle, borç yükünün ve faiz ödemelerinin kamu harcamalarını içerisindeki payının yükselmesine neden olmuştur.

Ekonomik istikrar programlarının uygulamaya konulmasında öncelik kamu finansman ihtiyacının azaltılması olmuş ve bunun sağlanması için daraltıcı maliye politikası araçlarından biri olan vergi gelirlerinin artırılması yoluna gidilmiştir. Artan vergi gelirleri kayıtlı olan mükelleflerin üzerindeki vergi oranlarının ve vergi kalemlerinin artırılması ile mümkün kılınmıştır. Ayrıca, tüketim vergilerine daha çok ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bütün bunlar düşük gelire sahip kesim üzerindeki vergi yükünün artmasına yol açmıştır. Türkiye ekonomisinde vergi yükünün ağırlığı ücretli ve stopaj yoluyla vergilendirilenler üzerine kaymıştır. Bu kesim içerisinde olanların vergi kaçırma gibi bir şansı bulunmamaktadır. Ücretlilerin vergisi maaşlarını almadan, stopaj yoluyla vergilendirilenlerde ise vergi kaynaktan kesildiğinden vergi kaçırma durumu söz konusu değildir. Vergisini beyan vererek ödeyenler ise vergi kaçırabilmektedir (Şen, 2015: 73).

3.1.5.1. Dolaylı ve Dolaysız Vergi Yapısının Kayıt Dışı İstihdama Etkisi

a. Dolaylı ve Dolaysız Vergi Ayrımı

Vergiler dolaylı ve dolaysız olarak ikiye ayrılmaktadır. Mal ve hizmetlerle iktisadi ve hukuki muameleler üzerinden alınan vergiler dolaylı, gelir ve servet üzerinden alınan vergiler ise dolaysız vergi olarak sınıflandırılmaktadır (Nadaroğlu, 1985: 390).

Dolaysız vergilerin yoğunluğu fazla olan sistemlerde, vergi tekniğine ilişkin olarak, vergilerin tarh edilmesinden tahsil edilmesine kadar geçen süreçte iyi işleyen bir vergi idaresi ve gelişmiş bir belge ve kayıt düzeni gerekmekte, vergi idaresi iyi işlemeyen gelişmekte olan ülkelerde, dolaysız vergilerin tahsil edilmesinde ve bunların denetiminde ortaya çıkan güçlükler, bu ülkeleri dolaylı vergilere yöneltmekte ve böylece kamu giderlerinin finansmanı için gerekli kaynak, ağırlıklı olarak harcamalar üzerinden tahsil edilen vergilerden sağlanmaktadır (Susam ve Oktayer, 2007: 113).

Öte yandan, küreselleşme sonrası devletlerin vergi rekabeti ile sınırlandırılmaları harcama vergileri gibi dolaylı vergiler üzerinde yönelmelerine ve sermaye üzerinden alınan vergiler lehine bir durum oluşmaktadır. Dolaysız vergilere göre harcama vergilerinin payının artması, vergi rekabeti sonucunda vergi yükünün adaletsiz dağıtılması ve hareketli olan faktörlerden hareketsiz faktörler üzerinde bu yükün kaldığını göstermektedir (Şen, 2015: 77).

b. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Vergi Adaleti Açısından Değerlendirilmesi

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı konusunda yapılan incelemeler sonucunda dolaylı ve dolaysız vergilerin, toplam vergiler içindeki payının karşılaştırılması yapılmaktadır. Dolaysız vergiler vergi adaletini sağlamada daha etkilidir. Bunun nedeni, dolaysız vergilerde beyan yöntemi, en az geçim indirimi, ayırma ilkesi, artan oranlı vergi tarifesi, indirim, muafiyet ve istisna gibi uygulamalarla vergi kişiselleştirilmekte ve vergi ile vergi ödeme gücü arasında bir ilişki kurulmaktadır. Dolaylı vergilerde ise, vergileme tekniği bakımından bir ilişki kurmak mümkün değildir. Ayrıca, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi gibi dolaylı vergilerin uygulandığı mal ve hizmetler, düşük gelirlerin bütçesindeki payı, yüksek gelire sahip kişilere göre daha fazla olduğundan vergi yükü asıl olarak düşük ve sabit gelirlilerin üzerinde kalmaktadır. Kişilerin tüketime eğiliminin yüksek, gelir düzeyinin düşük olduğu ülkelerde dolaylı vergilere verilen ağırlık, toplumda vergileme ve gelir dağılımında adaletsizliklere neden olmaktadır (Şen, 2015: 78).

c. Türkiye’de Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Kayıt Dışı İstihdama Etkisi

Türkiye ekonomisindeki vergi sistemi, stopaj yoluyla vergilendirme hariç, gerçek kişilerin gelirlerinin vergilendirilmesinde başarısızdır. Bunun nedeni, vergi sisteminin kayıt dışılığı kavrayacak düzenlemeleri içermemesi, vergi kurallarının yeterli şekilde uygulanmaması ve denetimdeki yetersizlikle beraber, vergisini dürüst şekilde ödeyen mükellef açısından vergi oranlarının yüksek olması, vergi mükelleflerinin çeşitli gerekçelerle veya vergiye karşı gönüllü uyum göstermemeleri ve vergi kurallarına karşı direnç göstermeleri etkili olmuştur (Ak ve Heper, 2008: 282). Gelirin vergilendirilmesinde yaşanan başarısızlık ve diğer ülkelerle yaşanan vergi rekabeti, artan kamu finansman ihtiyacının karşılanmasında tahsilatı kolay olan ve kısa sürede tahsil edilebilen dolaylı vergilerin payının artmasına yol açmıştır. Nitekim, Türkiye ekonomisinde 1980 yılında %37 olan dolaylı vergi payı günümüzde %60’ı geçmiştir. Dolaylı vergilerin payının yüksek olduğu ülke ekonomilerinde, kayıt dışı ekonominin de yüksek çıktığı görülmektedir. Türkiye’deki kayıt dışı ekonominin varlığı, vergi gelirlerinin az toplanmasına neden olmakta, bu durum devletlerin toplanması kolay olan dolaylı vergilerin oranlarını artırmalarına neden olmaktadır. Harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergilerin fazla olması, üretici ve tüketicilerin bir bölümünü çok daha cazip olan kayıt dışı ticari işlemlere yönlentmektedir (Ay ve Talaşlı, 2008: 150-151)

Gelir düzeyi düşük olan kesimlerin gelirleri içinde fazla yer tutan vergi türü dolaylı vergilerdir. Üstelik bu kesimler, satın aldıkları mal ve hizmetler için kendilerinden çok daha iyi durumda olanlarla aynı miktarda vergi ödemektedir. Bütün bunlar, dolaylı vergilerin ağırlığının toplumun alt ve orta gelirli üyeleri üzerinde daha fazla hissedilmesine yol açmaktadır. Böylelikle, vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının artması, ülkede hem vergi hem de gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de dar ve orta gelirli üyelerin bir bölümü, bütçelerinin önemli bir kısmının vergi ve sosyal güvenlik primlerine gitmemesi için ve mevcut refah seviyelerini koruyabilmek adına kayıt dışı çalışmayı tercih edebilmektedir (Şen, 2015: 81).

3.2.TÜRKİYE’DE KADINLARIN KAYIT DIŞI İSTİHDAMI

Bu başlık altında ilk olarak kadının toplumdaki yeri, kadın ve erkek arasındaki eşitliği sağlamaya yönelik yapılan pozitif ayrımcılık düzenlemeleri hakkında bilgi verilerek, pozitif ayrımcılığın, Türkiye’de kadınların kayıt dışı istihdamına yönelik etkisi tablolar yardımıyla incelenecektir.

3.2.1. Kadının Toplumdaki Yeri ve Pozitif Ayrımcılık

Bir toplumda kadın ön planda olmamasına rağmen toplumun ilerlemesinde önemli etkileri görülen üyedir. Yani bir toplumda kadınlar ne kadar etkin ve üretken ise toplum bir o kadar gelişmiştir. Çalışma hayatında kadınların yer alması hem toplumsal hem de ekonomik kalkınma sürecine, insanın ve insan emeğinin özgürleşmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca kadınların çalışması toplumsal statülerinin yükselmesi bakımından da gereklidir (Karabıyık, 2012: 240). Bu çerçevede kadınların istihdamının artması ile hem kadınların yoksulluğu önlenecek hem de haneye giren gelir miktarı artışı yaşanarak daha iyi yaşam standartlarına kavuşulacaktır (Yıldız, 2010: 2).

Türkiye’ye baktığımızda, toplumsal yaşam biçimi büyük ölçüde erkeğin eve gelir getirdiği, erkeğe bağımlı bir aile modeline dayanmaktadır. Fakat, ekonomide yıllardan beridir sık tekrarlanan ekonomik krizler nedeniyle erkeğin işsiz kalması kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca, sadece işsizlik nedeniyle değil, iş kazası, hastalık gibi durumlarda da tek gelir kazanan olan evlerde yoksulluk giderek artan bir sorun haline gelecektir. Günümüzde, tüm dünyada yoksulluk sorunuyla mücadele kapsamında tek kazananlı hane modelini ortadan kaldırarak kadınların da istihdama katılımını sağlamak için çift kazananlı hane modeline geçilmesiyle birlikte, kadınların ev içinde daha çok söz sahibi olma imkanını artıracak hem de hanenin gelir düzeyi yükselecektir. Kadınlar yaratıcılıklarını, becerilerini ve yeteneklerini geliştirerek yoksulluk riskini azaltacaktır. Ayrıca, kadınların istihdam edilmesi ile birlikte ekonomik bağımlılıkları da azalacaktır. Aynı zamanda kadınların karşı karşıya kaldıkları, aile içi şiddet ve taciz, ekonomik şiddet, erken evlenme ve erken doğum gibi konularla baş edebilmelerine yardımcı olacaktır. Fakat görülüyor ki,

kadının istihdamdaki önemine rağmen Türkiye’de kadın istihdamı oldukça düşüktür (Karabıyık, 2012: 241). Devletler bu sorunu çözüme kavuşturmak için kadınların lehine pozitif ayrımcılık uygulamaktadır. Pozitif ayrımcılık kavramı genel olarak “geçmişten gelen etkileri kaldırmak ve toplumdaki fiili eşitsizlikleri gidermek üzere dezavantajlı konumda olan kişiler lehine geliştirilen politika, strateji ve uygulamalardır” (Üstün, 2017: 100). Pozitif ayrımcılık gereğince, kişiler arasında etnik köken, din, dil, ırk gibi farklılıklarından dolayı ayrımcılığa uğrayan kişilerin eğitim, istihdam ve diğer kamusal alanlarda dezavantajlı konumda olmaları nedeniyle onların lehine ayrımcılık yapılarak düzeltilir (Öztaş, 2004). Bu nedenle pozitif ayrımcılık, eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkelerinin meşru başka bir amaç için göz ardı edilmesi anlamını taşır (Akbaş ve Şen, 2013: 168).

Birçok uluslararası sözleşme ayrımcılığın önlenmesinde devletlerin önlemler olarak “pozitif ayrımcılık” uygulamalarına yer vermesini teşvik etmektedir. Bunlardan en önemlisi 1979 tarihli Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)’dır (Üstün, 2017: 107).

CEDAW’ın 3’üncü maddesine göre, “Taraflar Devletler kadınların tam olarak gelişmelerini ve ilerlemelerini sağlamak üzere, erkeklerle eşitlik temeline dayanan insan haklarını ve temel özgürlüklerini güvence altına almak ve kullanmalarını sağlamak amacıyla, mevzuat çıkarmak da dahil her alanda ve özellikle siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerekli her türlü tedbiri alır” ve yine Sözleşmenin 4’üncü maddesine göre, alınan bu geçici tedbirler, ayrımcılık şeklinde görülemez ve bunlar hiçbir şekilde eşitlikçi olmayan veya farklı türden standartların sürdürülmesi sonucunu doğuramaz. Fırsat ve muamele eşitliğini sağlama amacı gerçekleştirildiğinde bu tedbirlerin uygulanmasına son verilir. Ayrıca BM kadın konferansları sonucu alınan Pekin+5 kararları da toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için pozitif ayrımcılığa ve kota uygulamalarına özellikle de kadınların karar alma süreçlerine katılımı açısından dikkat çekmektedir. Bunların yanında, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi de fiili eşitliği sağlamak üzere pozitif eylem kavramına yer vermiştir. Avrupa Temel Haklar Şartı’nın 23’üncü maddesine göre de devletlerin toplumsal eşitliğini sağlamaya yönelik aldığı önlemler eşitlik ilkesine

aykırı yorumlanamaz. Pozitif ayrımcılık, sadece kadınlar için değil; normatif hükümlere rağmen toplumda adaletsiz uygulamalara maruz kalan yaşlılar, özürllüer veya çocuklar için söz konusu olabilir (Üstün, 2017: 108).

Ayrıca, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (1948)'nde “Herkesin çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır” buna ek olarak, “Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerektiğinde başka toplumsal koruma yoluyla desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete sahip olma hakkı vardır(İnsan Hakları Derneği, 1999).

Kamu sektöründe ise zaten kamu görevlilerinin göreve alınmaları ve yükselmeleri kanunlarda belirtilen çeşitli objektif kriterlere göre gerçekleştiğinden bu alana müdahale edilerek pozitif ayrımcılık uygulamalarına yer verilmesi çok daha kolay ve kısa zamanda sonuç doğurabilecek niteliktedir (Yıldız, 2014: 87).

Pozitif ayrımcılığa yönelik yapılan bazı düzenlemeler genel hatlarıyla aşağıda ele alınacaktır. İlk olarak Türkiye’de yapılan düzenlemelere baktığımızda, 1982 Anayasasında mevcut olan normlar genel olarak kadın ve erkek eşitliğini sağlamakla birlikte aynı zamanda fiili olarak eşitliğin gerçekleşmesinin önünü açmaktadır. İçerisinde bulunan eşitliğe ilişkin hükümler, kamu hizmetine girişe yönelik eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağına vurgu yapmaktadır (Özbudun, 2011: 151). Ancak, Türkiye’de cinsiyete yönelik ayrımcılığı yasaklayan bu hükümlerin aksine birçok yönden toplumsal örf ve adetlerin süzgecinde kaldığı (İba, 2016: 9), yani yapılan düzenlemelerin kağıt üzerinde olduğu ancak toplumsal hayata tam olarak enjekte edilememektedir. 1982 Anayasasının 10’uncu maddesinde “ Herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu” düzenlemiş, 2004 yılında 10’uncu maddeye şu ekleme “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” yapılmış ve 2010 yılında “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı yorumlanamaz” hükümleri eklenmiştir (Üstün, 2017: 96).

Fakat kadınların iş hayatına, özel olarak da kamu hizmetine girmesi ve yükselmesine ilişkin somut bir adım atılmamıştır. Türkiye’de uygulanan hükümlere

baktığımızda, kamu hizmetine girme ve yükselmeye ilişkin olarak cinsiyet temelli her türlü ayrımcılığı kesin olarak yasaklamış olduğu görülür. Anayasa'nın 10'uncu maddesinde; herkesin kanun önünde eşit olduğu, devlet organları ve idari makamların bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorunda olduğu, çalışmanın bir hak ve ödev olduğu, her Türk vatandaşının kamu hizmetine girme hakkına sahip olduğu, hizmete alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemeyeceği hükümleri eşitlik ilkesini vurgulamaktadır. Anayasanın 70'inci maddesinde “Memurluğa girişte serbestlik, eşitlik ve görevin gerektirdiği niteliklerden başka şartların aranmayacağı” ilkeleri geçerlidir (Atay, 2016: 864). Bunlara ilave olarak, kamu da doğum izni ve süt izni uygulaması yapılmakta iken, özel sektörde gebelik, doğum ve emzirme nedeniyle işlerini bırakmak zorunda kalmaktalar. Ayrıca çalışabilecek duruma gelince de iş bulamamaktadırlar (Akın,15).

Bir diğer düzenlemeye baktığımızda, cinsiyete dayalı kota uygulamaları Avrupa'da, özellikle de İskandinav ülkelerinde yaygın bir şekilde görülmektedir (Öztañ, 2017: 220). Uygulamalar genellikle kamu sektöründe zorunlu, özel sektörde gönüllülük esasına dayanmaktadır. AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin politikaları ve AAD'nin kota uygulamalarına ilişkin içtihatları bütün AB üyesi ülkeler için yol gösterici olmuştur. Kamu hizmetine girişte ve yükselmeye kota uygulaması özellikle Fransa ve Almanya'da başarılı bir şekilde uygulanmış ve bu uygulamalar Avrupa Adalet Divanı (AAD)'nın içtihatlarıyla uyumlu bir şekilde yorumlanmıştır (Üstün, 2017: 109-110).

Son olarak Fransa ve Almanya'da yapılan bazı düzenlemelere bakacak olursak, Fransa bu konuda ilk kez adım atan ülke konumundadır. 1999 yılında Fransa Anayasasında gerekli düzenlemeleri yaparak, seçime dayalı birim ve pozisyonlarda kadın ve erkek eşit biçimde temsil edilmesinin teşvik edilmesi öngörülmüş ve seçimlerde kadınlar lehine kota getirerek uygulamanın önünü açmıştır. Sadece parlamento konusunda kota koymaya yetinmeyip bunu iş yaşamına da taşıyan Fransa, 2008 yılında Anayasasında bazı değişiklikler yaparak kadın ve erkeklerin mesleki ve sosyal olarak eşit fırsatlara sahip olmasını sağlayacağı öngörülmüştür (Üstün, 2017: 114). Almanya'da ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına

yönelik olarak ilk olarak 1994 yılında Federal Organlarda Rol Dağılımına İlişkin Kanun yürürlüğe girmiş, fakat yetersiz kaldığı için yıllar içerisinde değişiklikler yapılsa da 2015 yılına kadar istenilen sonuç alınamamıştır. 2015 yılında yürürlüğe giren kadın ve erkeklerin özel sektör ve kamu hizmetinde yönetici pozisyonlarında eşit katılımına ilişkin kanun önceki kanunları yenileyerek ve kadınların iş hayatındaki konumunu sağlamlaştırmıştır (Üstün, 2017: 118-121). Buna ilave olarak, Avrupa Topluluğu Anlaşmasına göre; kadın ve erkek arasında eşitlik sağlanmalı, her türlü ayrımcılıkla mücadele, kadın ve erkek için eşit işe eşit ücret politikası uygulamada olduğu bilinmektedir. Fakat görülüyor ki, Avrupa’da kadınlar erkeklere göre daha düşük ücret, kariyer açısından erkeklerin gerisinde ve son olarak istihdamı erkeklere göre düşüktür (T.C. BAŞBAKANLIK AVRUPA BİRLİĞİ GENEL SEKRETERLİĞİ, 2011: 14-58).

3.2.2. İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranlarında Ülkeler Arası Karşılaştırma

Kayıt dışı istihdam sorunu sadece Türkiye’de değil küresel çapta bir iktisadi sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye kadın-erkek eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Kayıt dışı istihdam konusundaki eşitsizliğin yanında istihdam oranı, işgücüne katılım oranı ve işsiz kalan kişilerin oranında da kadınların oranı daha yüksektir. Nitekim bu durum Tablo 3.9.’deki verilerden net olarak görülebilmektedir (DİSK, 2020: 3).

Tablo 3.9: Ülkelere göre İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranları (%)

Ülkeler/2018	İşgücüne Katılım Oranı		İstihdam Oranı		İşsizlik Oranı	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Türkiye	34,2	72,7	29,4	65,7	13,9	9,5
İtalya	41,1	59,4	36,3	53,6	11,8	9,7
Yunanistan	44,3,	60	33,6	50,8	24,2	15,4
Meksika	45,3	77,4	42	74,9	3,4	3,2
Güney Afrika	48,4	62,3	34,4	46,7	29	25,1
Fransa	51,8	60,5	47,2	55,2	8,7	8,7
AB	52,4	64,9	48,7	60,6	7,1	6,6
OECD	52,5	69	49,6	65,5	5,4	5,2
İspanya	53,1	54,6	44	55,7	17	13,7
Portekiz	54,5	64,4	50,4	60,2	7,4	6,6
Macaristan	55,1	70,3	52,9	67,9	4	3,5
Almanya	55,9	66,8	54,3	64,3	2,9	3,8

Kaynak: OECD.

Tablo 3.9'e bakıldığında Türkiye'de erkeklerin işgücüne katılım oranının diğer ülkelere göre bir hayli yüksek olmakla birlikte, kadınların işgücüne katılım oranının düşük olduğu göze çarpmaktadır. Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinin ortalamasına baktığımızda kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarının %50'den fazla olduğu görülmektedir. OECD ülkelerinde erkeklerin işgücüne katılım oranı %69 iken kadınların işgücüne katılım oranı %52,5 olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı şekilde, Avrupa Birliğine üye ülkelerde erkeklerin işgücüne katılım oranı %64,9 iken, kadınlarda bu oranın %52,4 olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye ile aynı demografik ve ekonomik özelliklere sahip olan ülkelere baktığımızda, kadınların işgücüne katılım oranının İtalya'da %41,1, Yunanistan'da %44,3 ve İspanya'da %53,1 olduğu görülmektedir. Ayrıca gelişmişlik bakımından Türkiye'nin gerisinde olan Macaristan'da bu oran %55,1'dir.

İstihdam edilenlerin oranları karşılaştırıldığında yine aynı şekilde Türkiye’de kadın ve erkeklerin istihdam edilme oranları arasında büyük bir eşitsizlik olduğu göze çarpmaktadır. Kadınların istihdam oranı Türkiye’de %29,4 iken erkeklerde bu oran %65,7 olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ile aynı özelliklere sahip olan ve yıllarca ekonomik krizle boğuşan Yunanistan’da kadınların istihdam oranı Türkiye’den fazladır. Tablo 3.9.’den işsizlik oranlarına baktığımızda sadece Türkiye’nin sıralamasında bir değişiklik olduğu olmuştur. Diğer konularda ilk sıralarda yer alan Türkiye ekonomisi işsizlik oranı sıralamasında dördüncü sırada yer almıştır.

3.2.3. Çocuklara ve Muhtaç Yetişkinlere Bakmak için İşinden Ayrılan Kişilerin Karşılaştırılması

Türkiye’de kadınlara biçilen toplumsal rollerin birincisi ev işleri ve bakım sorumluluğudur. Bu toplumsal roller için kadınların sorumluluklarının yükünü hafifletecek düzenlemeler yapılmadığı için birçok kadın iş hayatına başlayamamaktadır. Resmi olan verilere göre çocuklarına veya bakıma muhtaç aile büyüklerine bakmak için işinden ayrılmak zorunda kalan kadın sayısı her geçen gün artmaktadır. Tablo 3.10.’den bu konudaki verilere baktığımızda, sadece 2014 yılında 465000 kadının zorunlu nedenler yüzünden işinden ayrılmış olduğu görülmektedir. Bu sayı 2019 yılına gelindiğinde 29000 kişi artarak 494000’e yükselmiştir. Aynı sebeplerle işinden ayrılan erkeklerin sayısına baktığımızda bu oran kadınların yalnızca %3’ü kadardır. Görüldüğü üzere bu konuda kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik açısından derin bir çukur vardır (DİSK, 2020: 4).

Tablo 3.10: Yıllara göre İşinden Zorunlu Nedenlerle Ayrılan Kadın ve Erkeklerin Karşılaştırılması

Yıllar	Kadın	Erkek
2014	465000	14000
2015	453000	19000
2016	451000	8000
2017	499000	13000
2018	499000	17000
2019	494000	14000

Kaynak: TÜİK ve DİSK Mart 2020 Raporu.

Ev işleri ve bakım nedeniyle işinden ayrılmak zorunda kalan kadınların sayısına ilave olarak hiçbir biçimde iş hayatına katılmamış kadınların sayısı da giderek yükselmektedir. 2014 yılında 11.675.000 kadının ev işleriyle meşgul olduğu için iş hayatına katılmadığı belirtilmiştir. Bu sayı 2016 yılına kadar giderek azalmış fakat 2017-2019 yılları arasında artış eğilimine girmiştir. 2019 yılına gelindiğinde bu sayı 11.741.000'e ulaşmıştır. Ayrıca 2014-2019 yılları arasında çeşitli nedenlerle çalışma hayatına katılmayan kadın sayısı 20.160.000 kişiden 20.691.000 kişiye çıkmıştır.

Tablo 3.11: 2014-2019 arası İşgücüne Dahil Olamayan Kadınların Sayısı

Yıllar	Çeşitli Nedenlerle İşgücüne Dahil Olamayan Kadınların Sayısı	İşgücüne Dahil Olamayan Kadınların Sayısı
2014	11.675.000	20.160.000
2015	11.438.000	20.155.000
2016	11.045.000	20.089.000
2017	11.160.000	20.112.000
2018	11.188.000	20.292.000
2019	11.741.000	20.691.000

Kaynak: TÜİK ve DİSK Mart 2020 Raporu.

3.2.4. Kadınlar ve Erkeklerin İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranlarının Karşılaştırılması

Türkiye’de işsizlik oranı giderek artan bir eğilime sahiptir. İşsizlik oranındaki bu artış en çok kadınları etkilemektedir. Kadınların çoğu işgücüne katılamamakta ve katılanların birçoğu da işsiz kalmaktadır. 2014 yılı itibariyle kadınların işsizlik oranı %13, işsiz kadın sayısı ise 1.151.000 olarak hesaplanmıştır. Ancak 2019 yılına gelindiğinde bu oran %16,6 ya yükselmiş ve işsiz kadın sayısı 1.755.000’e çıkmıştır. Tablo 3.12’de yer alan yıllık verilerden hareketle işgücüne katılım oranı, istihdam oranı ve işsizlik oranı açısından kadınlar ile erkekler arasında önemli ölçüde bir eşitsizlik olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 3.12: 2014-2019 Yılları Arasında Kadın ve Erkeklerin İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranları (%)

Yıllar	İşgücüne Katılım Oranları		İstihdam Oranları		İşsizlik Oranları	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
2014	30,5	71	26,6	64,2	13	9,7
2015	31,6	71,3	27,5	64,6	13	9,4
2016	32,7	71,9	27,5	64,6	16	10,2
2017	33,8	72,1	29,3	65,8	13,4	8,8
2018	34,1	72,4	29,1	64,3	14,7	11,2
2019	33,9	71,6	28,3	63,3	16,6	11,7

Kaynak: TÜİK ve DİSK Mart 2020 Raporu.

Türkiye’de istihdamda yaşanan olumsuzluklardan ve işsizlikten en çok genç kadınlar etkilenmektedir. Özellikle, 15-24 yaş arası genç kadınların istihdama katılım oranı %21,4 iken genç erkeklerin istihdama katılım oranı %43,9’dur. Özetle her 10 genç kadından sadece 2’si, her genç erkekten de 4’ü iş hayatına girebilmektedir. İşsizliğe bakacak olursak, her 10 genç kadından 3’ü işsizdir ve bu oran her yıl giderek yükselmeye devam etmektedir.

Tablo 3.13: 2014-2019 Yılları Arasında 15-24 Yaş Arasında Kadın-Erkek İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranları (%)

Yıllar	İşgücüne Katılım Oranları		İstihdam Oranları		İşsizlik Oranları	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
2014	28,1	52,1	21,6	42,7	23,2	18,1
2015	29,4	52,7	23	43,4	21,7	17,7
2016	30,4	53,6	21,7	43,3	28,6	19,2
2017	31,1	53,6	23,3	44,9	25	16,2
2018	31	55,7	22,4	43,9	27,7	21,3
2019	31	54,9	21,4	43,4	30,9	21

Kaynak: TÜİK ve DİSK Mart 2020 Raporu.

Tablo 3.13'te görüldüğü üzere genç kadınların işgücüne katılım oranında da kadın-erkek arasında fark değişmemektedir. İstihdam ve işsizlik ile ilgili bir sorun ortaya çıktığı zaman Türkiye'de erkeklere göre kadınların daha çok işsiz kaldığı görülmektedir. İstihdam oranları da aynı şekildedir. İstihdam oranlarına baktığımızda kadınların istihdam oranı %0,2 azalmış, erkeklerin istihdam oranı ise %0,7 artmıştır. İşsizlik oranlarına baktığımızda kadınların işsizlik oranı %23,2'den %30,9'a yükselirken erkeklerde bu oran kadınların 2014 yılındaki işsizlik oranından bile düşüktür.

3.2.5. Kadınların Çalışma Hayatını Etkileyen Faktörler

Kadınların çalışmasını etkileyen en önemli unsur eğitim düzeyidir. Çünkü kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım ve istihdam edilme oranı yükselmektedir. Erkeklerin istihdam edilmesinde eğitim düzeyi etkili değilken kadınların istihdamında etkilidir. Tablo 3.14'te 2019 yılı itibariyle eğitim düzeyine göre kadın ve erkeklerde işsizlik, istihdam ve işgücüne katılım oranları gösterilmektedir. Buna göre ilköğretim mezunu kadınların istihdama katılma oranı %26,5 iken, yükseköğretim mezunu kadınların istihdama katılma oranı %57,7 düzeyindedir. Erkeklerde ise bu oran pek değişmemektedir. Fakat aynı etki işsizlik

oranında görülmemiştir. Eğitim düzeyine bakıldığında kadınların işsizlik oranı %18-%22 arasında değişmekte iken, erkeklerin eğitim düzeyinde bir yükselme yaşandıkça işsizlik oranı düşmektedir. Eğitim düzeyine göre işsizlik oranlarına bakıldığında kadınların işsizlik oranının erkeklere göre iki kat fazla olduğu görülmektedir. Bu durum eğitim düzeyinde yükselme olsa bile kadınların erkeklere göre iş hayatında yaşanan cinsiyete dayanan ayrımcı politikalardan etkilenerek işsiz kaldığını göstermektedir (DİSK, 2020: 7). Kadınların çalışmasını etkileyen diğer unsurlar ise şöyledir; medeni durum, yaş, yerleşim yerinin işyerine olan uzaklığı, eşin eğitimi ve benzeri faktörlerden oluşmaktadır (Kızılgöl, 2012: 89-91).

Tablo 3.14: Eğitim Düzeyine göre Kadın ve Erkek Arasındaki İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranları (%)

Kasım 2019	İşgücüne katılım oranı		İstihdam oranı		İşsizlik Oranı	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
İlkokul	34,1	93,8	26,5	78,2	22,2	16,6
Lise	30,9	70,1	23,5	61,3	24	12,6
Yükseköğretim	70,5	86	57,7	78,2	18,2	9

Kaynak: TÜİK ve DİSK Mart 2020 Raporu.

3.2.6. Kadınların Kayıt Dışı İstihdamı

Kadınların iş hayatında karşılaştıkları en büyük sorun kayıt dışı olarak istihdam edilmeleridir. İstihdam edilen kadınların oranı %41,3 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu oran çalışan her 1000 kadından 413'ünün kayıt dışı olarak çalıştırılmakta olduğu anlamına gelmektedir. Sektörel bazda bakıldığında kayıt dışı istihdam edilen kadınların ücretsiz aile işçisi olarak ve kendi nam ve hesabına çalışan kadınlar olduğu görülmektedir. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların %94,1'i ve kendi nam ve hesabına çalışmakta olan kadınların %80,8'i kayıt dışıdır (TÜİK). Ücretli veya günlük yevmiyeli çalışan kadınlarda kayıt dışı istihdam oranı düşmektedir. Ücretli olarak çalışanların kayıt dışı istihdam oranı %17,3 iken, bu oran kadınlarda %19,4 ve erkeklerde %16,3'dür.

Tablo 3.15: Toplam İstihdam İçerisindeki ve Ücretli ve Yevmiyeli Olarak Çalışanlarda Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)

Kasım 2019	Toplam istihdam içerisindeki kayıt dışı istihdam oranı	Ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanlarda kayıt dışı istihdam oranı
Kadın	41,3	19,4
Erkek	30,3	16,3
Toplam	33,8	17,3

Kaynak: TÜİK ve DİSK Mart 2020 Raporu.

Tablo 3.16: 2014-2019 Arasında Kadınlar ve Erkeklerin Tarım Sektörü ve Tarım Dışı Sektörde Kayıt Dışı İstihdam Oranı Karşılaştırılması (%)

Yıllar	Tarım Sektörü			Tarım Dışı Sektörü		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
2014	94,4	71,8	82,3	25,9	21,1	22,3
2015	94,0	70,2	81,2	24,1	20,2	21,2
2016	94,3	72,2	82,1	24,2	20,8	21,7
2017	94,2	74,4	83,3	24,9	21,0	22,1
2018	90,9	76,2	82,7	24,9	21,2	22,3
2019	95,7	79,5	86,6	24,2	22,4	23,0

Kaynak: TÜİK ve DİSK Mart 2020 Raporu.

Tablo 3.16’da 2014-2019 yılları arası dönemde tarım sektörü ile tarım dışı sektörler kadın-erkek ayrımı yapılarak karşılaştırılmıştır. Tarım sektöründe kayıt dışı istihdam edilenler içerisinde kadınların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Tarım dışı sektörlerde ise kadın ve erkeklerin kayıt dışı istihdam oranları birbirine daha yakın gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe kadınların kayıt dışı istihdam oranı 2014 yılından 2018 yılına kadar azalma eğilimi içerisinde iken 2019 yılında 4,8 oranında bir artış yaşanmıştır. Erkeklerde ise tarım sektöründeki kayıt dışı istihdam oranı 2014 yılı itibariyle %71,8 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında bir düşüş yaşansa da 2016-2019 yılları arasında erkeklerde tarım sektöründe artış eğilimi görülmektedir.

Tarım dışı sektörlerde kadınların kayıt dışı istihdam oranı 2014 yılında %25,9 iken 2019 yılında bir düşüş meydana gelerek %24,2 olmuştur. Erkeklerin tarım dışı sektörde kayıt dışı istihdam oranına baktığımızda ise 2014 yılında %21,1 olan oran 2019 yılında gelindiğinde bir artış yaşanarak %22,4 e yükselmiştir. Sektörlerin gelişmişliği göz önüne alındığında tarım sektörünün olduğu bölgelerde kadınların kayıt dışı istihdam oranı yüksek, gelişmişlik düzeyi yüksek olan sanayi ve hizmetler sektörlerinde kadınların kayıt dışı istihdam oranı erkeklere göre çok olmasa da düşük oranda gerçekleşmiştir.

Kadınların çoğu hem haftalık 45 saatten fazla çalıştırılmakta hem de kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir. Çalışma süresi bakımından haftalık 45 saatten fazla süre çalıştırılan kadınların sayısı gibi bu kadınların kayıt dışı olarak istihdam edilme oranları da giderek yükselmektedir.

Tablo 3.17: 2014-2019 Yılları Arasında Kadınların Haftalık Olarak Çalışma Süreleri ve Kayıt Dışı İstihdam Miktarı

Haftalık olarak çalışma süresi 45 saatten fazla çalıştırılan kadınların sayısı			
Yıllar	Toplam	Kayıtlı olarak	Kayıt Dışı olarak
2014	2.602.000	1.651.000	951.000
2015	3.074.000	1.902.000	1.172.000
2016	2.899.000	1.941.000	958.000
2017	3.099.000	2.073.000	1.026.000
2018	2.866.000	1.916.000	950.000
2019	2.932.000	1.923.000	1.009.000

Kaynak: TÜİK ve DİSK Mart 2020 Raporu.

Tablo 3.17’de görüldüğü gibi 2014-2019 yılları arasında haftalık olarak 45 saatten fazla çalışan kadınların sayısında 330.000 gibi büyük bir artış yaşanmıştır. 2014 yılında kayıt dışı olarak 45 saatten fazla çalışan kadın sayısı 951.000 iken, 5-6 yıl gibi bir sürede bu sayı 54.000 artarak 1.009.000 olmuştur. 2014 yılında 45 saatten fazla çalıştırılan kadınların yaklaşık %36,5’u kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir. Bu oran 2019 yılına gelindiğinde %34,4’e düşmüş olsa da kayıt dışı istihdam edilen

kişi sayısının artması hem kişiler açısından hem de devlet açısından olumsuz bir durum olduğu bilinmektedir.

Kadın istihdamının artırılmasına yönelik uygulamaya konulan işgücü politikalarının kadınlara geçici istihdam olanakları yaratmasına rağmen uzun dönemde kadınların işsiz kalması riskini arttırmakta olduğu değinilmesi gereken bir başka konudur. Kasım 2019’da 2.596.000 kadının geçici olarak çalıştığı işin bitmesi ile birlikte işsiz kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca çalışan kadınların geçici olarak çalıştırıldığı işyerinde kadın işçilerin neredeyse yarısının kayıt dışı olarak istihdam edildiği görülmektedir. Ücretli/yevmiyeli/maaşlı olarak sürekli işlerde çalışan kadınların ise yüksek oranlarda kayıtlı olarak çalıştırıldığı görülmektedir. Bu kadınların sürekli ve tam zamanlı olarak istihdam edilmesinin kadınların bir güvencesi olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 3.18: Sürekli ve Geçici Olarak Çalıştırılan Kadınların Kayıt Dışı İstihdam Oranları(%)

Kasım 2019	Kayıtlı olarak	Kayıt dışı olarak
Sürekli	83,6	16,4
Geçici	54,7	45,3

Kaynak: TÜİK ve DİSK Mart 2020 Raporu.

3.2.7. Aldıkları Ücret Bakımından Kadınlar ve Erkeklerin Karşılaştırılması

Kadınlar, erkeklerle aynı iş kolunda çalışmasına rağmen farklı ücretler alması sonucu cinsiyete dayalı ücretlerde bir açık meydana gelmektedir. Cinsiyete dayanan ücret açığını oluşturan faktörlerin başında erkek egemen toplumsal bir yapı ve bu toplum yapısının varlığını şekillendiren bir iş hayatı gelmektedir. Bunlara ilave olarak, çalışılan sektörler, çalışma şekilleri (yarı-zamanlı, tam zamanlı, sürekli, geçici), kadınların istihdam oranları, sosyal devlet uygulaması, çalışan kadınların anne olma durumu, eğitim düzeyleri ve benzeri faktörler de etkilidir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yapılan çalışmaya göre cinsiyete dayanan ücret açıklarının dünya ortalaması %21,4 iken, Türkiye’de %12

olarak çıkmıştır. Bu bilgiye göre ülkemizde kadınlar erkeklere göre %12 daha az gelir elde etmektedir. Fakat çalışan bir kadının anne olması durumunda bu ücret açığı giderek artmaktadır. Ayrıca ülkemizde anne olmuş çalışan kadınlar da bu oran %30 ile ilk sırada yer almaktadır. Başka bir deyişle, Türkiye’de anne olan kadınlar, anne olmayan kadınlara kıyasla %30 daha az ücret kazanmaktadır (ILO, 2012; DİSK, 2020). 2018 yılında Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan bir çalışmaya göre Türkiye’de kadın ve erkekler arasında yapılan ücret farkı %8 olarak elde edilmiştir. Yani, Türkiye’de kadınlar erkeklere göre %8 daha az ücret kazanmaktadır.

Bu konuyla benzer bir başka konu da eğitim düzeylerine göre kadınlar ile erkeklerin ücret açığıdır. Kadın ve erkek arasında ücret açığı %30,6 oran ile en fazla meslek lisesinde görülmektedir. Bir başka deyişle, meslek lisesi okuyan kadınlar, meslek lisesi okuyan erkeklere kıyasla %30 daha az ücret elde etmektedir. Bu oran en düşük olarak lise okuyan kadınlar ve erkekler arasında gerçekleşmiştir (Tablo 3.19.).

Tablo 3.19: Kadın-Erkek Eğitim Düzeyine göre Ücrette Yaşanan Farklılaşmaların Oranları (%)

2018	Oranlar
Meslek Lisesi	30,6
İlkokul ve daha alt düzey	20,5
Yükseköğretim ve üst düzeyi	20,4
İlköğretim-Ortaokul	16,9
Lise	14,3
Toplam	8,1

Kaynak: TÜİK ve DİSK Mart 2020 Raporu.

3.2.8. Kadınların Kayıt Dışı İstihdamının Vergi Gelirine Etkisinin Hesaplanması

Türkiye’de bir işçinin aylık olarak kazanabileceği en düşük ücret miktarı asgari ücret olarak tanımlayabiliriz. Her yıl olduğu gibi asgari ücrete 2021 yılında zam yapılmıştır. Bu zamlı artış tablo üzerinden açıklanabilir. Bir işçi kayıtlı olarak istihdam edildiği zaman Sosyal Güvenlik Kurumu’nun sadece bir kişiden elde edeceği gelir yıllık olarak 12.666,72 TL, işsizlik sigortası primi olarak elde edeceği gelir yıllık olarak 1287,96 TL ve son olarak devletin elde edeceği yıllık vergi geliri 2579,64 TL olarak hesaplanmaktadır. Görüldüğü üzere bu gelirleri sadece bir işçinin kayıtlı olarak çalıştığı vakit devlet kamu geliri olarak elde edebilecektir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan Mart 2021 Haber Bültenine göre ülkemizde istihdam edilen kadınların sayısı 8.771.000’dir. Bu bilgiler ve daha önceki tablolarda verilen kadınların kayıt dışı istihdam oranı %41,3 olduğu bilgisi doğrultusunda Türkiye’de yaklaşık 3.600.000 kadının kayıt dışı istihdam edildiği tahmin edilmektedir. Böylece kayıt dışı istihdam edilen kadınların yıllık olarak gelir vergisine etkisi yaklaşık olarak bulunabilecektir.

Tablo 3.20: 2021 Yılı İtibariyle Net Asgari Ücret Hesabı ve Devletin Bir Çalışan Kişiden Elde Edeceği Gelir Miktarı (Aylık)

BRÜT ASGARİ ÜCRET	3577,50 TL
SGK PRİMİ %14	500,85 TL
İŞSİZLİK SİGORTASI PRİMİ %1	35,78 TL
GELİR VERGİSİ %15	187,82 TL
ASGARİ GEÇİM İNDİRİMİ	268,31 TL
DAMGA VERGİSİ %0,759	27,15 TL
KESİNTİLER TOPLAMI	751,60 TL
NET ASGARİ ÜCRET	2825,90 TL

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

Tablo 3.21: Bir İşçinin İşverene Maliyeti (Aylık)

BRÜT ASGARİ ÜCRET	3577,50 TL
SGK PRİMİ İŞVEREN PAYI %15,5	554,51 TL
İŞVEREN İŞSİZLİK SİGORTA PRİMİ %2	71,55 TL
İŞVERENE TOPLAM MALİYETİ	4203,56 TL

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

- SGK'nın yıllık olarak elde edebileceği kamu geliri $12.666,72 * 3.600.000 = 45$ milyar 600 milyon 192 bin TL,

- İşsizlik sigortası primi olarak toplanabilecek kamu geliri $1287,96 * 3.600.000 = 4$ milyar 636 milyon 656 bin TL,

- Devletin gelir vergisi ve damga vergisi sonucu elde edebileceği kamu geliri $2579,64 * 3.600.000 = 9$ milyar 286 milyon 704 bin TL'dir.

-VGK = (TKİ - KKİ) * DKBVG,

-TKİ = Toplam Kadın İstihdamı,

- VGK = Vergi Geliri Kaybı,

- KKİ = Kayıtlı Kadın İstihdamı,

- DKVG = Devletin Kişi Başına Vergi Geliri.

Görüldüğü üzere kayıt dışı olarak istihdam edilen kadın işçiler sonucu devletin kasasına girebilecek 59 milyar 523 milyon 552 bin TL kayıt dışı ekonomi içerisinde kalarak 2021 yılı içerisinde devletin kasasına giremeyecektir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu bilgiler sadece hem kayıt dışı kadın istihdamı sonucu elde edilemeyecek kamu geliri hem de tahmini bir değerdir. Kayıt dışı olarak çalışan kadın istihdamı tam olarak bilinmemekle birlikte kayıt dışı kadın istihdamına diğer kayıt dışı olarak çalışan erkekler de eklendiği zaman devletin gelir kaybı yıllık olarak çok fazla olabilecektir.

Bu formül TÜİK tarafından yayınlanan verilere göre hesaplandığında kadınların kayıt dışı olarak istihdam edilmesi sonucu devletin tahmini olarak ne kadar vergi geliri kaybı yaşadığını göstermektedir

Kutbay (2018: 177) çalışmasına benzer bir hesaplama tekniği kullanarak 2021 yılı verileri ile $16.534,32 * (8.771.000 - 5.171.000) = 59.553.552.000$ TL olarak kadınların kayıt dışı istihdamı sonucu devletin vergi geliri kaybını hesapladık.

Görüldüğü üzere kayıt dışı olarak istihdam edilen kadın işçiler sonucu devletin kasasına girebilecek 59 milyar 523 milyon 552 bin TL kayıt dışı ekonomi içerisinde kalarak 2021 yılı içerisinde devletin kasasına giremeyecektir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu bilgiler sadece hem kayıt dışı kadın istihdamı sonucu elde edilemeyecek kamu geliri hem de tahmini bir değerdir. Kayıt dışı olarak çalışan kadın istihdamı tam olarak bilinmemekle birlikte kayıt dışı kadın istihdamına diğer kayıt dışı olarak çalışan erkekler de eklendiği zaman devletin gelir kaybı yıllık olarak çok fazla olabilecektir.

SONUÇ

Genel olarak baktığımızda, Türkiye ekonomisinde kayıt dışı istihdamın görüldüğü birçok sektör bulunmakla birlikte tarım sektöründe denetimlerin daha zor olması sebebiyle gözle görülür derecede kayıt dışı istihdam oranı yüksektir. Buna ilave olarak, Türkiye ekonomisinde birçok sektör içerisinde kadınların kayıt dışı olarak istihdam edildiği görülürken, tarım sektöründe bu oranın daha çok olduğu görülmektedir. Bu fazlalığın ekonomik, mali, siyasi ve benzeri birçok neden bulunmaktadır. Bazı nedenlerden bahsedecek olursak, bunların başında ailenin yanında ücretsiz işçi olarak çalışılması, günlük yevmiye usulü ile çalışılması, gelir kaybetme korkusu sebebiyle kayıt dışı olarak istihdam edilmeye mecbur kalması, geçim sıkıntısı yaşamamak için kayıt dışı olarak istihdam edilmeyi kabul etmek gibi sıralayabiliriz.

Kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam olguları birbirleriyle bağlantılıdır. Bunlarda meydana gelebilecek bir artış ekonomiyi etkileyecektir. Çünkü elde edilen gelir veya kazançlardan devletin kişilere ve firmalara yüklediği mali yükümlülüklerden biri olan Anayasanın 73.maddesinde belirtildiği üzere “Herkes mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür” hükmü bulunmaktadır. Fakat kişiler ve/veya firmalar bu mali yükümlülükleri yerine getirmediğinde devletin normalde elde edebileceği vergi gelirlerinde bir azalma meydana gelecek ve bu azalma sonucunda bazı kamu hizmetlerinde azalmalar ve aksamalar meydana gelecektir. Özetleyecek olursak, kişilerin ya da firmaların kayıt dışı faaliyet yürütmesi, devlet başta olmak üzere mali yükümlülüklerini gerçekleştiren kişilere ekstra mali yük getirecektir.

Ayrıca, bu çalışma ile kadınların kayıt dışı olarak istihdam edilmesi sonucunda devletin vergi gelirlerindeki azalmaya ışık tutulmak istenmektedir. Elde edilen sonuçlara göre toplam kadın istihdamı içerisinde kayıtlı olarak istihdam edilen kadınların sayısı ne kadar yüksek olursa devletin vergi geliri kaybı mutlak olarak o kadar azalacaktır. Tam tersi olarak toplam kadın istihdamı içerisindeki kayıtlı olarak istihdam edilen kadın sayısı ne kadar düşük olursa devletin vergi geliri kaybı da mutlak olarak o kadar artacaktır.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan verilerden görülmektedir ki, Türkiye ekonomisinde kadınların toplam istihdamı 8 milyon 771 bindir ve bunlar içerisinde 3 milyon 600 bine yakın kadın kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir. Kısaca, Türkiye ekonomisinde kadınların kayıt dışı olarak istihdam edilmesi azaldığında ekonomiye kazandırılacak vergi geliri bir o kadar artacaktır.

Türkiye ekonomisinde kadınların kayıt dışı olarak istihdam edilmesi sonucunda 2021 yılı içerisinde vergi gelirlerinde tahmini olarak 59 milyar TL'den daha fazla bir kayıp yaşanabilecektir. Bu sadece kadınların kayıt dışı olarak istihdam edilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Buna erkeklerin, çocukların veya diğer kesimlerinde belli oranlardaki kayıt dışı olarak istihdamı ilave edildiğinde vergi geliri kaybı mutlak olarak yükselmiş olacaktır. Bu vergi geliri kayıplarının sadece 2021 yılı için hesaplandığını dikkate alarak geçmiş yıllara dönük bir değerlendirme yapıldığında Türkiye ekonomisinin elde edemediği kamu gelirinin 2020 yılı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla düzeyini aşmış olabileceği ifade edilebilir.

Kayıt dışı istihdamın işsizlik ve yoksulluk olgusu ile ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ortaya konulan politikaların ve uygulamaların öncelikle işsizlik ve yoksulluk ile mücadele kapsamında olması ve bu politikaların uzun vadede benimsenmesi gerekmektedir. Kayıt dışı istihdam sonucunda devletin vergi gelir kaybı oluşmaktadır. Bunu önlemek için ilgili kamu kurumlarının koordineli bir şekilde uygulamalar geliştirmesi ve uygulanması, verileri ortak platformda uyumlaştırması, denetimleri sıklaştırması gereklidir. Sık sık vergi affı yasası çıkarılmasından dolayı oluşturulduğu düşünülen vergi adaleti ve vergi bilinci kavramları olumsuz etkilenmekte, vergi mükellef ve sorumluları vergi ödemek konusundaki ciddiyetten uzaklaşmaktadır. Daha etkin bir vergi sistemi oluşturulması amacıyla vergi affı yasası çıkarılmamalı, af beklentisi ortadan kaldırılmalı, vergi oranları düşürülmeli; vergi ile alakalı iş ve işlemlerde bürokrasi ve kırtasiyecilik azaltılmalı, teknik ve teknolojik olanaklardan yararlanılmalıdır.

Türkiye’de çalışan ve çalıştıran kesimin üzerinde hem hukuki hem de maddi yükümlülüklerin fazla olması kayıt dışı istihdama yönelimi arttırmaktadır. Bu yönelimi azaltabilmek için işveren ve işçi üzerindeki maddi yükümlülükler azaltılmalı, cezaların caydırıcılığı ve etkinliğinin sağlanması için adaletli bir sistem oluşturulmalıdır. Yıllar itibarıyla verilere bakacak olursak tarım sektörü kayıt dışı istihdamın en yaygın olduğu sektör olmuştur. Bunun sebeplerinden birisi, tarım sektöründe çalışanların aile işçisi veya günlük yevmiye sistemi ile çalıştırılmasıdır. Diğer bir sebep ise tarımda denetim olanaklarının zor olmasından kaynaklanmaktadır. Tarımda kayıt dışılığı azaltmak için teşvik politikaları uygulanmalı, merkezi ve yerel yönetimlerin birlikte koordineli, planlı ve etkin bir denetim mekanizması oluşturması gerekmektedir.

Türkiye’de kayıt dışı istihdam içerisinde kadınların oranının yüksek olduğu, kadınların işgücüne katılım oranının ve istihdam oranının erkeklere kıyasla daha az olduğunu ortaya koymuştuk. Bu sebeple kadınların eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve buna bağlı olarak işgücü niteliklerinin artırılması, kadınlara yönelik yeni istihdam alanlarının yaratılarak yatırımların artırılması, tüm sektörlerde çalışma şartları kadınlara yönelik düzenlenmeli, aile içi sorumlulukların yalnızca kadının sorumluluğu olmadığı bilincinin aşılması gerekmektedir.

Pozitif ayrımcılık konusuna gelecek olursak, Avrupa ülkeleri toplumsal eşitliğin sağlanmasında, Türkiye’den daha iyi durumdadır. Yapılan kanuni düzenlemeler fiili eşitliğin sağlanması için önemli adım niteliğindedir. Bu adımların en önemli özelliği toplumsal cinsiyet eşitliğinin kanun koyucu ve idareciler tarafından da bir gereklilik olarak benimsenmesidir. Örneğin, Fransa’da yapılan pozitif ayrımcılık düzenlemeleri, idareler arasında gerçekleştirilen çok kapsamlı görüşmeler ve çalışmalar sonucunda oluşturulmuştur. Aynı şekilde Almanya süreç içerisinde birçok düzenleme yapmış ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada etkili bir yol aramış ve son olarak bunun için ayrıntılı bir düzenleme çıkararak eşitliğin sağlanmasında büyük adım atmıştır. İki ülke de bu konuya önem vermiş ve hedeflerine büyük ölçüde ulaşmıştır.

Türkiye’de pozitif ayrımcılık uygulamalarının etkili olmadığı görülmektedir. Pozitif ayrımcılığı daha etkili kılmak için devletin yapması gereken bazı politikalar şunlardır; kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık uygulaması olarak kota uygulamasının

yaygınlaştırması, kamu ve özel sektörlerde doğum izni, emzirme ve gebelik izinlerinin daha esnek hale getirilmesi, eşit şartlarda çalışan kişilere eşit ücret verilmesi gibi uygulamalar yapılarak kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık sağlanabilir. Bunlara ek olarak, kadınların iş sağlığı ve güvenliği bakımından özel riskler göz önünde tutularak çocuk bakım izinlerinin herhangi bir hak kaybına ya da yarı zamanlı çalışma dayatması olmaksızın uygulanması, erkeklere de çocuk bakımında eşit hak ve sorumluluklar verilmeli, kadın ya da erkek olmasına bakılmaksızın en az 50 işçi istihdam eden kamu veya özel sektörde tüm işyerlerinde ücretsiz, nitelikli kreş ve bakımevleri açılmasının zorunlu olması, kadının ve bebeğin sağlığının desteklenmesi, sosyal olanakların yaygınlaştırılması, tam zamanlı ve tam güvenceli istihdam olanaklarını sağlayacak biçimde yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Sonuç olarak geçmişten bu yana kadınlar toplumun en önemli üyeleridir. Kadınların desteklenmesi ile üretkenliklerinin artması toplumun gelişmesi açısından zaruri bir ihtiyaçtır.

KAYNAKÇA

1.Kitaplar

Altuğ, Osman (1999). Kayıt Dışı Ekonomi. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Atay, Ender Ethem (2016). İdare Hukuku. Turhan Yayınları.

Ataay, Faruk (2006). Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması, Türkiye’de Kamu Reformu Üzerine İncelemeler. Ankara: De ki Yayınevi.

Aydemir, Şinasi (1994). KOBİ'ler ve Kayıt Dışı Ekonomi. Ankara: TOSYÖV Yayınları.

Boratav, Korkut (2005). Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002. Ankara: İmge.

Ekin, Nusret (1995). Kayıt Dışı Ekonomi Enformel İstihdam. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Ercan, Metin (2006). Kayıt Dışı Ekonomi ve Hızlı Tüketim Malları Sektörü. Ankara: ECR Tüketiciye Etkin Yaklaşım Derneği Yayınları.

Nadaroğlu, Halil (1985). Kamu Maliyesi Teorisi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Özbudun, Ergun (2011). Türk Anayasa Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları.

TÜSİAD (2004). Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik. İstanbul: TÜSİAD Yayınları, Yayın No:2004-11/381.

Yeldan, Erinç (2001). “Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi”. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yereli, Ahmet Burçin ve Karadeniz, Oğuz (2004). Kayıt Dışı İstihdam. Ankara: Odak Yayınları.

2.Makalalar, Bildiriler ve Diğer Basılı Yayınlar

Akbaş, Kasım ve Şen, İlker Gökhan (Eylül 2013). “Türkiye’de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık: Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar.” Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 13, 165-189.

Akpınar, Taner (2010). TÜRKİYE'YE YÖNELİK KAÇAK İŞGÜCÜ GÖÇÜ . Ankara Üniversitesi SBF Dergisi , 65 (03) , 1-22 .

Arslan, İbrahim, Bozkurt, Cuma, Nakipoğlu, Ferda ve Gürsel, Eda (2011). “Kayıt Dışı İstihdamın Gaziantep Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi.” Gaziantep Ticaret Odası Yayını.

Avşar, Zakir, Ögütoğulları, Eren (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri. SGD – Sosyal Güvenlik Dergisi ,2 (1).

Ay, Ahmet, Sugözü, İbrahim Halil, Erdoğan, Savaş (2014). Türkiye’de Vergi Yükünün, Enflasyonun ve Vergi Affı Beklentisinin Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi Üzerine Ampirik Bir Uygulama 1985-2012 . Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (31.1) , 23-32.

Ay, Hakkı Ve Talaşlı, Esra (2018). “Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki”. Maliye Dergisi, Sayı: 154: 135-154.

Aydın, Eren Gül (2013). “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Konusu Üzerine Teorik ve Ampirik Bir Çalışma.” International Conference On Eurasian Economies, 783-790.

Azıklı, Sema Betül (2009). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ve Ekonomik Boyutu. Yüksek Lisans Tezi, Karaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Bakkalcı, Ahmet Can ve Işıkoğlu, Pelin Suzan (2011). “Küresel Krizin Kayıt Dışı İstihdam Üzerine Muhtemel Etkileri Emek Yoğun Piyasalarda Türkiye Örneği.” Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2 (1), 19-47.

Bıyan, Özgür ve Yılmaz, Güneş (2012). “Ücretlerin Vergilendirilmesine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Öneri: Beyanname Yükümlülüğü.” Maliye Dergisi, Sayı 162, 184-218.

Bulut, Mehmet (2013). “Kayıt Dışı İstihdamın Ortaya Çıkmasında Sosyal Güvenlik Bilinci Eksikliği ve Sosyal Güvenlik Ahlakı.” HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 2 (4), 84-105.

Buyrukoğlu, Selçuk ve Kutbay, Hüseyin (2016). “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Bir Tetikleyicisi Olarak Vergi Takoza Sorunu ve Maliyeti”. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16 (31), 249-273.

Candan, Mehmet (2007). Kayıt Dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri. İstihdam ve Meslek

Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

Çalgan, Ahmet Talha (2007). Türkiye’de İstihdam Üzerindeki Mali Yükler ve İstihdama Etkileri. İstihdam ve Meslek Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Daire Başkanlığı (2006). Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi (KADİM) Metni. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061004-13-1.pdf> (22.02.2021).

Çetinkaya, Şahin (2016). “E-Ticaret Uygulamalarının Makro Ekonomik Göstergelere Etkisi SWOT Analizi ve Türkiye’de E-Ticaret Gelişimi İçin Bir Eylem Planı Önerisi.” Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (11), 235-256.

Demir, Fevzi (2003). “4447 Sayılı Sosyal Güvenlik Reformu Yasası İle 4773 Sayılı İş Güvencesi Yasası Karşısında Kayıt Dışı İşçilik ve Bir Model Önerisi.” Kamu-İş Dergisi, 7 (2). 415-439.

Demir, S. Yıldız, M. Benli, D. (2009). “Kayıt Dışı İstihdam”. Sosyal Güvenlik Dergisi, 10-12.

Demircan, Savaş (2016), “Anayasal Vergileme İlkeleri Işığında Ücret Gelirlerinin Vergilendirilmesi.” TBB Dergisi, Sayı 116, 259-274.

Erdut, Zeki (2007). “Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri.” Çalışma ve Toplum. 2007/1, 53-82.

Erkuş, Hakan ve Karagöz, Kadir (2009). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini”. Maliye Dergisi, Sayı 156, 126-140.

Gülcemal, Ekrem (2009). Türkiye’deki Kamu Kurumlarının Kayıt Dışı İstihdamla Mücadeledeki Görevleri Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılmasındaki ve Denetimindeki Rollerini Kurumlar Arası Koordinasyonun Sağlanması. Sosyal Güvenlik Uzmanlık Tezi, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, Ankara.

Güloğlu, T., Korkmaz, A. ve Kip, M. (2003). “Türkiye’de Kayıt dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış”. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 45 (1), 51-95.

Hattatoğlu, Dilek (2000).” Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Örgütlenme.” Birikim Dergisi, Sayı 140.

Heper, Fethi ve Ak, Ahmet (2008). “Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Sosyolojisinin Kayıt Dışılığı Belirlemedeki Önemi (Kanada ve Türkiye’den Sosyolojik Çalışma Örnekleri)”. 23. Türkiye Maliye Sempozyumu. 271-288.

ILO - Department of Statistics, (2012).

Işık, Nihat ve Acar, Mustafa (2003). “Kayıt dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Temmuz-Ağustos 2003, Sayı 21, 117-136.

Işık, Nihat ve Kılınç, Efe Can (2009), “OECD Ülkelerinde Vergi Yükü ve Vergi Türleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz”. KMU İİBF Dergisi, 11(17), 147-173.

İnaltonç, Ceyhan (2012), “Vergi Yükü: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması.” Vergi Dünyası Dergisi, Sayı 369, 16-30.

İpek, Melek (2014). “Kayıt Dışı İstihdamda Küresel Etkiler ve Sosyal Örüntüler.” Çalışma ve Toplum Dergisi, 2014/1, 163-186.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (1999a). Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın Emegi. Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (1999b). Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi. Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.

Karaaslan, Erkan (2010). “Kayıt Dışı İstihdam ve Neden Olduğu Mali Kayıpların Bütçe Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği.” Mali Hizmetler Derneği, Yayın No:7, Ankara.

Karabıyık, İlyas. (2012). “Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı.”, Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(1), 231-260.

Karadeniz, Y. (2002). Kayıt dışı İstihdam. 63-130.

Kayhan, Necati (2005). “Türkiye’de Kadın İşgücü İstanbul İmalat Sektöründeki Çalışma Şartları ve Kayıt Dışı İstihdam.” TÜHİS Yayınları, 19(5), 61-71.

Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi. (2006). 2006/28 Sayılı Başbakanlık Genelgesi, Ankara.

Koç, Neslihan (2016). “Mali, Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Yönleriyle Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi.” Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3 (2), 85-103.

Kutal, Gülten (2005). “Türkiye’de Çalışma Hayatında Esneklik Uygulamaları.” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 55 (1), 23-43.

Kutbay, Hüseyin (2018). “Kayıt Dışı İstihdamın Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi.” Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7 (2) , 172-189.

Kutlu, Gürsel, Meltem (2002). “Kamu Görevine Girişte Kadın-Erkek Eşitliği İlkesi Konusunda Bir Değerlendirme.” Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(2), 27-57.

Küçükkalay, A. M., Dulupçu, M. A.ve Turunç, Ö. (2000). “Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk İşgücü İstihdamının Sorunları ve Önlenmesi”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, 5 (1), 103-118.

Lordoğlu, Kuvvet (2007). “Türkiye’deki Çalışma Hayatının Bir Parçası Olarak Yabancı Çalışanlar.” Çalışma ve Toplum Dergisi, 2007/3, 11-31.

Metin, Şahin (2011). Kayıt Dışı İstihdam ve Esnek Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Durumu: Türkiye’de Ev-Eksenli Çalışma. Uzmanlık Tezi, T.C. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

Ortaç, Fevzi, Ünsal, Hilmi, Yılmaz, Elif (2016). “Yeni Gelir Vergisi Kanunu Tasarısı Çerçevesinde Ön Vergileme Uygulamasının Vergi Sistemine Etkileri Açısından Değerlendirilmesi.” International Journal of Public Finance, 1 (1) , 75-94

Önder, Merve (2012). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri. Maliye Uzmanlık Tezi, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

Özmert, Cafer Mert ve Şahin, Orkun (2014), “Napolyon Savaşları’nın Dünya’ya Armağanı: Gelir Vergisi, İngiltere’de Gelişim Tarihi ve Toplumsal Etkileri”. Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 306, 68-73.

Öztürk, İlhami ve Ozansoy, Ahmet (2011), “Ücret Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükünün Analizi.” Maliye Dergisi, Sayı 161, 197-214.

Öztürk, Serdar ve Ülger, Özlem (2016). “Vergi Cennetlerinin Küresel Finansal Kriz Üzerine Ekonomik Etkileri: Vergi Kaçırma, Vergiden Kaçınma ve Kara Para Aklamadaki Rolü”. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (1), 237-254.

Renooy, P. Ivarsson, S. Wusten-Gritsai, O. Van Der and Meijer, R. (2004). “Undeclared Work in an Enlarged Union: An Analysis of Shadow Work”. Final Report of European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs.

Resmi Gazete(31/12/1960). GELİR VERGİSİ KANUNU, 10700.

Sarılı, Mustafa. Ali (2002). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler.” Bankacılar Dergisi, Sayı 41, 32-50.

Sarılı, Mustafa Ali (2015). Türk Vergi Sistemi. Hermes Tanıtım Ofset Baskı Hizmetleri, Ankara.

Savaş, Abdullah (2009). “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler.” Sayıştay Dergisi, Sayı 72, 51-66.

Susam, Nazan ve Oktayer, Nagihan (2007). “Türkiye Ekonomisinde Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı ve Dolaysız Vergiler (1995-2005)”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(2).

Süngü, Yakup (2007/2008). “Kayıt Dışı İstihdamın Denetimi ve Sosyal Güvenlik Reformuyla Yapılan Düzenlemeler.” TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Kasım 2007-Şubat 2008, 21 (2-3), 115-132.

Şen, Arif (2015). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ve Vergi İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Şen, Gülşen (2008). AB ve Türkiye’de Kayıt dışı İstihdam Ve Etkileri, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.

T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2014), Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

T.C. BAŞBAKANLIK AVRUPA BİRLİĞİ GENEL SEKRETERLİĞİ, (2011), Avrupa Birliği Anlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Anlaşma, Ankara.

Tekinarslan, M. (2011). Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Kamu Politika ve Stratejileri. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tunç, Mehmet (2007). Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri. İstihdam ve Meslek Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tunçcan, Nilgün (2000). “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu.” Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 43-44, 243-259.

Türkay, İ. (2009). Türkiye İstatistik Kurumu.

Uğur, Ahmet ve Akbaş, Yusuf Ekrem (2016), “Kayıt Dışı İstihdam İle Vergiler Arasındaki İlişki”. E. Y. Akbaş ve A. Uğur. EUREFE’16 Bildiri Kitabı, Cilt 1, 1091-1103.

Ulucan, Devrim. “Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık.” Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Özel Sayı, s. 369-383.

Ümit, Öznur ve Alkan, Işıl (2016), “Küresel Kriz Sonrası Dönemde Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Bölgesel ve Sektörel İncelenmesi”. I. Alkan ve A. Ö. Ümit. EUREFE’16 Bildiri Kitabı, Cilt 1, 1104-1127.

Üstün, Türkoğlu, Kamile (2017). “KAMU HİZMETİNE GİRİŞTE VE YÜKSELMEDE KADINLARA POZİTİF AYRIMCILIK YAPILMASI VE AVRUPA’DAKİ ÖRNEKLER.” Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 93-124.

Yağmur, Ahmet (2013). Seçilen Ülkeler ve Ülkemizdeki Kayıt Dışı İstihdamın Karşılaştırılması ve Seçilen AB Üyesi Devletlerde Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Örnekleri. Sosyal Güvence Dergisi, Sayı 3, 1-19.

Yereli, Ahmet Burçin ve Karadeniz, Oğuz (2004), “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerine Etkisi”. E-Yaklaşım Dergisi, Sayı 11.

Yıldız, Sebahattin (2016). “Türkiye’de Cam Tavan Sendromunun Varlığı Üzerine Bir Araştırma.” Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 6(1) 72-90.

Yurdakul, Fatih Bahadır (2014). Almanya’da Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikaları ve Uygulamalarının Yabancı İşgücüne Etkilerinin Değerlendirilmesi. Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Uzmanlık Yeterlilik Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

3.Elektronik Kaynaklar

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2021). [T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı | Asgari Ücret – 2021 \(csgb.gov.tr\) 22.01.2021.](https://www.csgb.gov.tr/22.01.2021)

Dış İşleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2013). Kayıtlı İstihdamın Teşviki II (KİTUP II) Hibe Programı. <https://www.ab.gov.tr/49129.html> (27.03.2021).

Hacettepe Üniversitesi.

<http://www.hisam.hacettepe.edu.tr/ismeslekhastaliklari/94AyseAkin.pdf>

(12.05.2021).

İnsan Hakları Derneği. (1999). <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/> (12.05.2021).

OECD. (2009). https://read.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2009_empl_outlook-2009-en#page1 . 22.12.2020

OECD. (2016). https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-2016_rev_stats-2016-en-fr#page3 22.12.2020

Schneider, F. (2002). The Size and Development of the Shadow Economies of 22 Transition and 21 OECD Countries. www.iza.org. Discussion Paper no: 514, June 2002. (11.12.2020)

Schneider, F. (2002). Size And Measurement Of The Informal Economy In 110 Countries Around The World, Australian National Tax Centre, Australia. 17.02.2021, (PDF) Size and Measurement of the Informal Economy in 110 Countries Around the World (researchgate.net) (17.01.2021).

Schneider, F. (2015). Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments. 17.02.2021, <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf>.

Sosyal Güvenlik Kurumu. (2021). [Kayıtdışı İstihdam Oranı \(sgk.gov.tr\)](http://www.sgk.gov.tr) 24.02.2021

Türkiye Genel Hizmetler İşçileri Sendikası. (05.03.2020). <https://www.genelis.org.tr/turkiyede-kadin-emegi-raporumuz-yayimlandi,2,21031> 24.03.2021

Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). 25.04.2021.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-SonucLari-2020-37210>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). 28.04.2021.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ocak-2021-37486#:~:text=İşgücü 2021 yılı Ocak ayında,I%2C9 olarak gerçekleşti.&text=15-24 yaş grubunu kapsayan,artarak 0%2C1 oldu.>

ÖZGEÇMİŞ

1. **Adı Soyadı** : Esra Sadık
2. **Unvanı** : Yüksek Lisans Öğrencisi
3. **Öğrenim Durumu** :

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	İşletme	Balıkesir Üniversitesi	2014
Yüksek Lisans	İktisat Politikası	Kocaeli Üniversitesi	2017-Devam Ediyor

4. Yayınlar

4.1 Ulusal Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitabında Basılan Bildiriler

Sadık, Esra ve Cengiz, Vedat, Kadınların Kayıt Dışı İstihdamının Gelir Vergisi Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, 3. Ulusal Başkent Disiplinler Arası Bilimsel Çalışmalar Kongresi, Mart 2021, Bildiriler Kitabı, 81.